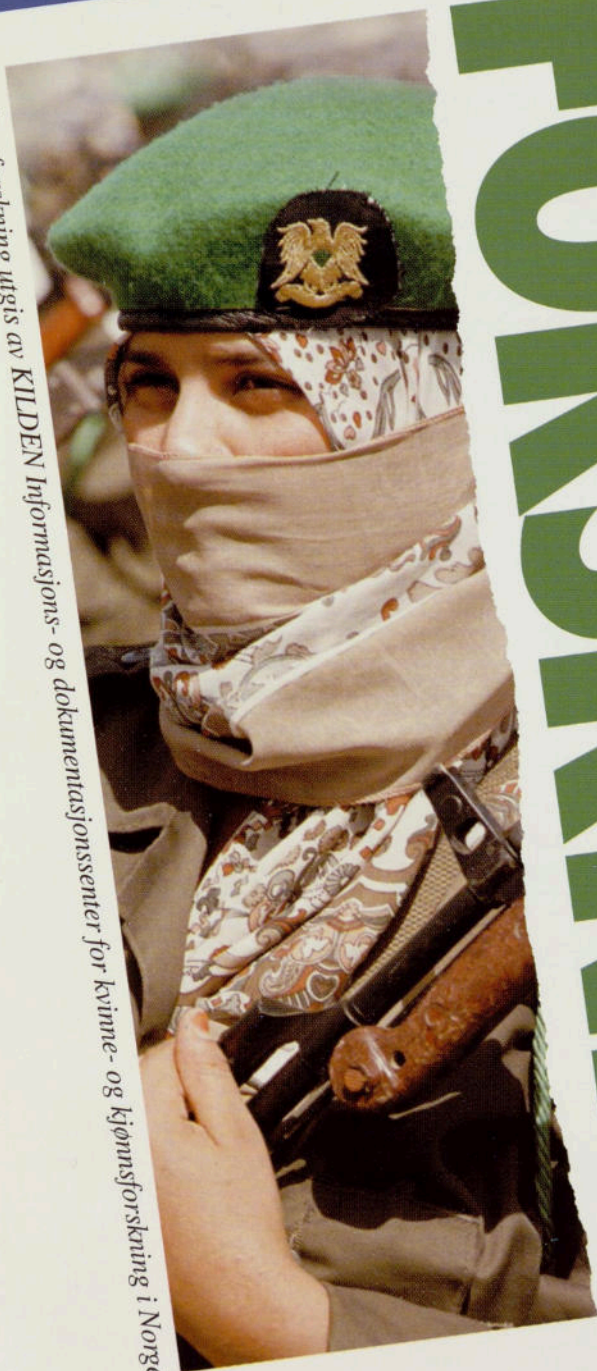

• Fred
• Menn
• Moi

Kvinne- FORSKNING

Kvinneforskning utgis av KILDEN Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge

KVINNEFORSKNING

utgis av KILDEN

Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge

Årgang 24, 2000

Redaksjonen:

KILDEN

Ansvarlig redaktør: Turid Markussen

Redaksjonssekretær: Toril Enger

Omslag: Bjørn Røkkenbihl

Sats: GCS AS

Trykk: GCS AS

ISSN: 0806-6256

Utkommer med 4 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner og tidligere publisert materiale.

Løssalg: kr. 85,-

Abonnement 2000: kr. 300,-

Bankkonto: 1602.48.39625

Redaksjonens adresse:

KILDEN

Grensen 5

0159 Oslo

Web: kilden.forskningsradet.no

E-post: post@kilden.forskningsradet.no

Tlf. 22 24 09 35

I KILDEN:

Nina Kristiansen, leder, tlf. 22 24 09 31

Toril Enger, tlf. 22 24 09 34

Anka Ødegaardshaugen, tlf. 22 24 09 37

Susanne Moen, tlf. 22 24 09 32

FORSIDEN:

Det vekker oppsikt i vestlige land når den libyske presidenten, Muammar Gadhafi, omgir seg med kvinnelige livvakter, og det tolkes ofte som nok et bevis på hans store eksentrisitet. Få er klar over at libyske kvinner utgjør en integrert del av landets totalforsvar. Gadhafi kom til makten etter et statskupp i 1969 med en ideologi basert på en blanding av maoisme og tradisjonelle arabiske verdier. I det vidstrakte, tynt befolkede landet ble det bygd opp et forsvar hvor grensene var mennenes ansvar, mens kvinnene skulle ta seg av hjemmefronten. Her viste han til de palestinske kvinnene som ikke hadde lært å forsvare seg. Fra 1970-årene og utover har unge jenter i videregående skole fått militær trening, og det finnes også spesielle militærakademier for kvinner. Mange libyske kvinner støtter presidenten for dette fordi det har åpnet nye veier for utdanning og karriere og fordi han i sin berømte Grønne Bok satte et likhetstegn mellom kvinners militære engasjement og rettigheter, mens enkelte islamister har vært kritiske.

Kari Karamé

(Foto: Scanpix)

Kjære leser!

Et dykk i KILDENs nettbaserte arkiv over artikler gjennom hele *Kvinneforskning*s historie (for øvrig et særst nyttig arkiv, for å drive litt utslørt reklame) viste at freds- og konfliktforskning er tema som i forsvinnende liten grad har vært tatt opp av tidsskriftet tidligere. Siden år 2000 er FNs internasjonale år for fredskultur, forelå en god anledning til å endre på dette. Flere av dette nummerets artikler omhandler derfor spørsmål omkring kvinner, fred og utvikling – begreper som ifølge mange henger uløselig sammen. Fokus er på kvinnene som aktører i konfliktsituasjoner så vel som i forebyggende og fredsbyggende arbeid, på behovet for solidarisk engasjement, og på forskningsmessige strategier som kan bidra til å integrere kvinners sikkerhetsbehov og kvinners kompetanse i fredsarbeid i en internasjonal agenda for en tryggere verden for alle. Eksempler er hentet fra arbeid i svært ulike deler av verden: Afghanistan, Macedonia, og Rwanda og Burundi. Ikke minst behovet for og de mulige gevinstene av forskning betones av flere av artikkelforfatterne, om de enorme utfordringer som knytter seg til fred og sikkerhet for kvinner, så vel som for menn, skal få adekvate responser.

Menn, og kanskje særlig unge menn, er åpenbart en viktig målgruppe for slikt arbeid. Uten sammenheng for øvrig er det

gledelig at tidsskriftet i senere tid har motatt flere tekster som tematisk plasserer seg innen feltet mannsforskning. To av disse bringes i dette nummer, en av dem en oversiktsartikkel over feltet, den andre en analyse av en film der mannlighetens mange ulike former er en sentral tematikk. Den sterkeste sammenheng mellom de to tekstene er nettopp fokuset på forskjeller mellom menn, og kanskje også på de måter slike forskjeller kan stå i et hierarkisk forhold seg imellom på, så vel som i forhold til kvinners kjønnede posisjoner.

Til sist har vi gleden av å presentere et intervju med Toril Moi gjort av litteraturviteren Wenche Larsen, i forbindelse med lanseringen av Simone de Beauvoirs *Det annet kjønn* i ny norsk oversettelse i vår. Sentralt i intervjuet står spørsmål omkring kvinners likhet og forskjell, samt essensialismedebatten – velkjente tema for alle som har fulgt kvinne- og kjønnsforskningen en del tid. Det ble også en anledning til å fokusere på potensialet i ulike anvendelser og lesninger av *Det annet kjønn*, og det synliggjøres ikke minst hvordan de nevnte spørsmål er integrert i ulike lesninger av Beauvoir.

God lesning!

Turid Markussen

Kvinneforskning

P Å NETTET

Tidsskriftet har egen seksjon på KILDENs nettsider, med nye tjenester og søkemuligheter:

Du kan søke i alle artikler i Kvinneforskning (Nytt om) siden 1977, og du kan bestille artikler i kopi hos KILDEN.

Du kan søke i alle bokanmeldelser og -omtaler siden 1977, og bestille kopier.

Du finner oversikt over alle temanumre som er gitt ut, og kan bestille numre (kr. 60 + porto).

I tillegg finnes: retningslinjer og invitasjon til forfattere, abonnementsinformasjon, tidsskriftets historikk og profil og et nummer om kvinner og ledelse i fulltekst.

Adresse:

<http://kilden.forskningsradet.no/tidsskriftet/>

Innhold

<i>Eli Stamnes: Kvinner og sikkerhetsstudier. En studie av norsk bidrag i en FN-operasjon</i>	4
<i>Kristin Halvorsen: Maskuliniteter på blå resept? Maskuliniteter og menns samtalepraksiser i filmen <i>The Full Monty</i></i>	19
<i>Hilde Gunn Slottemo: Menn og maskulinitet – en oversikt over et forskningsfelt</i>	35

KOMMENTAR

<i>Ingeborg Breines: «La oss dyrke freden!» Et kjønnsperspektiv på UNESCOs/FNs fredskulturinitiativ</i>	55
<i>Karin Ask: Solidaritet med afghanske kvinner – til kva pris?</i>	67
<i>Inger Skjelsbæk: Kvinner og væpnede konflikter. To forskjellige verdener?</i>	77
<i>Wenche Larsen: Frihet, likhet og ...? Det annet kjønn, take two. En samtale med Toril Moi i anledning Bente Christensens oversettelse av Simone de Beauvoir: <i>Det annet kjønn</i>, Pax 2000</i>	80

BOKOMTALER

<i>Anita Helland, Kari Karamé, Anita Kristensen og Inger Skjelsbæk: <i>Women and Armed Conflicts</i>. Omtale ved Cathrine Holst</i>	95
<i>Ida Blom og Sølvi Sogner (red.): <i>Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet</i>. Omtale ved Ann-Katrin Hatje</i>	100
<i>Ann Therese Lotherington og Turid Markussen (red.): <i>Kritisk kunnskapspraksis: Bidrag til feministisk vitenskapsteori</i>. Omtale ved Hilde Bondevik</i>	103

Kvinner og sikkerhetsstudier

En studie av norsk bidrag i en FN-operasjon¹

Av Eli Stamnes

«Siden teoretisering er en form for praksis som har potensial til å påvirke den verdenen vi lever i, så har teoretikeren et normativt ansvar for å være seg bevisst det endringspotensialet som finnes i hennes arbeid.» Dette er en del av den vitenskapsforståelsen som ligger til grunn for Eli Stamnes' analyse av det norske engasjementet i en FN-operasjon i Makedonia. Stamnes jobber innen «kritiske sikkerhetsstudier», et felt med forankringer i kritisk teori. Her introduserer hun teorien som ligger til grunn og eksemplifiserer dens anvendelse med utgangspunkt i materiale fra Makedonia. Hun argumenterer for at kritiske sikkerhetsstudier har et særlig potensial i forhold til å fange opp kvinners sikkerhetsforståelser og -behov.

Er sikkerhetsstudier et felt som er relevant – og viktig for – kvinner? Svaret som vil bli gitt på de neste sidene, er at selv om tradisjonelle sikkerhetsstudier (ofte kalt strategiske studier / Strategic Studies eller nasjonale sikkerhetsstudier / National Security Studies) har hatt en tendens til å overse kvinner, så er måten vi studerer sikkerhet på potensielt veldig viktig for hvordan vi alle lever våre liv. For selv om man ikke bør overdrive akademikerens betydning, så må vi innse at akademisk arbeid har et potensial til å påvirke tingenes orden her i

verden. Slikt arbeid utgjør nemlig ofte en del av det vi oppfatter som «sunn fornuft» og påvirker derfor hvordan vi handler og samhandler. På denne måten kan sikkerhetsstudier ha stor innvirkning på kvinners liv og bør derfor gjøres relevant for kvinner og deres anliggender.

For å få til dette må vi begynne å stille noen fundamentale spørsmål – spørsmål om de underliggende forutsetningene i våre analyser. Denne artikkelen tar sikte på å bidra til dette ved å spørre om *hva* som sees som sikkerhetsspørsmål i sikkerhetsstudier,

hvem sin sikkerhet denne fagdisiplinen er opptatt av og *hvordan* sikkerhet således er sett ivaretatt. Denne artikkelen vil vise at hvilke svar som blir gitt på disse spørsmålene, har viktige følger både for studiet av sikkerhet og for sikkerhetspraksiser. Videre vil artikkelen skissere et analytisk rammeverk hvor de normative implikasjonene av teoretisering blir gjort til det sentrale i analysen. Det vil deretter bli vist hvordan dette rammeverket kan bli brukt til å studere handlingene til de norske troppene som deltok i FN-operasjonen som ble gjennomført i den tidligere jugoslaviske republikken Makedonia i perioden 1993–99 (først under navnet UNPROFOR–MC, senere som UNPREDEP).² Artikkelen vil til slutt konkludere med at dette analytiske rammeverket er mer relevant for kvinner og deres sikkerhetsanliggender enn analysene i tradisjonelle sikkerhetsstudier.

Kvinner og tradisjonelle sikkerhetsstudier

Jeg vil begynne denne undersøkelsen av underliggende sikkerhetsbegreper i sikkerhetsstudier, og relevansen og viktigheten av disse for kvinner, ved å etterape den prominente feministen Cynthia Enloe. I hennes mye siterte bok *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics* stiller hun det betimelige spørsmålet «where are the women?» – hvor er kvinnene? (1990:7). Dette er et spørsmål som kunne, og jeg vil hevde burde, bli stilt til alle oss som studerer sikkerhet. For hvis man gjennomgår litteraturen som har blitt produsert på dette emnet de siste 40–50 årene, så er det vanskelig å finne noe arbeid som beskjeftiger seg med individer, grupper, for ikke å snakke om kvinner – iallfall ved første øyekast. Fokuset er nemlig nesten uten unntak på staters sikkerhet (eller «statens» sikkerhet), og hvis «folk» i det hele tatt er nevnt, så er det i kraft av deres rolle som statsborgere. Og siden disse statsborgerne er antatt sikret ved det foran-

nevnte fokuset på «deres» stat, så kan de trygt bli forvist til sikkerhetsstudiers bisetninger og fotnoter. Underforstått i dette synet på sikkerhet er at kvinner er passive observatører av sikkerhetspraksiser, eller ofre for dem. De er ikke sett på som aktører som kan uttrykke eller ivareta sine egne sikkerhetsbehov – de er kun sett på som objekter.

Poenget her er selvfølgelig ikke at det nødvendigvis er negativt at akademiske arbeidere fokuserer på folks rolle som statsborgere. Det er heller ikke hensikten å undervurdere viktigheten av at mange kvinner nå har oppnådd denne statusen etter lang kamp, og således har bedre mulighet til å påvirke sine egne livsbetingelser. Poenget er heller det å vise at tradisjonelle sikkerhetsstudier har vurdert det som unødvendig å se på det som foregår innenfor statens grenser, siden innbyggernes sikkerhet er antatt ivaretatt når staten er sikret fra angrep utenfra.

I tillegg er nok emnene som disse akademiske arbeidene fokuserer på, ofte langt fra de fleste kvinners (og menns) hverdagslige anliggender, engstelser og redsler. Selvfølgelig er det sannsynlig at mange kvinner, hvis de ble spurt, ville være enige i at kjernefysisk avskrekking, «anti-ballistic missiles» og satellittsystemer har noe med sikkerhet å gjøre (men kanskje ikke med samme fortegn som i den tradisjonelle sikkerhetslitteraturen).³ Men er dette spørsmål som dukker opp når kvinner snakker om deres egen sikkerhet? Er ikke for eksempel voldtekt og konemishandling like relevant i denne forbindelse? Poenget her er ikke å gi et evigvarende svar på hva kvinners sikkerhet «egentlig» er. Det er heller å påpeke at definisjonen av sikkerhet og måten dette har blitt snakket om på i tradisjonelle sikkerhetsstudier, representerer en meget spesifikk og snever forståelse av begrepet. Det er derfor nødvendig å stille spørsmål ved den sentrale rolle denne forståelsen har fått og gjøre rom for alternative forståelser av sikkerhet. Etter min mening er det ikke sikkerhetsteoretikerens jobb å dra opp grenser

for hva som er relevant og ikke. Hun bør heller undersøke hvilke forestillinger om sikkerhet – hvilke sikkerhetsbegreper – en finner hos et mangfold av individer, grupper, menn og kvinner, med forskjellig kulturell og sosioøkonomisk bakgrunn, i tillegg til de som anvendes av statsoverhoder, internasjonale organisasjoner – og av tradisjonelle sikkerhetsteoretikere. Hun bør konsentrere seg om å åpne opp sikkerhetsagendaen, i stedet for å definere den, for således å tillate, blant annet, et fokus på kvinners uttrykte sikkerhetsanliggender og -behov.

Hvorfor er en slik «oppåpning» viktig? Den er viktig av to grunner. For det første, som allerede påpekt, så overser tradisjonelle sikkerhetsstudier mange påstander om og forståelser av sikkerhet – påstander om og forståelser av *hva* slags spørsmål som er sikkerhetsspørsmål, *hvem* sin sikkerhet som er relevant og viktig, og *hvordan* denne bør ivaretas – og således forblir mange stemmer tause. Grunnforutsetningen i tradisjonelle sikkerhetsstudier, at staten ivaretar sikkerheten til sine statsborgere, overser påstander om det motsatte: at stater ofte er den største sikkerhetstrusselen til deres statsborgere (Booth 1991:318; Tickner 1995; Wyn Jones 1995:310; Wheeler 1996; Krause og Williams 1997:44). Slik overser altså denne statssentrerte forståelsen av sikkerhet tilfeller hvor hensynet til statens sikkerhet «nødvendigjører» tortur eller restriksjoner på sivile rettigheter, osv. (se f.eks. Kausikan 1993; Ghai 1994). Likeledes utelukker den et fokus på sikkerhet for kvinner som kvinner («women as women», MacKinnon 1993:85). Det er altfor ofte ikke en kvinnes identitet som individ, som medlem av en sosial, kulturell eller etnisk gruppe, eller som del av menneskeheten som teller – noen ganger er det simpelthen det faktum at hun er kvinne som er avgjørende. For noen ganger tenker og snakker kvinner om sikkerhet i nøyaktig disse vendingene. Kvinner kan nemlig frykte eller oppleve overgrep, vold, nedverdiggelse og død fordi de er kvinner. «Women are violated in many ways that men are not, or rarely are; many

of these violations are sexual and reproductive» (MacKinnon 1993:85).⁴ Det er derfor behov for en tilnærmingstype til studiet av sikkerhet som muliggjør diskusjon av slike sikkerhetsforståelser, i stedet for å overse dem.

Når vi snakker om sikkerhet for kvinner som kvinner, så er det ikke bare svarene på *hva-* og *hvem-*spørsmålene som er forskjellige fra det tradisjonelle fokuset, men også svaret på *hvordan* sikkerhet er antatt ivarettatt. Når det gjelder sikkerhetstrusler som kvinner opplever i kraft av å være kvinner, så finnes det ikke nødvendigvis «enkle og greie» verktøy, som for eksempel bomber og raketter, som kan brukes til å motvirke disse. Det er heller ikke alltid snakk om noe som kan bli autorisert, beordret, pålagt eller legitimert av spesielle aktører, som for eksempel statens myndigheter.⁵ Mange feminister påpeker at skillet som er trukket mellom den offentlige og den private sfæren, utgjør en alvorlig hindring for ivaretagelsen av kvinners sikkerhet (se f.eks. Peterson 1990:305; Tickner 1999:48). Dette skillet usynliggjør – og gjør irrelevant – for eksempel vold i hjemmet. Vold i hjemmet blir sett på som en privatsak, ikke en offentlig sak, og derfor ikke et sikkerhetsanliggende. Å skulle gripe inn i noe som på denne måten «tilhører» den private sfære, er ikke bare et spørsmål om beslutningstaking og implementering. Det er heller snakk om dekonstruksjon og reformulering av ideer og sosiale praksiser (både med hensyn til hva som er offentlige og private anliggender, og med hensyn til hva som er viktig og relevant) og en slik samfunnstransformasjon er et langt stykke unna den instrumentelle middel-mål-kalkylen som er så karakteristisk for tradisjonelle sikkerhetsstudier.

«Oppåpningen» av sikkerhetsagendaen slik at alternative *hva-*, *hvem-*, og *hvordan-*forestillinger om sikkerhet kan bli inkludert, i tillegg til militær sikkerhet for stater, er viktig for mer enn hensynet til analysens deskriptive rekkevidde. Det er ikke bare snakk om å ha et analytisk ordforråd (i aka-

demisk forstand) som kan behandle et bredt spekter av spørsmål, referanseobjekter (hvem sin sikkerhet vi snakker om) og måter å ivareta sikkerhet på. Sikkerhetsstudiers rekkevidde er viktig også i normativ forstand. Teoretisering om disse tingene dreier seg nemlig ikke om «objektiv observasjon» av «fakta», som tradisjonelt antatt (Garnett 1987). Tvert imot, teoretisering innebærer alltid en viss grad av tolkning. Ved å fokusere på noen aspekter av verden og således utelate andre, foretar teoretikeren et valg med hensyn til hvilke aspekter som er signifikante og viktige og hvilke som ikke er det. Dette kan ha normative følger, og kan til og med være med på å legitimere og rettferdiggjøre en spesifikk verdensordning. Ved for eksempel å velge å fokusere på staters militære sikkerhet, så overser teoretikeren spørsmål som tortur, voldtekt og vold i hjemmet, og hun kan således bidra til å opprettholde *status quo*.

Selvfølgelig er det ikke så enkelt at verden blir skapt, opprettholdt eller endret av teoretisering alene – «practice cannot simply be reduced to theory» (Wyn Jones 1999:112). Som Robert W. Cox har påpekt, er ideer bare et av elementene i en historisk struktur. Materielle mulighetsbetingelser og institusjoner er like viktige (Cox 1981). Teoretisering om endring kan derfor virke uviktig og betydningsløs dersom man ikke også er i besittelse av materielle og institusjonelle ressurser. Men siden teoretisering er en form for praksis som har potensial til å påvirke den verdenen vi lever i, så har teoretikeren et normativt ansvar for å være seg bevisst det endringspotensialet som finnes i hennes arbeid.

For å illustrere dette poenget, la oss gå tilbake til eksemplet om vold i hjemmet. Inklusjonen av dette i en enkelt sikkerhetsteoretikers arbeid vil ikke i seg selv stoppe slik vold, men dette kan i alle fall bidra til en endringsprosess som bryter ned den nåværende «sunne fornuft» som tilsier at vold i hjemmet er en privatsak og at det er kun den personen som blir utsatt for dette som har ansvar for å avverge det. Selvfølgelig

skal det mer enn en holdningsendring til. Vilje og mulighet til å håndheve normene er også påkrevet. Men uansett er poenget det at ved å *ikke* skrive og snakke om det, og *ikke* stille spørsmål ved tradisjonelle sikkerhetsstudiers forestilling om at privat = irrelevant-og-uviktig, så legitimerer og rettferdiggjør teoretikeren implisitt *status quo* – et *status quo* hvor, for å ta et eksempel, to kvinner blir drept hver uke av deres partner eller eks-partner i Wales og England alene.⁶ En selvbevisst teoretiker kan ikke tillate seg selv å *ikke* gjøre sin del for å endre på dette, uansett hvor betydningsløst hennes arbeid virker i «den store sammenheng».

Vi kan derfor konkludere med at sikkerhetsteoretikere ikke kan gjemme seg bak forestillingen som er utbredt i tradisjonelle sikkerhetsstudier, at deres teoretisering er atskilt fra samfunnet. Sikkerhetsstudiers oppgave er nemlig ikke det å foreslå måter som sikkerhet kan bli ivarettatt på, basert på «objektiv observasjon» av «fakta». Deres foreskrivende evne og makt er – og har alltid vært – mer vidtrekkende enn som så. Jeg har derfor argumentert for at teoretikere må være seg bevisst de mulige normative implikasjonene av arbeidet sitt og, som følge av dette, fokusere på endring. Men hva innebærer dette? For å svare på det, vil jeg se nærmere på en tilnæringsmåte til studiet av sikkerhet som ser slik samfunns-transformasjon som hovedpoenget ved teoretisering om sikkerhet.

Critical Security Studies (kritiske sikkerhetsstudier)

Critical Security Studies (CSS) er ofte brukt som en samlebetegnelse for arbeidene til teoretikere som har utviklet alternative tilnæringsmåter til studiet av sikkerhet (Wyn Jones under utgivelse). Fellesnevneren for disse arbeidene er at de alle argumenterer, som det ble gjort ovenfor, for sikkerhetsbegreper som ser utover hensynet til staters militære sikkerhet.⁷ De er også alle tilhengere av såkalte «post-positivistiske»

eller «kritiske» teorier (se Smith 1996; Brown 1994). Bilgin (2000), Booth (1991 og under utgivelse), Buzan (1991), Buzan, Wæver og de Wilde (1998), Krause og Williams (1997), McSweeney (1999), Shaw (1994), Stamnes og Wyn Jones (2000), Walker (1990 og 1997), Wyn Jones (1995, 1996 og 1999) og Wæver, Kelstrup og Lemaitre (1993) er alle arbeider som kan bli sett på som representanter for denne retningen, selv om kanskje ikke alle forfatterne ville beskrive arbeidet sitt som CSS.

CSS kan også defineres noe smalere, til bare å omfatte noen av disse forfatterne. Denne smale definisjonen refererer til sikkerhetsteoretikere som tar sin inspirasjon fra den såkalte Frankfurterskolens kritiske teori (se spesielt Bilgin 2000; Booth 1991 og under utgivelse; Stamnes og Wyn Jones 2000; Wyn Jones 1995, 1996 og 1999). Det er denne siste, mer spesifikke, forståelsen av CSS jeg tror er nyttig i denne sammenheng, siden tilhengere av denne definisjonen behandler forholdet mellom sikkerhetsteoretisering og samfunnsendring.

Den eksplisitte normative ledetråden til disse arbeidene er en spesiell type transformasjon, nemlig *emansipasjon*.⁸ I generelle vendinger kan emansipasjon bli forstått som en endringsprosess som sikter mot verdensordener karakterisert av mindre dominans, marginalisering, usikkerhet og lidelse. Dette betyr ikke at det er en prosess som er styrt av én bestemt forestilling om hvordan en ideell verden ser ut og at den således har et endepunkt. Tvert imot: Siden CSS avviser muligheten av å etablere en objektiv moralsk og etisk standard, så er fokus rettet mot utviklingen av iboende potensialer i den eksisterende verden. Hver historisk situasjon og ethvert begrep antas å inneha sin egen motsetning, og det er i disse motsetningene at mulighetene for alternative verdener kan lokaliseres. Emansipasjon handler derfor om å *forbedre* ting uten å ha en ekstern definisjon for hva som er *best*. Denne forbedringen kan aldri bli fullstendig, siden motsetninger vil eksistere på ethvert stadium i historien. Emansipasjon kan

derfor sees som en evigvarende prosess, og dialektisk tenkning og iboethet er nøkkelbegreper for forståelsen av denne prosessen.

I motsetning til tradisjonelle sikkerhetsstudiers «objektive observasjon» og beskrivelser, så er formålet med CSS å bidra til menneskelig emansipasjon. Dette betyr at potensialet for samfunnsendring som finnes innen teoretisering, blir gjort endogent til selve analysen. På denne måten kan CSS sies å være selvbevisst både med hensyn til opphavet til («context of genesis») og anvendelsen av («context of application») kunnskap (Benhabib 1986:281). For ikke bare erkjenner CSS at perspektivfri kunnskap er umulig å oppnå, CSS tar også på alvor de mulige normative følgene som denne typen teoretisering kan ha. Det normative aspektet blir derfor et sentralt element i selve teoretiseringen. CSS tar således ansvar for den potensielle innvirkningen teoretisering har på den måten vi lever livene våre på, deriblant hvordan dette kan påvirke kvinner og deres uttrykte sikkerhetsbehov.

La oss nå se nærmere på hvordan hensynet til emansipasjon kan gjøres til et sentralt element i en CSS-analyse. Dette kan gjøres ved å ta i bruk et analytisk verktøy som har vært mye anvendt i hele den kritiske teoritradisjonen, nemlig såkalt immanent kritikk.

Immanent kritikk

Immanent kritikk er en type kritikk som vurderer et subjekt/objekt på dets egne premisser, det vil si i forhold til dets egne standarder. I stedet for å ta i bruk et eksternt kriterium, så sammenligner denne kritikken subjektets/objektets selvbilder og selvrettferdiggjørelser med dets faktiske eksistens. Denne kritikken har således en defetisjerende effekt – den viser at «what appears as a given is in fact not a natural fact but a historically and socially formed reality» (Benhabib 1986:21). På denne måten blir avviket

mellom subjektets/objektets konseptuelle innhold og dets praktiske uttrykk avdekket, og dermed blir endringspotensialer lokalisert (Held 1980:382; Benhabib 1986:47).

Slik immanent kritikk er brukt av Hegel, Marx og Frankfurterskolens teoretikere (se f.eks. Benhabib 1986 for en diskusjon av Hegels og Marx' bruk av immanent kritikk og Wyn Jones 1999 om Frankfurterskolens). Blant CSS-arbeidene kan immanent kritikk bli funnet hos Booth, selv om han ikke bruker denne betegnelsen selv. I hans artikkel «Security and emancipation» (1991) sammenligner han begrunnelser for og rettferdiggjørelser av det internasjonale statssystemet med dets praksiser. På denne måten avdekker han motsetninger mellom dets antatte formål – ivaretagelse av individets frihet og sikkerhet – og truslene mot individets frihet og sikkerhet som stammer fra det samme systemet (1991:319).

I Booths og andre kritiske teoretikers arbeid er immanent kritikk brukt til å avdekke uoppfylt endringspotensial som eksisterer i en ordning innenfor, eller organisering av, samfunnet. Men dette er bare et aspekt ved immanent kritikk. Det fins også et annet aspekt – et hvor en forestilling om uoppfylt potensial eksisterende innen menneskelig erfaring er tatt i bruk. I for eksempel Max Horkheimers arbeid består dette uoppfylte potensialet av arbeiderklassens antatte evne til å mestre naturen («the mastery of nature», Horkheimer 1972:213, 230). For Jürgen Habermas representerer en intersubjektiv forståelse av hva som kan bli oppnådd gjennom kommunikasjon – «the intention of universal and unconstrained consensus» – et slikt potensial (1986:314). Axel Honneth fokuserer også på kommunikasjonssfæren, men lokaliserer dette potensialet i menneskenes kamp om anerkjennelse («the struggle for recognition», Honneth 1994, 1995). Følelsene som følger av mangel på anerkjennelse representerer, ifølge ham, en slik menneskelig kapasitet hvorpå emansipasjonsprosessen kan baseres. Det er denne siste forestillingen om uoppfylt menneske-

lig potensial som vil bli brukt i den følgende CSS-analysen. Dette er fordi denne forestillingen har det intramundane⁹ fotfestet som skal til for at den skal bli vurdert som en iboende mulighet for emansipasjon – og ikke bare en påtvunget eksternt standard.

I dette andre aspektet ved immanent kritikk blir forestillingen om uoppfylt menneskelig potensial brukt til å kritisere eksisterende praksiser. Emansipasjonspotensialet fungerer således som en normativ målestokk i vurderingen av forskjellige praksiser. Denne siden av immanent kritikk gjør det mulig for teoretikeren å vurdere forskjellige utviklingsruter, for så å peke ut de som representerer potensielle neste skritt i emansipasjonsprosessen. Mens det første aspektet ved immanent kritikk avdekker motsetninger mellom teorien og praksisen til en ordning innenfor, eller organisering av, samfunnet, og derigjennom avdekker endringspotensialer, så muliggjør det andre aspektet valg mellom de alternative endringspotensialene. Det første aspektet denaturaliserer altså en spesiell ordning eller organisasjon – det dekonstruerer noe som er antatt gitt. Det andre aspektet viser hvordan en rekonstruksjon med tanke på emansipasjon er mulig, basert på de allerede avdekkede endringsalternativene. Med hensyn til disse funksjonene, så vil jeg heretter kalle det første aspektet *det dekonstruktive aspektet* ved immanent kritikk og det andre *det rekonstruktive aspektet*. Det bør imidlertid understrekes at disse aspektene ikke kan sees som fullstendig separate eller som utelukkende dekonstruktive og rekonstruktive. Dette fordi rekonstruksjonen er basert på endringsmulighetene avdekket i det dekonstruktive aspektet og kan følgelig ikke foretas separat fra dette. Likeledes er det helt klart at det er en normativ side ved dekonstruksjonsfunksjonen også, nemlig det å denaturalisere og avdekke mulige alternativer til det som for øyeblikket er sett på som «sunn fornuft» eller gitt.

Det bør også understrekes at selv om den normative standarden som blir brukt i den rekonstruktive delen av den immanente

Daværende forsvarsminister Eldbjørg Løwer på besøk hos den norske KFOR-styrken ved Skopje i Makedonia i desember 1999. (Foto: Scanpix)

kritikken, er basert på en antakelse om en eksisterende menneskelig kapasitet (nemlig, ifølge Honneth, følelsene som følger av mangel på anerkjennelse), så antar ikke denne emansipasjonsforestillingen, som Marx' gjør, at det finnes et kollektivt, enhetlig historisk subjekt med en universell interesse, slik som arbeiderklassens klasseinteresse (om Marx se f.eks. Benhabib 1986:128–33). Det er heller slik at Honneths normative standard er sammenlignet med en realitet hvori spesifikke subjektiviteter uttrykker spesifikke, og ikke predefinerte, interesser og behov, og det er i denne realiteten at potensialer for emansipasjon finnes. Dermed kan denne standarden brukes til å kritisere et utall av utnyttelses-, undertrykkelses- og marginaliseringsmønstre, basert på forskjellige karakteristika, som for eksempel kjønn, rase, språk og andre identiteter. Målet med en slik kritikk er å peke ut retningen i en endringsprosess mot verdensordninger som tillater et mangfold av identiteter, med et mangfold av interesser og behov.

La oss nå ta for oss spørsmålet om hvordan en slik immanent kritikk kan bli formulert i en CSS-analyse, og se på hvordan denne kan blir brukt til å analysere FN-operasjonen som ble gjennomført i Makedonia i perioden 1993–99. Spørsmålet som vil bli utforsket her, er hvorvidt de norske FN-soldatene kan sies å ha bidratt til emansipatorisk endring i Makedonia.

En CSS-analyse av norsk bidrag i UNPROFOR-MC/UNPREDEP

Den forrige delen presenterte et analytisk verktøy, immanent kritikk, som har vært brukt i forskjellige former av kritiske teoretikere. Dette verktøyet er basert på antakelsen om at det eksisterer et dialektisk forhold mellom ideer og realitet (eller teori og praksis), og mellom faktiske praksiser og forestillingen om en emansipasjonskapasitet iboende i menneskelig erfaring. Det konstruktive aspektet ved immanent kritikk

avdekker eksisterende *endringspotensialer*, ved å belyse hvilke praktiske uttrykk en teori kan anta. Disse forskjellige praksisene vurderes så i forhold til en normativ standard (avledet fra en menneskelig kapasitet) i den rekonstruktive delen av den immanente kritikken, før det avgjøres hvilke av disse som utgjør emansipatoriske *endringspotensialer*. Det bør kanskje repeteres at immanent kritikk på denne måten er brukt til å peke ut mulige retninger for det neste steget i emansipasjonsprosessen og ikke til å avdekke et eviggyldig svar på hva «Sann» Emansipasjon innebærer. Den avdekker iboende potensialer i den gjeldende situasjonen, ved hjelp av en iboende standard som eksisterer i et dialektisk forhold til realiteten. Det forventes ingen syntese mellom denne standarden og realiteten, bare forbedring i retning av standarden.

Uttrykt abstrakt kan altså formålet med den immanente kritikken sies å være avdekking av elementer i den nåværende situasjonen som har emansipatorisk potensial. Men hvordan kan en slik kritikk bli formulert slik at den blir relevant for CSS? Dette vil bli vurdert i det følgende, ved å fokusere på spørsmålet om hvorvidt de norske FN-styrkene kan sies å ha bidratt til emansipasjon i Makedonia. For å besvare dette spørsmålet vil sikkerhetsbegrepene knyttet til operasjonen bli utforsket. Videre vil FN-styrkenes aktiviteter bli analysert i lys av Honneths forestilling om menneskelig emansipatorisk potensial. For å bruke terminologien som ble introdusert ovenfor, så vil det dekonstruktive aspektet av den immanente kritikken ta for seg de forskjellige sikkerhetsbegrepene som kom til uttrykk i operasjonen. I denne sammenhengen refererer «sikkerhetsbegreper» til forestillinger om sikkerhetsspørsmål, forestillinger om referanseobjekter for sikkerhet, og forestillinger om hvilke midler som kan tas i bruk for å ivareta sikkerhet. Spørsmålene som blir stilt her er derfor: *Hva* ble sett på som sikkerhetsspørsmål i forbindelse med FN-operasjonen i Makedonia? *Hvem* (eller hva) var det som skulle sikres? Og

hvordan skulle dette gjøres? Denne delen av analysen søker etter slike forestillinger både i operasjonens teori og praksis. Undersøkelsen av operasjonens teori ser på operasjonens selvbilder og selvrettferdiggjørelser, slik disse er uttrykt i forskjellige dokumenter knyttet til operasjonen. Undersøkelsen av operasjonens praksis søker å fastslå hvilke sikkerhetsbegreper som kom til uttrykk gjennom troppenes aktiviteter. Ved å sammenligne de underliggende sikkerhetsbegrepene i operasjonens teori med de sikkerhetsbegrepene som ble uttrykt gjennom dens praksis, er målet å peke ut uoverensstemmelser som kan representere *endringspotensialer*.

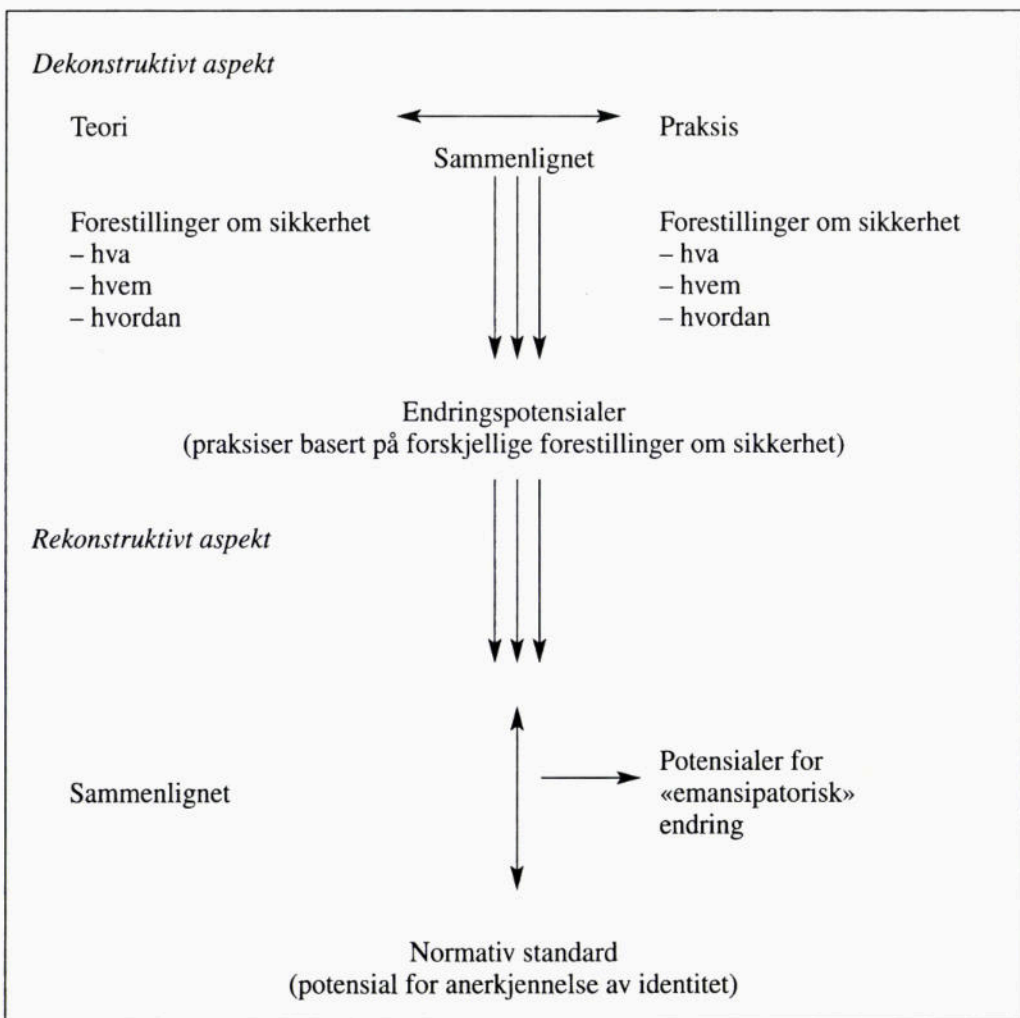
Formålet med det rekonstruktive aspektet ved analysen er å avdekke hvilke av disse motstridende forestillingene om sikkerhet som kan sies å utgjøre emansipatoriske *endringspotensialer* for individer og grupper i Makedonia, ifølge Honneths normative standard. Fokuset her er således på sosial anerkjennelse. Honneth hevder at slik anerkjennelse kan anta tre former: «emotional concern in an intimate social relationship such as love or friendship, right-based recognition as a morally accountable member of society and [...] the social esteem of individual achievements and abilities» (1994:266; 1995:92–130). Formålet med denne delen av analysen er derfor å diskutere hva slik anerkjennelse av identitet kan bestå av i den makedonske sammenhengen. På bakgrunn av dette kan aktiviteter som søkte å oppnå eller bidra til anerkjennelse av identitet, vurderes som emansipatoriske *endringspotensialer*.

Hvordan avgjør vi så hva operasjonens teori og praksis (eller aktiviteter) besto av? Som tidligere nevnt konsentrerer undersøkelsen av operasjonens teori seg om de forskjellige dokumenter som er knyttet til operasjonen. Dette omfatter offisielle dokumenter som er relevante for, eller angår, troppebidragsyterens beslutning om å sende tropper, samt korrespondanse og annet skriftlig materiale vedrørende denne beslutningen. Men hva med aktivitetene som ble utført under operasjonen – operasjonens

praksis? Hvordan kan vi fastslå hva som faktisk ble gjort, når muligheten for «objektiv observasjon» er avvist? Hvis «action unfolds within a 'web of interpretations'», hvem sin tolkning bør da privilegeres (Benhabib 1986:136, siterer Arendt 1973:181ff)? Det naturlige fokuset for en CSS-analyse er «virkelige mennesker på virkelige steder» («real people in real places», Booth 1997:114). I forbindelse med denne analysen betyr dette mennesker som var involvert i operasjonen, enten som deltakere eller som mottakere, nemlig FN-styrkene og folk i Makedonia. Deres redegjørelser for hva som skjedde har blitt skaffet til veie gjennom intervjuer med diverse

norske FN-soldater og et mangfold av folk som bor i Makedonia – alt fra politikere og offentlige tjenestemenn og -kvinner, via folk knyttet til NGOer og samfunnsstopper, til «vanlige folk» – menn og kvinner fra forskjellige sosiale og etniske grupper. Stedvis er dette supplert med journalistiske og akademiske redegjørelser, men disse er behandlet kun som dette – redegjørelser for hva som foregikk – og ikke gitt noen privilegert status framfor aktørenes og mottakernes redegjørelser.

Parametrene for undersøkelsen av de norske FN-styrkenes mulige emansipatoriske bidrag i Makedonia kan bli oppsummet av den følgende figuren:

Å utføre en slik analyse fullt ut innebærer en betydelig mengde av detaljerte utredninger, noe som av plasshensyn ikke kan la seg gjøre her.¹⁰ Det er likevel mulig å illustrere hvorvidt – og hvordan – den skisserte CSS-analysen er mer relevant for kvinner enn tradisjonelle sikkerhetsanalyser, ved å ta for oss et par eksempler.¹¹

CSS-analysen og kvinner

I dekonstruktivt modus, la oss først fokusere på de teoretiske forestillinger om sikkerhet som ligger til grunn for den norske deltakelsen i UNPROFOR–MC/UNPREDEP. Et av de mange dokumentene som her blir analysert, er Stortingsmelding nr. 22 av 1997–98. Den skisserer «hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1999–2002», og dekker således den siste perioden av FN-operasjonen i Makedonia. I dette dokumentet er det norske militærets selvbilder og rettferdiggjørelser av dets arbeid klart uttrykt. I forbindelse med internasjonale fredsoperasjoner hevdes det:

For et lite land [som Norge] er det av avgjørende betydning at internasjonale normer og rettsprinsipper overholdes [...] Utenlandsengasjementet må innrettes mot å skape en bonuseffekt i forhold til våre nasjonale sikkerhetsinteresser [...] Nasjonal og internasjonal sikkerhet er gjensidig avhengige [...] For Norge er det [...] vesentlig å se innsatsen i fredsoperasjoner også som en fortsettelse av den innsats vi gjør i NATO for å trygge vår egen fred og sikkerhet (Det Kongelige Forsvarsdepartement 1997–98:35).

I avsnittet «Sikkerhetspolitisk grunnlag» blir også følgende understreket:

Aktiv norsk deltakelse [...] gjennom vårt internasjonale militære engasjement, er [...] helt nødvendig for å ivare-

ta våre nasjonale sikkerhetsinteresser i vid forstand (Det Kongelige Forsvarsdepartement 1997–98:35).

Fra dette kan vi lese at det *teoretiske* referanseobjektet i slike fredsoperasjoner er den norske staten. Dette er objektet som skal sikres, og deltakelse i internasjonale fredsoperasjoner er sett som et virkemiddel i oppnåelsen av dette målet. Det praktiske fokuset for slike internasjonale fredsoperasjoner er imidlertid ikke Norge. Når det gjelder UNPROFOR–MC/UNPREDEP så var styrkene utplassert i Makedonia for å overvåke de nordlige og vestlige grenseområdene, for å avverge trusler og forhindre sammenstøt mellom makedonske styrker og «eksterne elementer», og for å behandle interne spenninger, for slik å bidra til å opprettholde fred og stabilitet innen Republikken (Sokalski 1999:68; Ackermann 1996:416, FN Sikkerhetsrådsresolusjoner 795 (1992), 842 (1993), 908 (1994)). Det praktiske fokuset var dermed rettet mot den makedonske staten, samt grupper og individer boende i landet. Det kan selvfølgelig diskuteres hvorvidt fokuset på interne grupper og individer skyldtes en interesse for deres sikkerhet som sådan, eller om det var den makedonske statens sikkerhet man var opptatt av. Uansett er det helt klart at i praktisk forstand så var det ikke den norske staten som var referanseobjektet for sikkerhet. Den motsetningen som her er avdekket mellom det teoretiske referanseobjektet (Norge) og det praktiske referanseobjektet (Makedonia, interne grupper og individer), representerer et endringspotensial med hensyn til forestillingen om *hvem* sin sikkerhet det er som er viktig.

Analysen av dette dokumentet avdekker også motsetninger mellom teoretiske og praktiske forestillinger om *hva* slags spørsmål som er sikkerhetsspørsmål. Stortingsmeldingen fastslår:

Regjeringen vil legge vekt på at slik deltakelse [i internasjonale fredsoperasjoner] bidrar til å fremme Norges

sikkerhets- og forsvarspolitiske interesser, og det militære engasjement bør etter regjeringens syn opprettholdes på et relativt høyt nivå (Det Kongelige Forsvarsdepartement 1997–98:35).

Vi ser her at det er militære spørsmål som utgjør det *teoretiske* fokuset for disse operasjonene.¹² I *praksis* derimot, var de norske soldatene involvert i mer enn regelrette militære oppgaver. Disse andre oppgavene omfattet, blant annet, såkalt tillitsskapende arbeid, hvor styrkene samhandlet med lokalbefolkningen for, for eksempel, å forklare formålet med fredsoperasjonen og for å bygge opp tillit. Slik samhandling var også rettet mot å avdekke spenninger innen lokalsamfunnet som kunne representere potensielle konflikter. Selv om dette arbeidet var knyttet til den militære siden av operasjonen, så var det helt klart av en ikke-militær karakter. I tillegg til dette tilbød styrkene helsetjenester til lokalbefolkningen og hjelp til med å utbedre infrastrukturen i de områdene de var utplassert, når tid og ressurser tillot det. Disse aktivitetene var ikke dekket av operasjonens mandat, men ble utført på en *ad-hoc* basis, som en respons til de antatte lokale behovene i deres operasjonsområder (Sokalski 1999:71–73). På denne måten lindret styrkene symptomene på fattigdom og ujevn velferds- og ressursfordeling i disse områdene. Selvfølgelig kan dette ha hindret langsiktig utvikling av lokale kapasiteter, siden det kan ha skapt avhengighet av ekstern assistanse. Det er også mulig at det kan ha skapt et visst overlegen-underlegen-forhold mellom FN-styrkene og lokalbefolkningen. Uansett er det liten tvil om at disse aktivitetene har hatt viktig og positiv effekt på liv og velvære for de gruppene og individene som ble omfattet av dem. Motsetningen som her er avdekket mellom den teoretiske forestillingen om sikkerhetsspørsmål (militære aktiviteter) og den mye bredere praktiske forestillingen (både militære og ikke militære aktiviteter), representerer et endringspotensial med hensyn til forestillingen om *hva* slags

spørsmål det er som er sikkerhetsspørsmål.

Det bør kanskje påpekes her, som en parentes, at det er operasjonens *praksis* som i dette eksemplet representerer en kritisk ressurs. Dette er forskjellig fra Booths og mange andre kritiske teoretikers arbeid, hvor en ordnings eller organiserings *teori* er gitt en slik rolle (for eksempel når Booth avdekker uoppfylte ambisjoner i den teoretiske siden av det internasjonale statssystemet, se Booth 1991:319). Det er altså ingen forutbestemt forestilling om hvor endringspotensialer vil bli lokalisert i denne immanente kritikken.

La oss nå se på hvordan en slik avdekking av potensialer for endring i sikkerhetsbegrepet er relevant for kvinner. Det er relevant – og viktig – fordi den potensielle endringen åpner opp for endring i retning av forestillinger om sikkerhet som inkluderer kvinner *som kvinner* og det de ser som sine sikkerhetsbehov. Ta for eksempel tilbudet om helsetjenester. Som nevnt ovenfor tilbød FN-personell med medisinsk utdannelse helsetjenester til lokalbefolkningen i den grad deres begrensede ressurser tillot det. Dette var, i mange tilfeller, en respons til de uttrykte behovene til hele lokalsamfunn, hvor slike tjenester var mangelfulle eller ikke-eksisterende, men av og til dreide det seg om behovene til spesifikke kvinnegrupper. Det at det befant seg en kvinnelig helsearbeider i et albansk område, for eksempel, betød at kvinner som ikke ville søke hjelp hos en mannlig helsearbeider, kunne få sine behov dekket. Avdekkingen av slike aktiviteter i den dekonstruktive delen av analysen er viktig siden dette representerer et endringspotensial med hensyn til forestillinger om hva slags oppgaver som er viktige i slike operasjoner. FN-styrkene klarte kanskje ikke å ivareta alle slike uttrykte behov i deres operasjonsområder, og man skal ikke se bort i fra at situasjonen ble forverret etter at de forlot området, men dette er ikke poenget her. Poenget er heller det at FN-soldatenes aktiviteter kan ha skapt oppmerksomhet om tidligere oversette problemer og slik gitt stemme til tidligere over-

hørte grupper og individer i Makedonia. På denne måten kan disse aktivitetene ha bidratt til at for eksempel albanske kvinner lettere kan ivareta sin egen sikkerhet i framtiden.

I tillegg kan slike aktiviteter også representere endringspotensialer med hensyn til forestillinger om *hvordan* sikkerhet ivaretas. FN-personnellets *modus operandi* er nemlig et helt annet når de utfører helsetjenester, siden slike oppgaver er av en helt annen karakter enn de som tradisjonelt har vært forbundet med militært personell. Her er det bruk for relasjonelle ferdigheter og evner (tradisjonelt sett som kvinnelige trekk), i stedet for instrumentell rasjonalitet (tradisjonelt sett som mannlig). Når slike oppgaver blir inkludert i fredsoperasjoner, kan forventningene og kravene til en fredsoperasjonsdeltaker vise seg å være noe helt annet enn det å være den tøffe og rasjonelle offiseren eller den lydige og målfokuserte soldaten, som tradisjonelt har vært privilegert og lovprist. Dette kan i sin tur bidra til å utfordre og endre tradisjonelle kjønnsroller.

Det rekonstruktive aspektet av analysen er også relevant og viktig for kvinner, fordi det her kan undersøkes hvorvidt det tidligere nevnte helsearbeidet, samt andre oppgaver som ble utført av de norske styrkene, kan ses som emansipatorisk for kvinner som lever i Makedonia. Her brukes Honneths normative standard – det uoppfylte potensialet for anerkjennelse av identitet – som en målestokk, og som vi så ovenfor så kan dette anta tre former: «emotional concern in an intimate social relationship such as love or friendship, right-based recognition as a morally accountable member of society and [...] the social esteem of individual achievements and abilities» (1994:266; 1995:92–130). Ved å vurdere FN-styrkenes tilbud av helsetjenester til albanske kvinner i dette lyset, så kan det hevdes at dette arbeidet kan tolkes som en anerkjennelse av rettigheter som disse kvinnene har i kraft av å være moralsk tilregnelige medlemmer av samfunnet (right-based recognition as a

morally accountable member of society). Denne analysen kan således sies å bidra, om enn meget beskjedent, til emansipasjonsprosessen, ved at den belyser de av UNPROFOR–MC/UNPREDEPs aktiviteter som anerkjente kvinner *som kvinner* og deres uttrykte behov.

Poenget med denne analysen er imidlertid ikke å konkludere at de norske FN-styrkenes arbeid i Makedonia *har* resultert i en betydelig endring i forestillingene om sikkerhet eller i radikale endringer i livene til menneskene som bor der. Det er ikke så enkelt. Formålet med denne immanente kritikken er heller å prøve å initiere et første skritt i denne retningen, ved å avdekke motsetninger mellom teoretiske standarder og praksis – motsetninger som kan representere endringspotensialer i både det førstnevnte og det sistnevnte. Analysen bør heller ikke forstås som en ukritisk lovprisning av FNs fredsoperasjoner som sådan. Som Sandra Whitworth (2000) så utmerket påpeker, kan slike operasjoner ha destruktive følger for samfunnene de utføres i, spesielt med hensyn til kvinners levekår. De kan føre til økonomiske problemer i form av dislokalisering av aktiviteter og inflasjon, og de kan øke prostitusjon, seksuelt overførbare sykdommer og seksualisert vold i dramatiske proporsjoner. Det kan faktisk godt hende at hvis et mer kritisk og inklusivt sikkerhetsbegrep ble tatt i bruk, så ville slike operasjoner bli vurdert som fullstendig uønskede.

Denne analysen har konsentrert seg om å peke ut de emansipatoriske endringspotensialene som fantes innen aktivitetene til de norske styrkene som deltok i UNPROFOR–MC/UNPREDEP. Dette fokuset er en naturlig konsekvens av innsikten fra CSS. CSS erkjenner at valget av sikkerhetsbegrep er viktig – det kan få, og har, følger for hvordan «virkelige mennesker på virkelige steder» lever livene sine. CSS argumenterer derfor for at de normative følgene av teoretisering blir gjort til hovedpoenget i hele den teoretiske prosessen. Dette betyr ikke at CSS ønsker å

gi en bestemt forståelse av sikkerhet eller en forutbestemt oppfattelse av en ideell verden en privilegert posisjon. I stedet denaturaliserer CSS det militære og statssentrerte sikkerhetsbegrepet en finner i tradisjonelle sikkerhetsstudier. På denne måten åpnes det opp for alternative sikkerhetsforståelser og en diskusjon av disse. Det blir dermed mulig å ta på alvor de uttrykte sikkerhetsbehovene til kvinner *som kvinner*, i Makedonia så vel som andre steder. Videre søker CSS å belyse allerede eksisterende potensialer for emansipatorisk endring, for så å bidra til en sosial endringsprosess som tar tak i de underliggende grunnene for slike uttrykte sikkerhetsbehov.

Eli Stamnes
doktorgradsstudent
Adran Gwleidyddiaeth Ryngwladol /
Department of International Politics
Prifysgol Cymru, Aberystwyth / University of Wales Aberystwyth

Forfatteren ønsker å takke Bjørn Egil Stamnes og Rita Abrahamsen for deres hjelp og assistanse, samt en anonym fagkonsulent for meget nyttige kommentarer.

Noter

- Denne artikkelen bygger på et paper som ble gitt på den årlige konferansen til The International Studies Association i Washington DC, i februar 1999. Panelet om nordiske feministiske bidrag til internasjonal politikk-disiplinen ble ledet av Christine Sylvester. I skrivende stund redigerer Lene Hansen artikler fra dette panelet for mulig publisering i *Cooperation and Conflict*.
- Forfatteren erkjenner at det kortere navnet Makedonia er omstridt og at mange stater kun har anerkjent staten under navnet the Former Yugoslav Republic of Macedonia. Makedonia vil likevel bli brukt her av plasshensyn. UNPROFOR-MC er en forkortelse av United Nations Protection Force Macedonian Command, UNPREDEP står for United Nations Preventive Deployment Force.
- 1980-tallets fredsbevegelse(r) redefinerte kjernevåpnenes rolle i forhold til sikkerhet – fra objekter som ivaretok sikkerhet til objekter som truet sikkerhet (Se Wyn Jones 1999:153–63). Kvinnebevegelsen(e) spilte her en helt sentral rolle.
- Dette argumentet bør sees i sammenheng med feminismlitteraturens diskusjon av kategorien «kvinne» (se for eksempel Neumann og Stamnes 1997 om denne diskusjonen). Jeg støtter ideen om at betydningen av begrepet «kvinne» i stor grad er sosialt konstruert, og varierer mellom forskjellige kulturer og miljøer. Likevel vil jeg hevde at i studiet av sikkerhet, så er det både fruktbart og viktig å åpne opp for et fokus på overgrep som kvinner opplever simpelthen fordi de har kvinnekropper.
- Jf. Buzan, Wæver og de Wildes «emergency measures» (1998:21–16).
- Disse tallene ble presentert av den britiske organisasjonen Shelter, som tar seg av ofre for vold i hjemmet, i deres mediekampanje som fant sted høsten 1999. Organisasjonen understreket at «the conspiracy of silence», så typisk for vold i hjemmet, er en alvorlig trussel mot tusenvis av kvinner og barns sikkerhet. For et beslektet eksempel fra Norge, se Åse Texmo og Lisbeth Aarviks rapport *Seksuelle overgrep mot kvinner og barn* (1998) hvor det framkommer at en betydelig andel av seksuelle overgrep mot kvinner og barn i hjemmet aldri blir rapportert eller påtalt.
- Disse arbeidene argumenterer for en utvidelse av sikkerhetsbegrepet slik at det omfatter et mangfold av «referanseobjekter» (for eksempel individer, etniske grupper, det sivile samfunn, jordkloden) og deres respektive sikkerhetsanliggender (se Wyn Jones 1999 for en detaljert gjennomgang av disse arbeidene og argumentasjonene). CSS-litteraturen omfatter således mye mer enn det denne diskusjonen av kvinner og sikkerhetsstudier tar for seg.
- Ordet emansipasjon vil bli brukt her i stedet for frigjøring, siden det sistnevnte ordet ofte har territoriale og nasjonale undertoner (spesielt i arbeider som omhandler internasjonal politikk og sikkerhet) og poenget med begrepet emansipasjon, slik det er brukt i kritisk teori, er at det er åpent både med hensyn til utgangspunkt og endepunkt. Av samme grunn er adjektivet emansipatorisk brukt til å beskrive forbedring basert på ideen om emansipasjon.
- Dvs. at det er i disse vendingene dagens konflikter blir uttrykt, for eksempel som en kamp om anerkjennelse for etniske grupper e.l., ofte i konkurranse med andre identiteter eller grupper (se Honneth 1994).
- Den komplette analysen utgjør min PhD-avhandling, som vil bli framlagt ved Department of

International Politics, University of Wales, Aberystwyth.

11. Det meste av informasjonen som blir presentert i det følgende stammer fra intervjuer gjort med norske FN-soldater som tjenestegjorde i Macedonia. Tilleggsilder er oppgitt i teksten.
12. Dette kommer kanskje enda klarere til uttrykk i den engelske kortutgaven av Stortingsmeldingen. Her kan det leses at «The government considers it important that participation in military aspects of peace operations abroad should form part of Norway's security and defence policy» (Royal Norwegian Ministry of Defence 1998:19).

Litteratur

- Ackermann, Alice 1996 The Former Yugoslav Republic of Macedonia: A Relatively Successful Case of Conflict Prevention in Europe, *Security Dialogue* 27(4), s. 409–424
- Arendt, Hannah 1973 *The Human Condition*, Chicago: Chicago University Press
- Benhabib, Seyla 1986 *Critique, Norm, Utopia: A Study of the Foundations of Critical Theory*, New York: Columbia University Press
- Bilgin, Pinar (2000) *Regional Security in the Middle East: A Critical Security Perspective*, PhD-avhandling, University of Wales Aberystwyth
- Booth, Ken 1991 Security and Emancipation, *Review of International Studies* 17(4), s. 313–326
- Booth, Ken 1997 Security and Self: Reflections of a Fallen Realist, i Keith Krause og Michael C. Williams (red.): *Critical Security Studies: Cases and Concepts*, Minneapolis: Minnesota University Press, s. 83–119
- Booth, Ken (red.) (under utgivelse) *Security, Community and Emancipation: An Introduction to Critical Security Studies*, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publications
- Brown, Chris 1994 «Turtles All the Way Down»: Anti-Foundationalism, Critical Theory and International Relations, *Millennium: Journal of International Studies* 23(2), s. 213–36
- Buzan, Barry 1991 *People, State and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, andre utgave (første utgave publisert i 1983), London: Harvester Wheatsheaf
- Buzan, Barry, Ole Wæver og Jaap de Wilde 1998 *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publications
- Cox, Robert W. 1981 Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory, *Millennium: Journal of International Studies* 10(2), s. 126–155
- Det Kongelige Forsvarsdepartement (1997-98) Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1999-2002. Stortingsmelding nr. 22
- Enloe, Cynthia 1990 *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, Berkeley: University of California Press
- FN Sikkerhetsrådsresolusjon 795 (1992) av 11. desember
- FN Sikkerhetsrådsresolusjon 842 (1993) av 18. juni
- FN Sikkerhetsrådsresolusjon 908 (1994) av 31. mars
- Garnett, John 1987 Strategic Studies and Its Assumptions, i John Baylis, Ken Booth, John Garnett og Phil Williams: *Contemporary Strategy, Volume One: Theories and Concepts* (andre utgave), London: Croom Helm, s. 3–29
- Ghai, Yash 1994 Human Rights and Governance: The Asia Debate, *The Asia Foundation Occasional Paper*
- Habermas, Jürgen 1986 *Knowledge and Human Interest*, oversatt av Jeremy J. Shapiro, Cambridge: Polity Press
- Held, David 1980 *Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas*, Cambridge: Polity Press
- Honneth, Axel 1994 The Social Dynamics of Disrespect: On the Location of Critical Theory Today, oversatt av John Farrell, *Constellations* 1(2), s. 255–69
- Honneth, Axel 1995 *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*, oversatt av Joel Anderson, Cambridge: Polity Press
- Horkheimer, Max 1972 *Critical Theory: Selected Essays*, oversatt av Matthew J. O'Connell og andre, New York: Seabury Press, s. 188–243
- Kausikan, Bilahari 1993 Asia's Different Standard, *Foreign Policy* 92, s. 24–41
- Krause, Keith og Michael C. Williams (red.) 1997 *Critical Security Studies: Cases and Concepts*, Minneapolis: Minnesota University Press
- MacKinnon, Catharine A. 1993 Crimes of War, Crimes of Peace, i Stephen Shute og Susan Hurley (red.): *On Human Rights*, New York, NY: Basic Books, s. 83–109
- McSweeney, Bill 1999 *Security, Identity and Interest: A Sociology of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press
- Marx, Karl 1973 *Capital: a Critical Analysis of Capitalist Production*, Volume 1, redigert av Friedrich Engels, oversatt av S. Moore og E. Evelyng, New York, NY: International Publishers
- Neumann, Iver B. og Eli Stamnes 1997 Internasjonal politikk fra et «kjønns»perspektiv, i Kari Karamé og Torunn Tryggstad, *Kvinner i krise og krig*, NUPI-rapport 225

- Peterson, V. Spike 1990 Whose Rights? A Critique of the «Givens» in Human Rights Discourse, *Alternatives* 15(3), s. 303–344
- Royal Norwegian Ministry of Defence 1998 With the Norwegian Armed Forces into year 2000. Principal Guidelines for the Development and Activities of the Armed Forces for the period 1999–2002. A summary of White Paper No. 22 to the Storting (1997–98)
- Shaw, Martin 1994 *Global Society and International Relations*, Cambridge: Polity Press
- Smith, Steve 1996 Positivism and Beyond, i Steve Smith, Ken Booth og Marysia Zalewski (red.): *International Theory: Positivism & Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 11–44
- Sokalski, Henryk 1999 Preventive Action: The Need for a Comprehensive Approach, i Jeremy Giner, Espen Barth Eide og Carsten Rønnfeldt (red.): *Preventive Action in Theory and Practice*, Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt, s. 61–75
- Stamnes, Eli og Richard Wyn Jones 2000 Burundi: A Critical Security Perspective, *Peace and Conflict Studies* (kommende nummer)
- Texmo, Åse og Lisbeth Aarvik 1998 *Seksuelle overgrep mot kvinner og barn*, Steigen: Kvinneuniversitetet Nord
- Tickner, J. Ann 1995 Revisioning Security, i Ken Booth og Steve Smith (red.): *International Relations Theory Today*, Oxford: Polity Press, s. 175–197
- Tickner, J. Ann 1999 Feminist Perspectives on Security in a Global Economy, i Caroline Thomas og Peter Wilkin (red.): *Globalization, Human Security and the African Experience*, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, s. 179–204
- Walker, R.B.J. 1997 The Subject of Security, i Keith Krause og Michael C. Williams (red.): *Critical Security Studies: Cases and Concepts*, Minneapolis: Minnesota University Press, s. 61–81
- Wheeler, Nicholas J. 1996 Guardian Angel or Global Gangster: A Review of Ethical Claims of International Society, *Political Studies* XLIV(1), s. 123–136
- Whitworth, Sandra 2000 The Practice, and Praxis, of Feminist Research in IR, i Richard Wyn Jones (red.): *Critical Theory and World Politics*, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publications
- Wyn Jones, Richard 1995 «Message in a Bottle»? Theory and Praxis in Critical Security Studies, *Contemporary Security Policy* 16(3), s. 299–319
- Wyn Jones, Richard 1996 «Travel Without Maps»: Thinking about Security after the Cold War, i Jane Davis (red.): *Security Issues in the Post-Cold War World*, Cheltenham: Edward Elgar Publishers Limited, s. 196–218
- Wyn Jones, Richard 1999 *Strategy, Security and Critical Theory*, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publications
- Wyn Jones, Richard (under utgivelse) Emancipation: On Necessity, Capacity, and Concrete Utopias, i Ken Booth (red.): *Security, Community and Emancipation: An Introduction to Critical Security Studies*, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publications
- Walker, R.B.J. (1990) Security, Sovereignty, and the Challenge of World Politics, *Alternatives* 15(1), s. 3–27
- Wæver, Ole, Barry Buzan, Morten Kelstrup og Pierre Lemaitre 1993 *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London: Pinter Press

Maskuliniteter på blå resept?

Maskuliniteter og menns samtalepraksiser i filmen *The Full Monty*

Av Kristin Halvorsen

Menn som stripper var det noe uortodokse tema i den svært så populære *The Full Monty*, en film satt i byen Sheffield i det industrialiserte Nord-England, i en tid der arbeidsledighet preget manges hverdag. Kristin Halvorsen har analysert samtalene mellom filmens mannlige karakterer, samtaler som tematiserer mannlighet på ulikt vis. Hvorfor slo filmen så godt an? Tilbyr den noe nytt i forhold til etablerte kjønnsforståelser? Eller ligger etablerte mønstre med hensyn på kjønn fast?

«vitaminpille», «hyllest til folks kamp for selvrespekt», «stor og varm kjærlighetserklæring til helt vanlige mennesker» (*Dagbladet*), «menneskevarmt» (*Aftenposten*), «uimotståelig høy sjarmfaktor» (*Bergens Tidende*), «skulle vært gitt på blå resept» (*Filmforum*)

Dette var noen av karakteristikkene norsk presse ga filmen *The Full Monty* da den kom på kino i 1997. Filmene dreier seg om en gruppe arbeidsløse menn i Sheffield, England, som setter opp et strippeshow for å tjene noen hardt tiltrengte kroner. Disse arbeiderklassemennene er langt fra generelle idealer når det gjelder menns utseende, kropp, sosiale status eller «vellykkethet». Gjennom arbeidet for å få gjennomført

strippeshowet blir dette spesielt framtrekkende, og en rekke forhold knyttet til menn og maskuliniteter tematiseres. Jeg ønsker her å se nærmere på hvilke maskulinitetsalternativer vi får presentert i denne filmen og hva som kan sies om *Monty* som et innlegg i en eksisterende diskurs¹ omkring kjønn og maskulinitet. Hvilke representasjoner av maskulinitet er det filmen tilbyr, og hvordan kan de sies å stå i forhold til hegemo-

niske diskurser om kjønn og maskulinitet? Jeg vil bruke samtalerne mellom mennene som utgangspunkt for å belyse dette.

Samtalene er sentrale elementer i *Monty* med hensyn til konstruksjon av både maskulinitet og det mannlige fellesskapet. De er dessuten viktige, gjennom dialekter så vel som samtalestil, i konstruksjonen av filmens troverdighet som sosialrealistisk og virkelighetsnær. Med et etnometodologisk inspirert perspektiv er det nettopp hverdagen og hverdagens praksiser som står i sentrum (Garfinkel 1967). Det blir interessant å se på hvordan mennesker «gjør» hverdagslivet («accomplish the everyday») og hvordan dette fungerer i konstruksjon, opprettholdelse og endring av sosiale mønstre eller diskurser. Samtalepraksis er en viktig del av de praksiser som skaper og endrer de større diskursene og individets forhandlingsrom innenfor disse. I både mikrososiologi og samtaleanalyse har disse perspektivene vært sentrale, og «doing gender»-perspektivet på kjønn er en forlengelse av dette (West og Zimmermann 1991). Hverdagens samtaler anses som svært meningsfulle i konstruksjonen av kjønn på et mikronivå, både med hensyn til *hva* man kan snakke om og *hvordan* man kan snakke om det (sistnevnte gjelder både stilbruk og organisering av samtalen). Dette gjelder blant annet for hvordan vi «gjør» vennskap: forskning i flere vestlige land tyder på at den typiske «kameratsamtale» organiseres på litt andre måter enn den typiske «venninnesamtale» (se f.eks. Coates 1996, Nordenstam 1998).

Som en klassisk fortellende film inngår *Monty* i en etablert sjanger som baserer seg på realistiske representasjonsformer. Dette innebærer et ønske om å få publikums oppmerksomhet bort fra fortellingens konstruksjon og virkemidler over på hendelsesforløpet og historien i seg selv, å skape «en virkelig uvirkelighet» (Braaten, Kulset og Solum 1996). Dette betyr at mye av filmens suksess vil ligge i at den greier å skape innlevelse og *gjenkjennelse* på et eller annet nivå hos sitt publikum, og stereotypier vil

til en viss grad fungere som ressurser for å oppnå dette. Det er med dette utgangspunktet jeg vil behandle samtalerne i denne filmen på samme måte som jeg ville behandlet «reelle» eller ikke-fiktive samtaler. Jeg velger altså å ikke fokusere på filmtekniske, visuelle eller fortellermessige virkemidler som brukes i denne filmen, men håper gjennom samtaleanalyse å komme nærmere noe av det som gjør denne filmen gjenkjennelig og «tidsriktig».²

The Full Monty³

The Full Monty er en såkalt uavhengig, britisk filmproduksjon som gjennom Fox Searchlight (del av den amerikanske giganten Twentieth Century Fox) ble distribuert til kinoer verden over. Mennene vi møter er arbeidsløse stålarbeidere som tilbringer dagene på arbeidskontoret («the Job Club») uten nevneverdig resultat. Åttitallets økonomiske krise har gjort menneskene i en tidligere blomstrende industri overflødige, og disse mennene sliter med de sosiale, økonomiske og personlige problemene dette fører med seg. De bestemmer seg imidlertid for å holde et strippeshow, etter at de har sett The Chippendales trekke en mengde kvinner til den lokale klubben (ironisk nok til «The Working Men's Club»). Hovedpersonen Gaz initierer det hele fordi han står i fare for å miste foreldreretten til sin sønn dersom han ikke betaler det han skylder i barnebidrag. Han får med seg fem andre menn, og sammen forsøker de å få til en danseoppvisning som skal ende med «the full monty», dvs. full blottleggelse på scenen. I løpet av forberedelsene dukker det opp en rekke konflikter knyttet til maskulinitet og mannlighet, og mennene møter stadig seg selv i døra gjennom tema relatert til familieliv, sosial posisjon, kroppsidealer og seksualitet.

Gjennom sosialrealistiske skildringer av dette arbeiderklasse miljøet blir filmen på mange måter en kritikk av høyresidens politikk i England og de sosiale problemene

som fulgte Thatcher-perioden. Filmen er tradisjonell som komedie og filmfortelling, med et forløp som følger en velbrukt mal: fra en stabil tilstand (arbeidsledigheten, the Job Club) til en hendelse som destabiliserer denne tilstanden (Gaz mister foreldreretten), gjennom den kronglete prosessen for å overkomme den (forberedelsen til strippeshowet med motgang av ulik grad) og til gjenopprettelsen av status quo, eller en stabil tilstand (gjennomføringen av stripshowet). *Monty* er likevel noe spesiell i sin genre, både med hensyn til typen menn den omhandler og typen praksiser/gjøremål disse mennene tar del i. Ikke bare gjennomfører disse «hverdagens menn» et stripshow for en fullsatt sal, de framvises også i en rekke situasjoner hvor tema knytta til sårbarhet, nærhet og følelser er framtrædende.

Etter mottakelsen å dømme har denne filmen åpenbart truffet noe aktuelt i kulturen⁴. Filmen ble en kassasuksess på kino og vant en rekke filmpriser i USA og Europa. Her i Norge fikk den Gledesprisen og Publikumsprisen ved filmfestivalen i Hauge-sund. Responsen dreide seg i all hovedsak om det utradisjonelle og utfordrende ved filmens portrettering av mennene, tilstedeværelsen av ulike maskuliniteter og en hverdagsmann som ikke er én, men mange. Som en populærkulturell tekst med et anseelig antall «lesere» kan en film som dette sees som ett blant mange innlegg i «samfunnets lange samtaler», i den alltid pågående sosiale og kulturelle meningsskapinga.

Maskulinitet og praksis

Forskning på menn og på maskulinitet er et relativt nytt felt, men kan likevel sies å ha tatt raske steg med hensyn til teoretiske perspektiver og empiriske felt (Berger, Wallis og Watson 1995, Clatterbaugh 1997, Craig 1992, Johnson og Meinhof 1997, Kimmel 1987, Mac an Ghaill 1996, May, Strikwerda og Hopkins 1996, Slotte-

mo 2000).⁵ I løpet av noen korte tiår har feltet beveget seg fra å tilby nokså entydige og reduksjonistiske framstillinger av menn, framstillinger som framfor alt har oversett forskjeller menn imellom, til å fokusere på kompleksitet, mangfold og flertydighet, i tråd med perspektiver innen feministisk så vel som skeiv teori. Feltet framhever i dag nødvendigheten av å forstå kjønn slik det er knyttet til andre kulturelle forskjellsaker som seksualitet, klasse, etnisitet. Kjønn er en relasjonell konstruksjon, og menings-sammenhenger knyttet til kjønn er motsetningsfylte og ustabile. Maskulinitet dreier seg om relasjoner mellom menn og kvinner såvel som mellom menn,⁶ og Connells (1995) begrepsapparat har vært sentralt i empirisk og teoretisk beskrivelse av dette.

Connell ser kjønn som en måte å strukturere sosial praksis på. Han ser maskulinitet og femininitet som «gender projects», eller kjønnsprosjekter, og maskulinitet forstås i denne sammenhengen som konfigurasjoner av praksis. Ulike former for maskulinitet, eller sammensetninger av praksiser, er imidlertid ikke likeverdige, men står i et hierarkisk forhold til hverandre. Connell kategoriserer disse i hegemonisk, medvirkende, underordna og marginal maskulinitet.⁷ Kategoriene er nødvendigvis også knyttet til etnisitet, seksualitet og klasse, og det understrekes at de ikke er statiske, men skapt i spesifikke situasjoner og i stadig foranderlige relasjonsstrukturer. West og Fenstermaker (1995) framhever *samtidigheten* av de ulike forskjellsaksene som kjønn, rase og seksualitet, når det kommer til menneskets opplevelse og erfaring med ulikhet. Undertrykking skjer på tvers av alle disse kategoriene, og det er fånyttes å forsøke å identifisere én primær undertrykkende struktur (Collins 1995). Utfordringen blir å se hvordan disse ulike systemene henger sammen og fungerer samtidig, som like mekanismer for undertrykking, men med ulike historiske forløp og med ulike konsekvenser for sosiale relasjoner.

Scheuer (1998) definerer praksis som

«de relativt stabile eller ensartede fremgangsmåder, rutiner eller handlemønstre som udføres i et samfund» (s. 276). Disse kan foregå på et makroplan, som politiske beslutninger, eller på et mikroplan, som å file neglene, og de kan være abstrakte eller helt konkrete handlingsmønstre. Disse handlingsmønstrene, som altså er sosialt, kulturelt og historisk befestet, er gjenkjennelige ressurser for medlemmene av kulturen. Et viktig poeng er imidlertid at disse ressursene ikke er ubetinget tilgjengelig for alle medlemmer i alle sammenhenger. Å file neglene er for eksempel en praksis som muligens er mer tilgjengelig for en kvinne, både å utføre i offentlighet og å framvise kunnskap om, enn det er for en mann. Samtidig kan en kanskje si at filing av neglene er mer tilgjengelig for en middelklasse-mann enn det er for en arbeiderklassesmann. Noen praksiser er med andre ord knyttet til spesifikke medlemmer av og posisjoner i kulturen, de er for eksempel mannlig eller kvinnelig, klassemessig eller etnisk *konnoterte*. Det betyr at skal individet framstå som et kompetent medlem av kulturen, må hun dra nytte av tilgjengelige praksiser som er i tråd med hennes posisjon i det sosiale. Gjennom ulike former for praksis skapes, opprettholdes eller endres hegemoniske strukturer, og det knytter seg da nødvendigvis også noen risikoer til å opponere eller motstå hegemoniet.

Søndergaard (1996), som har studert studenters koder og konstruksjoner av kjønn, viser hvordan det enkelte individet har rom til å velge og sette sammen praksiser ut fra tilgjengelige, konkrete koder for handling og uttrykk, praksis og representasjon. Samtidig viser hun hvordan disse sammensetningene av uttrykk og handlinger må framstå som helhetlige og koherente, og gi et samlet kjønnsuttrykk som er kulturelt forståelig og gjenkjennelig. Connells kjønnsprosjekter blir i denne sammenhengen også balanseprosjekter mellom egne valg av praksiser og de sammensetninger av praksiser som er legitime og gjenkjennelige som henholdsvis mannlige og kvinnelige i

kulturen. Som vi skal se gjennom analysen av *Monty*, har mennene der sine egne så vel som felles balanseprosjekter på gang.

«Hvermansen(e)» – hverdagens menn og hverdagens samtaler

Maskulinitet som mangfoldig og flertydig

Monty presenterer en rekke ulike former for maskulinitet på ett brett og undergraver enhver monolittisk forståelse av hva det betyr å være mann. Hver av mennene i filmen representerer på sin måte våre ulike kategorier for forskjell og er alle ulikt posisjonert med hensyn til alder, klasse, rase, seksualitet, sivil status, kroppsform, kompetanse, livssituasjon osv. Lomper og Guy er unge, hvite og henholdsvis homofil og bifil.⁸ Lomper bor alene med sin mor og er den eneste som er i jobb. Han er i ferd med å ta livet av seg når Gaz og Dave treffer ham. Guys privatliv vet vi lite om, men han er den mannen som ser ut til å ha minst problemer med strippen og med seg selv som mann. Horse er svart, den eldste av dem og en dreven danser, til tross for en «dodgy hip». Vi vet ingenting om hans sivilstatus eller sosiale liv. Gerald er hvit, middelaldrende, gift med Linda, tidligere arbeidsformann og den eneste av middelklassestatus. Dave og Gaz er unge, hvite og henholdsvis gift og skilt. Dave er overvektig og impotent og sliter med seg selv og forholdet til kona. Gaz har et kriminelt rulleblad og strever med å håndtere sin rolle som far til Nathan.

De ulike subjektsposisjonene disse karakterene befinner seg i, gir også ulike iscenesettelser av maskulinitet, og de mangfoldige og flertydige former for maskulinitet artikuleres i ulike former for praksis. Når Gerald går på danseskole, er aktiv jobbsøker og unnlater å fortelle kona at han er arbeidsledig, er dette valg som blant annet henger sammen med det sosiale lag han ser seg som

tilhørende og de former for maskulin praksis han ser som tilgjengelige. Likeledes definerer Lomper og Gaz, som tilhører samme sosiale lag, verdifullt og akseptabelt arbeid ulikt. Lomper arbeider som sikkerhetsvakt mens Gaz ser en slik jobb som tilgjengelig, men uakseptabel. En jobb som beskytter av «systemet» er ikke i tråd med Gaz' forståelse av mannlighet. Han definerer seg selv og sin tilhørighet til arbeiderklassen som generelt i opposisjon til det etablerte samfunnet, og han viser dette stadig gjennom sine handlinger; han stjeler og nasker, og trosser generelt sosiale forbud og påbud. Dave, derimot, ser ut til å komme i klem mellom flere interesser. Han føler samfunnets krav på kroppen, bokstavelig talt, samtidig som han mer eller mindre velvillig følger Gaz i opposisjon mot disse. Dave framhever også sin status som arbeider, slik som Gaz, når han for eksempel kommenterer sveisinga heller enn dansinga i filmen *Flashdance*. Men samtidig er han i stand til å artikulere problemstillinger overfor de andre mennene som tradisjonelt ikke er anerkjente som maskuline innenfor arbeiderklassen, som overvekt og slanking for eksempel.

Filmen kan sies å vise at våre etablerte kategorier for forskjell, så som klasse, rase og seksualitet, ikke kan fungere som enkle kausalforklaringer på mennenes valg og handlinger. De er dimensjoner som strukturerer ulike former for maskulinitet og de handlingsalternativer som oppleves som tilgjengelige eller nødvendige i iscenesettelsen av dem. Samtidig ser vi at det er en rekke andre faktorer som spiller inn når det gjelder de faktiske valgene som blir tatt. Karakterene vi møter motstår enhver enkel beskrivelse av eller forskrift for maskulinitet. De er i utgangspunktet ikke portrettert som avvik fra normen, men faktisk heller som representanter for hverdagsmannen med hverdagens utfordringer og problemstillinger. Det å se idealet som unntaket heller enn som regelen er en klart bekreftende gest fra denne filmen, og vi skal ikke se bort fra at mottakelsen den har fått henger sammen med dette.

Hverdagssamtale menn imellom

Som nevnt har den hverdagslige samtalen mennene imellom en sentral plass i filmfortellingen, og vi kan si at det tradisjonelle skillet mellom menns og kvinners praksiser hvor menn *gjør* og kvinner *snakker*, slås bein under her. Samtalene er bærende i framstillingen av de mange konflikter og forhandlinger disse mannlige karakterene gjennomgår, men også i konstruksjonen av et mannlig fellesskap og i iscenesettelsen av maskulinitet. Jeg skal trekke fram én samtale som kan fungere som illustrasjon for en del trekk ved disse mennenes samtaler, trekk som har paralleller til det bildet av menns samtaler som tegnes i samtaleforskningen.

Situasjonen i det følgende er at Gaz har krøpet inn vinduet til herretoalettet i The Working Men's Club for å hente Daves kone ut fra The Chippendales' show. Han må gjemme seg i et avlukke fordi noen kommer inn. Gjennom nøkkelhullet ser han tre kvinner, og en av dem morer de andre ved å vise at hun kan stå og tisse. Gaz er rystet, og samtalen blant mennene på arbeidskontoret etterpå foregår i en laber stemning over kortstokken.⁹

- (F) 1.Gaz: Tell you, when women start pissing like us that's it. We're finished, Dave .. extincto.
- 2.Dave: But .. I mean .. how? You know .. how? (*peker ned mot skrittet*)
- 3.Man: Genetic mutations, ain't it? They're turning into us.
- 4.Gaz: A few years and men won't exist, except in the zoo or so. I mean we're not needed no more, are we? Obsolete, dinosaurs, yesterday's news.
- 5.Dave: Like skateboards?
- 6.Gerald: (*fra pc-bordet*) xxx! Some of us are actually trying to get a job here! Hey, and it says no smoking in here!
- 7.Gaz: Yeah, and it says Job Club up there. Remember the last time you saw one of them fucking walk in? (*flirer fra de andre*) You forget, Gerald, you're not our foreman

- anymore. You're just like the rest of us .. scrap!
- 8.Gerald: Shut it, right?
- 9.Dave: Hang on though. Why were all them women in the Men's Working Club in the first place? Because of us .. men!
- 10.Gaz: You call those Chippendales men? Degrading, that's what it were.
- 11.Dave: How many lasses were there though?
- 12.Gaz: Thousands! Begging for blood. Ten quid and all, for watching some fucking puff get his kit off, ten quid!
- 13.Dave: Right, times ten quid by a thousand, right, and you get .. well a lot, a very lot.
- 14.Man: 10.000 quid.
- 15.Gaz: How much?
- 16.Man: 10.000 quid.
- 17.Gaz: Hey now, Dave, I mean, it's worth a thought though, ain't it?
- 18.Gerald: Oh my, would you see Little and Large prutzy around Sheffield with their widgers hanging out, now that would be worth ten quid!
- 19.Gaz: Don't be so bloody dumb, we were just saying, [you know]
- 20.Gerald: [Which is] on parade, bring your own microscope!
- 21.Dave: I don't xx see why the chuff not, Gerald?
- 22.Gerald: Because you're fat and he's thin, and you're both fucking ugly!
- (Gaz hopper over bordet og farer løs på ham)*

Som samtale mellom kamerater er ikke denne utypisk: samtalerommet fordeles for eksempel etter «one-at-a-time»-prinsippet (Coates 1997) slik at én mann snakker om gangen. Det er lite overlapping, avbrytelser og miniresponser, slik at den som eier turen eier den fullt og helt. Dette betyr ikke at det enkelte innlegg er frittstående eller at mennene ikke samarbeider. Den innledende sekvensen (1–5) er en samkonstruksjon av temaet mannens rolle i samfunnet, men den foregår ved at mennene tar tur uten å overlappe eller avbryte. Innleggene karakterise-

res ellers av å være korte og konsise, uten lengre monologer eller informative «ekspert»-uttalelser.¹⁰

Posisjon i samtalen sier noe om ens posisjon i gruppa, og det er en tendens til en kompetitiv orientering og en konkurranse om samtalerommet. En typisk kompetitiv strategi er å vitse eller gjøre narr av andres innlegg, slik som Gaz gjør i (7). De andres latter gir Gaz en bekreftelse, og han fortsetter med et direkte angrep på Gerald's posisjon. Gerald er ikke i stand til å ta opp konkurransen der og da, men kommer tilbake i (18) med en kommentar som får Gaz på defensiven. Her kommer den eneste avbrytelsen også inn når Gerald (20) tar ordet fra Gaz for å fortsette sin forulempelse.

Språkbruken ellers blant disse skikkelserne likner Wierzbickas (1991) karakteristikk av australske menns «chiaking» eller «friendly insults». Dette er rutiniserte og positive fornærmelser som ifølge Wierzbicka konnoterer mannlighet, kameratskap og solidaritet blant menn. Denne spesifikke samtalen illustrerer ikke dette, men *Monty* er full av eksempler på denne praksisen: Gaz sier for eksempel til Dave (D): «We're riding through the alley of death for you, you fat git» (2), og senere mens de jogger (G): «Keep up, fat bastard!» (8). Dave svarer med «Gaz, you tosser!» (3). Disse er strategier som ser ut til å brukes spesielt blant arbeiderklassens menn. Nordenstam (1998) har for eksempel ikke funnet disse strategiene i sine opptak av svenske middelklassemenn.¹¹

«Fat is a feminist issue» – den sårbare kroppen

Våre menn møtes i Gerald's stue. Gaz har samlet dem og han vil ha dem til å ta av seg klærne: «If we can't take our kit off in front of ourselves, what chance have we got in front of all those lasses?» Etter en del nøling og kommentarer kommer bukse og skjorte av:

- (S) 1.Gaz: Horse by name, horse by nature, eh, Horse?
- 2.Horse: Oh, shut it you!
- 3.Guy: How come you're so brown, anyroad? *(til Gerald)*
- 4.Gerald: No reason.
- 5.Guy: Someone's got a sun bed, ain't it Gerald? *(ertende)*
- 6.Gerald: It's Linda's and no you bloody can't and don't think of asking!
- 7.Dave: What am I going to do about this? *(peker på magen)*
- 8.Gaz: Oh, it's not too bad .. from the front like.
- 9.Gerald: Fat, David, is a feminist issue!
- 10.Dave: What's that supposed to mean when it's at home?
- 11.Gerald: I don't bloody know, do I, but it is.
- 12.Dave: I try dieting, I do try. Seems I've spent most of my fucking life on a diet. The less I eat the fatter I get.
- 13.Lomper: So stuff yourself and get thin, then.
- 14.Guy: Oh shut up, saggy tits!
(Lomper sjekker brystkassa si)
- 15.Gerald: This mate of Linda's had this plastic stuff put on her at this parcel club and she lost stones, it were like magic .. oh, what was it called now, it's like .. like cling film!
- 16.Gaz: I've heard of that.
- 17.Dave: Cling film? I'm not a chicken drumstick, Gerald!
- 18.Alle: But you wrap it around xxx it reduces the fat xxx
(alle snakker i munnen på hverandre, diskuterer, viser på kroppen)

Samtalen begynner med slengbemerkinger til de andre fra Gaz og Guy (1–6), men Dave introduserer et emne som gjelder ham selv, nemlig overvekt (7). Vi har tidligere i filmen oppfattet at Dave har komplekser for kroppen sin; han sier blant annet til Gerald, som hevder at han kan lære hvem som helst å danse (P): «Even a fat bastard like me? Yeah, I know what I am so don't take the piss, you!» (4). Refleksjonen over kroppsform blir avvist som tema først av Gerald (9), som hevder at

vekt er et feministisk (les: kvinnelig?) tema og implisitt at menn ikke kan være feminister / at feministiske tema ikke er legitime. Dave insisterer på at dette er et reelt problem og derfor et legitimt tema (10, 12), men blir avspist av Lomper med et useriøst forslag som også er en avvising av problemstillingen (13). Guy repliserer med en kommentar til Lompers egen ufullkomne kropp («hengepupper», 14) og setter dermed en stopper for flere useriøse innspill. Det er interessant at det er nettopp Gerald, den første til å avvise temaet, som i neste omgang kommer med reell kunnskap og konkrete råd om problemet (15). Det ser nesten ut som om hans umiddelbare kommentar i (9) er autopiloten som slår inn og gir en frase om det upassende ved at menn bekymrer seg for vekt og kropp. Eller kanskje er han frampå for ikke å kompromittere sin egen maskulinitet? Når temaet fortsettes og godkjennes som samtaleemne, kan han imidlertid komme med konkrete innspill og vise sin kunnskap om emnet.

Men det er ikke bare temaet kropp og slanking som er kvinnelig konnotert i denne samtalen. Også samtalens organisering endrer seg i takt med at temaet får aksept. Samtalen begynner som en tradisjonell kameratsamtale med skittslenging, litt aggressive utvekslinger og én-i-gangen-snakke. Tatt i betraktning de ytringene som omgir Daves betroelse om slanking (12), er det nesten noe av en bragd å insistere på å gjennomføre det. Når emnet slanking og vekt er brakt på banen, og motstanden slått ned gjennom Guys bemerkning, ser vi imidlertid at samtalen går over i en mer kvinnelig konnotert stil. Plutselig er det flere som har noe å bidra med til dette emnet, engasjementet stiger og de snakker i munnen på hverandre, ikke ulikt mønsteret fra forskningsens bilde av den typiske «venninesamtalen» eller det som ellers blir kalt skravling når det utføres av kvinner (se også Cameron 1997).

Samtalen i Gerald's stue artikulere et tema som går igjen i filmen. Gjennom for-

beredelsene til strippeshowet blir den utilstrekkelige eller ufullkomne kroppen stadig relevant, og mennenes ulike problemer og redsler kommer til uttrykk. Det er ikke bare Dave som har problemer; Horse gjør et forsøk på å skaffe seg en penisforstørrer, Lomper blir stadig påminnet om brystkassa si som ikke holder mål, og Gerald er redd for å få en ereksjon under strippen. Problemer som disse er sjelden vare i populærkulturell film, spesielt med tanke på realismen i denne filmen og at det er «hverdagens menn» det dreier seg om.

Også en rekke gjøremål som disse mennene har, er kvinnelig konnotert. Strippen i seg selv innehar noen konnotasjoner til kvinnekjønn, til passivitet og objektifisering til tross for at det også er menn som driver med stripping. (Dette skal jeg komme tilbake til under diskusjonen om feminin vs. maskulin stripp.) Scenen med Dave i snekkerbua er en scene som er aldeles på kanten hva representasjoner av menn angår. Etter et mislykket forsøk på å elske med sin kone, setter Dave seg i bua, tar fram plastfolien og pakker magen inn mens han spiser sjokolade. Både slanking og trøstespising er praksiser som meget vel kan forekomme blant menn, men som sjelden er offentliggjorte eller i det hele tatt anerkjente som eksisterende. Disse er kvinners praksiser, og de kompromitterer Daves maskulinitet slik impotensen også gjør det. Likeledes er Horses anskaffelse av en penisforstørrer et tiltak som det ligger store sosiale tabu i og samtidig dype sosiale meninger omkring. Menns kropp er ikke et tema som er åpent for debatt, spesielt ikke når det gjelder «feil og mangler» ved denne kroppen. *Monty* tar imidlertid disse tabuområdene alvorlig og behandler dem med seriøsitet og mild humor. Opptatthet av kropp, slanking og hjelpemidler til å forbedre kroppen er tradisjonelt sett som kvinnelig konnoterte praksiser, men mennene her opplever dette som reelle problemer og blir ikke nødvendigvis mindre menn av den grunn.

«Bullocks to your personality!» – den sårbare mannen

Nærhet og sårbarhet

Monty går langt i å vise oss menn med følelser, gleder og redsler i nære vennskap og familieforhold. Dette er ikke nødvendigvis noe nytt. Middelklassens menn har kommet mer og mer fram som menn med ønsker, følelser og behov, både med hensyn til deltakelse i den private sfæren så vel som i vennskapsforhold (Connell 1995). «Den myke mannen» er imidlertid nettopp et middelklassefenomen, og det er tydelig i Monty at dette ikke er et helt uproblematisk felt å bevege seg inn i. Vestlig arbeiderklasse maskulinitet er generelt definert gjennom klare skiller mellom hjem og arbeid, kvinne- og mannsarenaer, feminine og maskuline praksiser (Mumby 1998). Nærhet og sårbarhet hører her hjemme i den kvinnelige sfæren og er derfor potensielt truende for denne maskuline posisjonen. Det er interessant å se hvordan mennene i filmen håndterer disse situasjonene og måtene de balanserer nettopp en røff arbeiderklasse maskulinitet med nærhet og vennskap.

Vi møter mennene i en rekke scener hvor deres sårbarhet er sentral; Gaz i forholdet til sin sønn, Dave og Gerald i forholdet til sine koner, blant annet. Vi skal se nærmere på noen møter mennene imellom hvor nærheten mellom dem karakteriserer situasjonen. Følgende samtale, som gjør at Lomper blir en del av gruppa, finner sted etter at Dave og Gaz har forhindret ham i å ta livet av seg. De sitter på en høyde, ser ut over byen og snakker. Samtalen går nokså sakte og med relativt lange pauser. De ser ikke på hverandre.

- (H) 1.Dave: You could shoot yourself ..
 2.Gaz: Where's he going to get the gun from around here?
 You want to find yourself a big bridge xx.
 3.Dave: Yeah, one of those bungee jumps, only without the bungee bit. (smiler)

- 4.Lomper: I can't stand heights, me.
(pause)
- 5.Dave: Drowning, now there's a way to go.
- 6.Lomper: I can't swim.
- 7.Gaz: You don't have to fucking swim, you divvy, that's the whole point! God, you're not very keen, are you?
- 8.Lomper: Sorry ..
- 9.Dave: I know! You could stand in the middle of the road and get a mate to drive smack into you, real fast.
- 10.Lomper: Haven't got any mates.
- 11.Gaz: Listen you, we just saved your fucking life so don't tell us we're not your mates, all right? (*dulter borti Lomper, smiler til han*)
- 12.Lomper: Yeah? (*smiler sjenert, nesten overrasket*)
- 13.Dave: Yeah, me and all. I'll mow you down as soon as xxx.
- 14.Lomper: Oh, cheers. Thanks. Thanks a lot! (*smiler*)

Denne scenen er veldig var og nær, og samtalen er langsom, nesten hviskende. Den omsorgen Gaz og Dave faktisk viser Lomper, skjules gjennom språkbruken og samtaleemnet. Lompers reaksjon når Gaz og Dave proklamerer sitt vennskap med ham er rørende og komisk på samme tid siden han ender opp med å takke Dave for at han sier seg villig til å kjøre på ham. Gaz sin kommentar om at de er venner er også finurlig formulert, og han klarer å unngå unødige følelser ved å henvise til den handlingen de har utført (å redde Lomper) i stedet for til en følelse. Han er ikke Lompers venn fordi Lomper er en grei kar, men fordi han reddet Lompers liv. Han kompromitterer ikke sin egen maskulinitet ved å gi Lomper en følelsesladet vennskapsklæring, men formidler heller sitt vennskap gjennom en brysk avvisning av Lompers kommentar om at han ikke har noen venner.

Menns nære eller intime samtaler ser ut til å være langsomme og gjerne noe tvilende ifølge Nordenstam (1998). Søndergaard (1994) hevder at nære samtaler mellom menn skjer i et unntakelsesrom og må

håndteres spesielt for å ivareta maskuliniteten eller mannligheten hos deltakerne. Samtalene bør være korte og med en klar markering av begynnelse og slutt. Disse trekke-
ne er alle mer eller mindre til stede i disse mennenes nære samtaler. I samtalen med Lomper er temaet såvidt lite truende at Gaz og Dave ikke ser ut til å framvise noen usikkerhet gjennom samtalen. Når emnet vennskap kommer opp, ser vi at det håndteres på en måte som unngår intimitet og åpenlys sårbarhet. Lomper, derimot, framstår som ekstremt sårbar her når han mottar både hjelp, råd og vennskap med stor ydmykhet. Samtalen avsluttes imidlertid ikke på noen klar og tydelig måte. De sitter og ser utover byen og Lomper smiler, men ingenting blir sagt som en avslutning på samtalen. Kanskje stillheten er en avslutning i seg selv? Det ser nærmest ut som om mennene er gått over i en annen aktivitet nå de sitter slik og ser utover byen, en felles, ikke-verbal aktivitet: «vi ser utover byen». Man kan tenke seg at etter en stund med stillhet er det mulig å gå rett inn i et nytt emne, uten at vennskapet behøver å nevnes med et ord.

Følgende samtale med Gerald er noe annerledes, både med hensyn til tvil og til avslutning. Hendelsen begynner med at Gaz og Dave ødelegger Gerald's jobbintervju ved å tulle med to hagenisser utenfor vinduet slik at Gerald blir distraheret. Gerald blir svært sint og frustrert og går løs på Gaz på The Job Club. Han forteller om kona som planlegger skiferie og som handler med kredittkort fordi hun ikke vet at han har mistet jobben. Mennene angrer på det de har gjort og finner Gerald på en benk i parken:

- (M) 1.Gerald: Can't you just leave me alone?
(*Dave gir ham hagenissen tilbake. Den ble ødelagt under spøken, men den er nå limt sammen igjen*)
- 2.Dave: Stuck it with super glue. Can't hardly see the joinings.
(*Gerald ser på nissen, det blir stille*)
- 3.Nathan: Go on! (*til Gaz*)

(Gaz tar fram en liten pyntetrillebår til å ha i hagen)

- 4.Gaz: Look, here's something jumbo like, just to say sorry.
 5.Lomper: The wheels go around and everything.
 6.Dave: It's for your gnomes really, not you, but ..

(Får et blikk fra Gaz)

- 7.Gerald: I .. I don't know .. (ser på nissen)
 This is marvellous, this.
 8.Gaz: We were thinking maybe you could put it next to the wishing well. Would make a bit of a .. (finner ikke ordet)
 9.Lomper: Feature.
 10.Gaz: Yeah. Would you like?
 11.Gerald: Thanks I tell you. Thanks very much. (rørt, det blir stille)
 12.Gaz: Cigarette, for fuck's sake! (til Dave)

Denne samtalen er veldig nølende, både fra Gerald's og de andres side. De ser knapt på hverandre med mindre de sier noe. Dave innleder ikke med noen form for unnskyldning, men snakker kort om nissen. Gaz får et dult av Nathan og får gitt fra seg trillebåra. Det blir faktisk aldri sagt «unnskyld» eller «vi mente det ikke», men det blir gitt en gave for å si unnskyld (Gaz: «just to say sorry»). Gerald's reaksjon er først et «I don't know», han har kanskje mest lyst til at de skal la ham være i fred slik han ba om, men han mottar unnskyldninga med en anerkjennelse av den reparerte nissen. Gaz har tydeligvis behov for en klar avslutning på denne samtalen når Gerald sitter og ser rørt ned på nissen og de andre står og ser på. Han kommanderer Dave til å by Gerald en sigarett. Denne stillheten er annerledes enn i Lomper-samtalen. Mennene står rundt Gerald som sitter på benken, og det er ikke mulig å la stillheten fungere som en aktivitet i seg selv og eller la den fylles med en annen aktivitet. Gaz tar initiativet til å fylle den med «vi tar en røyk sammen og behøver ikke prate».

Felles for disse og andre samtaler mellom mennene er at sårbarheten og usik-

kerheten får lov til å komme fram, men at mennene samtidig håndterer dette på måter som ivaretar de formene for maskulinitet som de anser som nødvendige for dem som menn. Mye av kjernen til humoren i filmen ligger her, og også i dens bruk av det motsetningsfylte i forholdet mellom arbeiderklasse- og middelklasse maskulinitet. Når mennene finner andre måter å håndtere intimitet på enn de vi er kjent med fra før, måter som likner kvinners «venninesamtaler», blir det komisk og sjarmerende.

Det evaluerende blikket

Også en annen form for sårbarhet får komme fram i filmen og har potensiale til å sette mennene og maskulinitet i et nytt lys. Tidlig i filmen ser vi Gaz og Dave vurdere kvinner på en skala fra en til ti. Gaz kommenterer (C): «What's your rate, Dave? 8, maybe even a 9. You can never tell until you've seen their tits, can you?» (6), og senere varsler Dave Gaz midt i en samtale (N): «9'er on its way!» (5). Samtidig får vi også vite at Dave selv sliter med kompleks over kroppen sin, og når strippeshowet nærmer seg artikulere Dave noen problematiske sider ved strippen som de andre ikke har tenkt på. Han trekker fram kvinnes blikk og evaluering av mennenes kropp, noe de andre mennene reagerer på med vantro og redsel. Samtalen foregår rundt solariet i Gerald's hus. Horse sitter på trimsykkelen, Guy ligger i solariet, Dave blar i et dameblad og Horse kommenterer ei av damene i bladet:

- (T) 1.Lomper: No, her tits are too big.
 2.Horse: Yeah? Didn't know they could be.
 3.Lomper: (finner en krem på kommoden) Anti-wrinkle cream? Hey, can fellows use this and all?
 4.Gerald: Do you mind, you? (slår av musikken og tar fra Lomper kremen)
 5.Dave: Well, I'll just pray they're a bit more understanding about us, that's all.
 6.Horse: You what?

7.Dave: Well, they're going to be looking at us like that, aren't they, eh?

(Guy snur seg mot dem, Gerald ser engstelig ut)
I mean, what if next Friday 400 women turn around and say «he's too fat» (*peker på seg selv*), «he's too old» (*peker på Horse*) and «he's a pigeon chested little tosser». (*peker på Lomper*) What happens then, eh?

8.Horse: They wouldn't say that, would they? (*nervøst*)

9.Dave: Why not? He just said that her tits are too big.

10.Lomper: It's different. We're blokes.
(*Guy flirer*)

11.Dave: Yeah? And?

12.Gerald: I think she's got nice tits actually.
(*tar en kikk på bildet*)

13.Lomper: Nowt nothing about her personality, like, I mean, she's probably quite nice if you get to know her.

14.Dave: No, and they won't say nothing about your personality either, which is good 'cause you're basically a bastard. Bullocks to your personality, this is what they're looking at, right (*peker ned på seg selv*), and I'll tell you something, mate, anti-wrinkle cream there may be, but anti-fat-bastard cream there is none!

Daves innspill (7) her ser ut til å ta pusten fra de andre mennene (med unntak av Guy som i neste øyeblikk deler ut røde tangatruser i skinn, med Horses kommentar: «I think I'm gonna get sick»). Det ser ut til å være noe veldig truende over innsikten at kvinner har evaluende blikk, og Horse er ikke forberedt på at de kan bli underkjent som flotte menn eller «skikkelige mannfolk» av det kvinnelige publikum (8). Lomper artikulerer, noe nølende, en kjønnsforskjell her med hensyn til hvem som kan evaluere hvem (10), men Dave godtar ikke denne (11). Han utfordrer ham heller til å utdype, men i likhet med Gerald's «Fat is a feminist issue», ser denne kjønnsforskjellen ut til å være uartikulert kunnskap om at «sånn er det bare», og ingen av mennene kan forklare

hvorfor det er sånn. Dave, derimot, har skjønt at det ikke bare er han og Gaz som evaluerer det motsatte kjønn. Kvinnene er også aktive seere og har sine preferanser og kriterier. Når han skal strippe foran et oppmerksomt publikum, er det han som kommer under lupen og risikerer å få stryk-karakter.

Som vi ser er disse karakterene tillagt noen tradisjonelle forståelser av velkjente dikotomier mht. hvem som ser og hvem som blir sett på, hvem som er aktiv vs. passiv, subjekt vs. objekt. Å skulle være objektet for blikket og å anerkjenne kvinnes aktive blikk innebærer noen grunnleggende snuoperasjoner med hensyn til mennenes plass i det sosiale. Å gå over til å være blikkets objekt i stedet for subjekt innebærer å overgi seg til / underlegge seg maskulin makt, noe som konnoterer homoseksualitet og ikke-mannlighet (van Zoonen 1994). Stripping som aktivitet går rett inn i denne problemstillingen når den tradisjonelt gir konnotasjoner til kvinner på scenen og menn i salen, til objektifisering og det kontrollerende blikket. Dessuten dreier stripping seg om vakre kropp og underholdning, i motsetning til nyttige kropp og arbeid. Dette er ikke en holdbar posisjon for disse arbeiderklassemennene å befinne seg i. For at de skal kunne legitimere en aktivitet som denne, må de gå noen ekstra runder med hensyn til hva stripping betyr og hva det skal bety at de velger å gjøre det. Aktiviteten må omdefineres til å bli en tilgjengelig praksis uten at den truer mennenes status som maskuline og utvetydige menn. Vi skal se hvordan Gaz er i stand til å omdefinere strippen fra underholdning til utfordring, fra yrke til nødvendighet og engangsforeteelse.

«The Sheffield version» – Feminin versus maskulin stripp

I begynnelsen av filmen ser vi at The Chippendales, som har stripping som sin jobb, blir fullstendig foraktet av Gaz:

«'Women only'? Is this the bloody Working Men's Club? I mean, look at the state of that! I don't know what you've got to smile about (*til mannen på plakaten*). I mean, he's got no willy for starters. There's not a gym that'll help you there, mate. No decent woman would be seen dead in there.»

Stripperen er med andre ord ikke en ekte mann, jobben hans er ikke en ekte jobb, og kroppen hans er ikke en ekte manns kropp. I samtale F ovenfor så vi imidlertid at Gaz er på gli. Han går fra å understreke sitt syn på disse ikke-mennene som stripper, «You call those Chippendales men? Degrading, that's what it were» (10), til å se at det er mye penger involvert i aktiviteten og at den dermed kan være verdt å overveie: «Hey now, Dave, I mean, it's worth a thought though, ain't it?» (17). Filosofien kommer han med senere når han må overtale resten av gruppa til å gå «the full monty»: «We can either forget it, go back to fucking Job Club, or do it and just maybe get rich. And I tell you, folks don't laugh so loud when you've got a grand in your back pocket.»

Når Gaz blir fratatt foreldreretten ser han nødvendigheten av en drastisk handling for å få tak i nok penger til å betale det han skylder: «Dave, they're taking him away. All I need is 700 quid.» Han har med andre ord et nødvendig og verdifullt formål, og strippen blir hans mulighet til å oppnå det. Ved siden av dette legitimeres tiltaket som en utfordring, «når de kan, kan vi», og Gaz kaller det «The Sheffield version»: «Them buggers can do it, we bloody can.» Dessuten skal det være noe annet og bedre enn hva The Chippendales kan vise til, de skal gå «the full monty»: «We gotta give them something your average ten bob stripper don't.»

Men viktigst av alt, mennene kan være desperate nok, men dette er bare en engangsforeteelse, Gerald understreker: «Just once. That's all, just tonight», og de er tøffe nok til å gjøre det. De innleder da også strippe-showet med, Dave: «... and we might not be right good, but we're here, and

for one night only, we're going for the full monty!» Dette er ikke noe vanlig kvinn-folkstripp (inkludert The Chippendales, som jo ikke er ordentlige menn), dette er en utfordring som bare ekte mannfolk kan ta. En kvinnelig konnotert aktivitet er altså snudd til å bli tilgjengelig for en mann, uten å i samme grad true hans posisjon som «mann». Vi har altså fått en feminin stripp og en maskulin stripp, og sistnevnte er hva disse mennene har for seg.

Forståelsene av aktiv og passiv i strip-tease kan selvfølgelig diskuteres, og van Zoonen (1994) hevder blant annet at popu-lærkulturens representasjon av menn og kvinner blir stadig vanskeligere å fortolke i tradisjonelle dikotomier som objekt/subjekt, aktiv/passiv, maskulin/feminin (s. 103). Det er nettopp dette mennene forhandler om i samtalen rundt solariet når Dave antyder at disse velkjente dikotomiene ikke nødvendigvis er så tydelige i praksis. Det ser likevel ut til at det er dem filmen lar disse mennene navigere etter og forholde seg til, og behovet for blant annet å omdefinere strippen ligger nettopp her. Dette viser seg ikke minst i en av de siste scenene når Gaz nekter å være med fordi det er kommet menn blant publikum (det skulle i utgangspunktet være for «women only»). Easthope understreker (referert i van Zoonen 1994) at verre enn noe er å være objekt for menns blikk, og vi får et innblikk i de potensielt dramatiske konsekvensene dette kan få når Gaz sier: «The blokes from the pub are there. It's suicide, we'll be torn to pieces!»

I tråd med hegemoniske mønstre – og på tvers av dem

Monty presenterer oss for en rekke ulike maskuliniteter som alle ser ut til å være like «mannlige», like sårbare og like virkelighetsnære.¹² Spørsmålet som må stilles er imidlertid hvordan disse ulike formene for maskulinitet er relatert til hverandre og til andre identiteter. Ser vi nærmere på

denne gruppen av menn, ser vi at relasjonene mellom dem og rollen de spiller i utviklingen av fortellingen, er asymmetrisk og ulikt fordelt. *Hierarkiet mellom mennene* (jf. Connells modell) er nokså tydelig, om enn uartikulert. Gaz, Dave og Gerald er uten tvil hovedpersonene i denne fortellingen. Det er disse vi lærer noe om og som får ting til å skje i filmen. Vi møter dem på hjemmebane, vi treffer familiene deres, og det er i hovedsak gjennom deres kommentarer og handlinger at fortellingen utvikler seg. Vi vet lite eller ingenting om de andre tre mennenes bakgrunn eller familieliv, vi vet ikke deres riktige navn en gang. Det er verken tilfeldig eller overraskende at de tre i sentrum er hvite, heteroseksuelle menn. Den blotte tilstedeværelsen av menn som Horse, Guy og Lomper er ikke nødvendigvis nok til å kunne kalle denne filmen ny og utfordrende med hensyn til dens representasjon av maskuliniteter. De ikke-hvite, ikke-heteroseksuelle skikkelsene i filmen forblir i skyggen og begrenses til å fungere som støtte og relieff til hovedpersonene.

Problemstillinger knyttet til etnisitet og seksualitet blir i stor grad underkommunisert som relevante. Horses hudfarge, for eksempel, og de faktiske sosiale konsekvensene av den, blir ikke artikulert eller problematisert. Likeledes blir det faktum at to av mennene, Lomper og Guy, blir et par, ikke framstilt som ekstraordinært eller truende for de andre mennene. Det blir håndtert med toleranse og mild humor når det først konstateres, for så aldri å nevnes eller vises igjen. Dette er ikke uten videre en troverdig framstilling når vi vet hvor sentral heteroseksuell identifikasjon fremdeles er for så vel hegemonisk maskulinitet som for arbeiderklasse maskulinitet. At dette forsiktig tematiseres, men ikke problematiseres eller tillegges noen betydning, kan nok leses og tolkes på mange måter. Det kan kanskje argumenteres for at dette er et poeng i seg selv, å hverdagsliggjøre forskjell og slik ufarliggjøre det. Framstillingen er kanskje ikke spesielt tro-

verdig, men det er kanskje befriende? Nettopp det at det ikke kommenteres er kanskje det utfordrende? Jeg vil likevel antyde at denne framstillingen også kan fungere i retning av å bekrefte og befeste etablerte kjønns- og maskulinitetshierarkier.

Monty legger til rette for en rekke diskusjoner knyttet til disse ulike formene for forskjell og undertrykking, både gjennom sine valg av hovedpersoner og temaer. Kjønnsforskjellen behandles likevel som den primære, og problemstillingen gjelder først og fremst mennenes posisjon som menn i det sosiale. Det etablerte kjønnsystemet utfordres ikke nødvendigvis selv om man inkluderer et pluralistisk kjønns-perspektiv (Hirdman 1988, Haavind 1993). På denne måten kan filmen også ses som en illustrasjon på hegemoniets fleksibilitet som gir rom for å omdefinere hva maskulinitet skal bety, uten at dette nødvendigvis betyr en endring i forholdet mellom maskuliniteter og mellom menn og kvinner.

Eventuelt ubehag i *Montys* framstillinger balanseres til enhver tid med humor og ikke minst gjennom en slutt som på alle måter lar mennene gå seirende ut. Det er noe forløsende og selvbekreftende over strippen – de har det gøy, nyter det, hva er det de nyter? Sitt eget mot, de bekreftende blikkene? De gjennomfører et potensielt truende prosjekt og får «reist kjerringa» igjen. Filmene skal likevel framheves i den forstand at den går langt i å strekke grensene for tilgjengelige praksiser for menn. Den setter spørsmålsteget ved en del mannlig konnoterte praksiser og åpner for andre, mindre entydige kjønns praksiser. At den fungerer bekreftende for hverdagsmannen, kanskje til og med hverdagsmennesket, har mottakelsen av den vist. Også inkluderingen av marginale og underordna maskuliniteter kan sees som et skritt i riktig retning når det gjelder «mainstream»-filmens muligheter.

Det komplekse ved disse framstillingene innebærer nødvendigvis også at de kan taes i bruk på mange og forskjellige måter

av ulike lesere. Ulike subjektsposisjoner gir ulik vektlegging, og min lesning er nettopp det, én lesning blant mange mulige. Det jeg ser i filmen *The Full Monty* er tegn til endringer når nye sider ved menns maskulinitet får komme i offentlighetens lys. Kritiske trender i tiden har utvilsomt også nådd produsentene av «mainstream»-film, og disse nye temaene i folks bevissthet må inkluderes dersom filmen skal appellere til de store masser. Det er interessant å se hvordan filmen balanserer mellom tradisjonelle og utradisjonelle praksiser. Det nye og utfordrende ved praksisene får en motvekt i tradisjonelle bilder av hva maskulinitet innebærer, og oppnår at det samla uttrykket framstår som helhetlig kjønna, som «maskulint» og med «menn», som de sentrale subjekter i kjønnsystemet. Mennene er alle fortsatt «menn» og de er feirede «menn» fordi de har gamblet med sin mannlige posisjon – og vunnet.

Kristin Halvorsen
M.A.
Institutt for anvendt språkvitenskap
NTNU

Noter

1. «Diskurs» er et begrep som tillegges mange ulike betydninger (se f.eks. Pennycook 1994). Jeg bruker diskurs her som systemer av kunnskap, eller som makt/vitensrelasjoner som organiserer og definerer hva som får gjelde som kunnskap (Foucault 1972). Jeg ser disse kunnskaps- og forståelsesregimene som skapt, opprettholdt og endret gjennom ulike former for praksis. Språkbruk er innvevd i disse praksisene og fungerer noen ganger som konstituerende for en aktivitet (f.eks. en telefonsamtale) og andre ganger ikke (f.eks. et stripeshow).
2. Visse kjønnsforskjeller i samtalepraksis har fått stå som beskrivende for menns og kvinners generelle praksiser, og til dels menns og kvinners «natur», blant folk flest så vel som blant forskerne. Det er imidlertid viktig å merke seg at etter hvert som nye studier kommer til, kompliseres bildet av menns og kvinners samtaler, og andre kontekstuelle fak-

torer ved siden av kjønn får stadig større plass (Nordenstam 1998, Kiesling 1997).

3. På *Montys* hjemmesider under Fox Searchlight (<http://www.foxsearchlight.com/full-monty/index.html>) er det lagt ut en del forklaringer på dialektspesifikke ord og uttrykk. Jeg har tatt med noen av dem her:
bugger, n. 1. A person who practices buggery.
 2. Taboo slang, a person or thing considered to be contemptible
chuffin', adj. slang. (intensifier), a strong exclamation: a chuffin' job
divvy, n. slang, fool
full monty, n. 1. naked, nude, 2. to go the full monty, vb. to take all one's clothes off, to go the whole way, to be totally naked
Job Club, n. government funded organization to assist the long-term unemployed find and apply for jobs
kit, n. 1. clothing and other personal effects 2. Take me kit off, take my clothes off
lass, n. a girl or woman lassie, n. inf. a little lass; girl
nowt, n. Northern Brit. A dialect word for nothing
quid, n. pl. Brit. slang, word for pound sterling
tosser, n. Brit. slang, 1. a person considered to be contemptible, unpleasant or difficult; 2. someone who finishes or accomplishes something easily and casually unpleasant or difficult 3. Slang a humorous or affectionate term for a man or child: a friendly little bugger 4. Slang, an exclamation of annoyance or disappointment.
widger, n. Brit. slang, penis
willy, n. Brit. slang, penis
4. Med «kulturen» her mener jeg hovedsakelig vestlig kultur. Denne filmen kan imidlertid stå som et eksempel på hvordan vestlig populærkultur er i ferd med å erobre nytt terreng og et stadig mer globalt publikum. Sheffield's hjemmesider på Internett har blant annet motatt en rekke e-brev fra filmpublikum så vidt spredd som Canada, Colombia, England, Filippinene, Finland, Israel, Japan, Nord-Irland, Spania, Sør-Afrika, Tyskland, Ungarn, USA.
5. Med Freud så vi de første forsøkene på å teoretisere maskulinitet. Hans verker kan ifølge Connell (1994) sees som sporen til en teori om den patriarkalske organiseringen av kulturen og hvordan denne overføres gjennom generasjonene via konstruksjonen av maskulinitet. Maskulinitet sees med andre ord som mer enn utelukkende knyttet til mannlig subjektivitet (se også Halvorsen 1998).
6. Og mellom kvinner. Det er i den senere tid at maskulinitet forstås som ikke utelukkende knyttet til et mannlig kroppstegn (Halberstam

- 1998, Sedgwick 1995). Det er mye som kunne ha vært sagt om kvinnene i denne filmen og om samhandlinga mellom menn og kvinner, men jeg har her valgt å fokusere på maskulinitet og på mennenes praksiser seg imellom.
7. Connell inkluderer ikke eksplisitt maskulinitet knyttet til kvinnelige kroppstegn i sin modell. Det kan være interessant å diskutere hvordan dette burde vært inkludert: som en marginal/underordna kategori innenfor hierarkiet eller som en «object» kategori, utenfor eller på siden av det (jf. Kristevas registrerte, men ikke aksepterte identitet, det utenforstående som gir det dominante dets posisjon)?
 8. En slik kategorisering mht. seksualitet er selvfølgelig problematisk i utgangspunktet. At Lomper og Guy faller for hverandre sier ikke nødvendigvis noe entydig om deres seksuelle legning, akkurat som det faktum at Dave er gift ikke nødvendigvis betyr at han er heteroseksuell. Guys posisjon er et tema i seg selv, tatt i betraktning at filmens hjemmeside framstiller ham som bifil, mens dette ikke er noe som artikuleres eller signaliseres tydelig i løpet av filmen.
 9. Hver enkelt samtale er merket med bokstaver og hver samtale er merket med tall. Transkripsjonskoden for øvrig er som følger:
 xx ikke hørbart, én x = én stavelse
 (kursiv) kontekstinformasjon
 [] overlappende tale
 .. liten pause
 10. Dette er ikke hva Nordenstam (1998) finner i sitt materiale. Hun finner tvert imot turer på opptil 7 minutter i samtalene mellom svenske middelklassmenn. Disse forskjellene i samtalestil kan muligens tilskrives klassemessige forskjeller.
 11. Man kan stille spørsmål ved om ikke denne språklige praksisen kan være knyttet til noe annet enn akkurat kjønn, f.eks. til vennskap, og dermed ikke skal anses som betydningsfull mht. iscenesettelse av kjønn. Dette er imidlertid noe som må undersøkes med utgangspunkt i ytterligere empiri.
 12. Det kan muligens argumenteres for at disse mennene bare representerer én maskulinitet, arbeiderklassmaskulinitet, og en forhandling om hva denne skal innebære. Jeg oppfatter imidlertid denne gruppen menn som en god illustrasjon på hvordan eksempelvis klasse-tilhørighet ikke gir entydige forskrifter for maskulinitet. Innenfor dette arbeiderklassesmiljøet finnes det et mangfold av maskuliniteter, med ulike posisjoner og ulike muligheter. Andre forskjellskategorier synliggjøres og får innflytelse på hvordan arbeiderklassmaskuliniteten til den enkelte kommer til uttrykk.

Litteratur

- Berger, M., B. Wallis og S. Watson (red.) 1995 *Constructing masculinity*, New York: Routledge
- Braaten, L.T., S. Kulset og O. Solum 1996 *Introduksjon til film: historie, teori og analyse* (2. utg.), Oslo: Ad notam Gyldendal
- Cameron, D. 1997 *Performing gender identity: Young men's talk and the construction of heterosexual masculinity*, i S. Johnson og U.H. Meinhof (red.): *Language and masculinity*, Oxford: Blackwell, s. 47–64
- Clatterbaugh, K. 1997 *Contemporary perspectives on masculinity. Men, women, and politics in modern society* (2.utg.), Boulder, CO: Westview Press
- Coates, J. 1996 *Women talk*, Oxford: Blackwell
- Coates, J. 1997 *One-at-a-time: The organization of men's talk*, i S. Johnson og U.H. Meinhof (red.): *Language and masculinity*, Oxford: Blackwell, s. 107–129
- Collins, P.H. 1995 *On West and Fenstermaker's «Doing difference»*, *Gender & Society* 9, 491–513
- Connell, R.W. 1994 *Psychoanalysis on masculinity*, i H. Brod og M. Kaufman (red.): *Theorizing masculinities*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, s. 11–38
- Connell, R.W. 1995 *Masculinities*, Berkeley, CA: University of California Press
- Craig, S. (red.) 1992 *Men, masculinity, and the media*, Berkley, CA: University of California Press
- Foucault, M. 1972 *The archaeology of knowledge*, oversatt av A.M. Sheridan Smith, London: Routledge
- The Full Monty Homepage: <http://www.foxsearchlight.com/fullmonty/index.html> [24. juni 2000]
- Garfinkel, H. 1967 *Studies in ethnomethodology*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall
- Halberstam, J. 1998 *Female masculinity*, Durham og London: Duke University Press
- Halvorsen, K. 1998 *Going for the full monty? On representing masculinities in popular culture*, oppgave for graden Master of Arts, School of Interpersonal Communication, Ohio University, Athens, OH, USA
- Hanke, R. 1998 *Theorizing masculinity with/in the media*, *Communication Theory* 8, s. 183–203
- Hirdman, Y. 1988 *Genussystemet – refleksjoner kring kvinnors sociala underordning*, *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 3
- Haavind, H. 1993 *Analyse av kvinners historier – Bearbeiding av makt og splittelse*, i A.M. Nilsen, C. Stormhøj, D.M. Søndergaard, I. Frimodt-Møller, K. Grønæk Hansen og T. Rask Eriksen (red.): *Køn i forandring*, Ny

- forskning om køn, socialisering og identitet*, København: Forlaget Hyldespjæt, s. 7–11
- Johnson, S. og U.H. Meinhof (red.) 1997 *Language and masculinity*, Oxford: Blackwell
- Kiesling, S.F. 1997 Power and the language of men, i S. Johnson og U.H. Meinhof (red.), *Language and masculinity*, Oxford: Blackwell, s. 65–85
- Kimmel, S.M. (red.) 1987 *Changing men. New directions in research on men and masculinity*, Beverly Hills, CA: Sage Publications
- Macan Ghaill, M. (red.) 1996 *Understanding masculinities. Social relations and cultural arenas*, Philadelphia: Open University Press
- May, L., R. Strikwerda og P.D. Hopkins (red.) 1996 *Rethinking masculinity. Philosophical explorations in light of feminism* (2.utg.), New York: Rowman & Littlefield Publishers
- Mumby, D.K. 1998 Organizing men: Power, discourse, and the social construction of masculinity(s) in the workplace, *Communication Theory* 8, s. 164–183
- Nordenstam, K. 1998 Mannliga samtal, i I.L. Pedersen og J. Scheuer (red.), *Sprog, køn og kommunikation*, Rapport fra 3. nordiske konference om sprog og køn, København, 11.–13. oktober 1997, København: C.A. Reitzels Forlag, s. 139–153
- Pennycook, A. 1994 Incommensurable discourses?, *Applied Linguistics* 15, s. 115–138
- Scheuer, J. 1998 *Den umulige samtalen. Sprog, køn og magt i jobsamtaler*, Akademisk Forlag
- Sedgwick, E. Kosowsky 1995 Gosh, Boy George, you must be awfully secure in your masculinity!, i M. Berger, B. Wallis og S. Watson (red.): *Constructing masculinity*, New York: Routledge, s. 11–20
- Sheffield on the Internet: <http://www.buss.co.uk/dayco/monty.html> [24. juni 2000]
- Slottemo, H.G. 2000 *Menn som forskningsfelt. Begreper og perspektiver i historisk og samfunnsvitenskapelig forskning om menn og maskulinitet*, Skriftserie nr. 1, Senter for kvinneforskning, NTNU
- Solomon-Godeau, A. 1995 Male trouble, i M. Berger, B. Wallis og S. Watson (red.): *Constructing masculinity*, New York: Routledge, s. 69–76
- Søndergaard, D.M. 1994 Køn i formidlingsproces mellem kultur og individ. Nogle analytiske begreper, *Psyke og Logos* 15, s. 47–68
- Søndergaard, D.M. 1996 *Tegnet på kroppen*, København: Museum Tusculanum Forlag
- Van Zoonen, L. 1994 *Feminist media studies*, London: Sage Publications
- West, C. og S. Fenstermaker 1995 Doing difference, *Gender & Society* 9, s. 8–37
- Wierzbicka, A. 1991 Cross-cultural pragmatics, *Trends in Linguistics: Studies and monographs* 53, s. 149–196
- West, C. og D.H. Zimmermann 1991 Doing gender, i J. Lorber og S.A. Farrell (red.): *The social construction of gender*, Newbury Park: Sage Publications

Menn og maskulinitet – en oversikt over et forskningsfelt¹

Av Hilde Gunn Slottemo

Forståelsen av forskjellighet i utformingen av maskuliniteter, den relasjonelle forståelsen av kjønn – også menns kjønn – og studiet av hvordan mangfoldet tar form av hierarkier mellom menn og kvinner, og mellom ulike kategorier av menn – dette er ifølge Hilde Gunn Slottemo blant de viktigste teoretiske trekk i forskningen om menn og maskuliniteter. Slottemo presenterer i denne artikkelen en gjennomgang av dette tverrfaglige feltet.

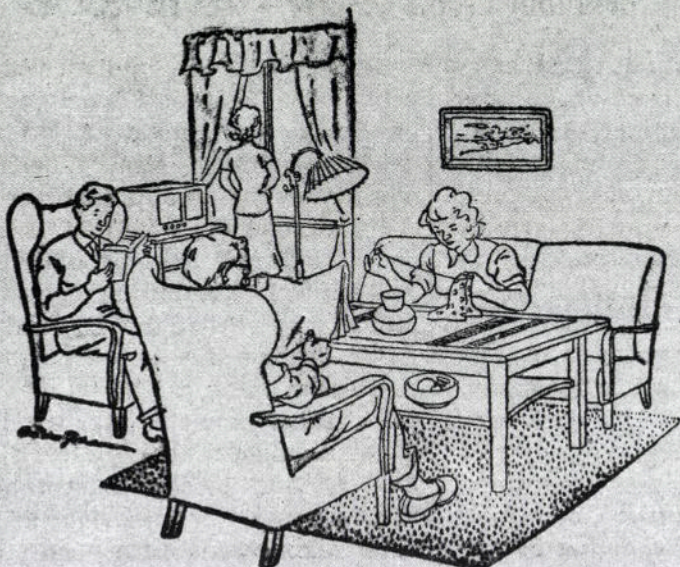
De siste årene har et nytt forskningsfelt åpnet seg, både innen samfunnsvitenskapene og innen humaniora. Dette er ofte kalt «mannsforskning», og kjennetegnes ved eksplisitt fokus på menn som kjønn. Det er også et økt fokus på maskulinitet, som med min begrepsbruk vil si forestillingene, idealene og forventningene knyttet til det å være mann i et bestemt samfunn. Forskningsfeltet er utpreget tverrfaglig, med teoretiske og empiriske bidrag fra en rekke fag og disipliner. Tendensen er likevel at sosiologer har dominert fagdebatten, med et mindre antall bidrag i teoriutviklingen og den empiriske forskningen fra humaniora og de øvrige samfunnsvitenskapene. I denne artikkelen vil jeg redegjøre for noen sentrale begre-

per og debatter innen manns- og maskulinitetsforskningen. På bakgrunn av at jeg selv er historiker, har jeg valgt å legge vekt på den historiefaglige forskningen som finnes. På grunn av tverrfagligheten er det lite hensiktsmessig å behandle historieforskningen alene, adskilt fra fagdebattene den inngår i.

Forskningsrøtter og forskningsfaser

En viktig bakgrunn for manns- og maskulinitetsforskningen er den teoretiske og empiriske forskningen kvinne- og kjønnsforskere har bedrevet. Historiografisk sett har mannsforskningen utviklet seg senere i

NORSK HVERDAG ...

Familiekveld

De fleste spiser sen middag i byene nå til dags. Det blir ikke stor tiden til middagstur, hvis en skal få noe kos ut av kvelden. Men øl til maten kvikker opp — en halv øl er en hel hvil! Og så setter den kulør på måltidet, gir hverdagen det lille streifet av fest som vi trenger så godt!

Den norske bryggeri-industri er en viktig del av Norges næringsliv.

tid, og har dermed hentet problemstillinger, forskningsemner, teoretiske refleksjoner og metodiske synspunkter fra kvinneforskningen. I tillegg har forholdet til feminismen som politisk prosjekt dannet grunnlag for utvikling av ulike retninger og tradisjoner innen mannsforskningen.

En del av manns- og maskulinitetsforskningen har også røtter i mannsbevegelser og -organisasjoner, spesielt i England og USA.² I Norge har vi hatt få mannsbevegelser³, men vi har likevel de siste årene hatt en del offentlig debatt og oppmerksomhet rundt menn som kjønn. Mye av den offentlige debatten i Norge er initiert av staten.⁴ En del oppmerksomhet og debatt har også populærvitenskapelige bøker og publikasjoner vakt.⁵ Et eksempel på dette er Jan Brøggers bok *Forsvarstale for mannen*, som ble svært omdiskutert både innen academia og i samfunnet for øvrig da den kom i 1995.⁶

Flere har forsøkt å dele mannsforskningen i ulike retninger, og å skille den fra de forskjellige bevegelsene som finnes. Sosiologen Michael S. Kimmel grupperer de amerikanske mannsbevegelsene i tre hovedretninger: antifeminister, maskuliniteter og pro-feminister, hvor pro-feminismen er den retningen som har flest forbindelser til academia og størst gjennomslag i forskningen.⁷ Sosiologen Jeff Hearn bruker derimot begrepene «mannsstudier» vs. «kritiske studier av menn» for å skille mellom to forskningsretninger.⁸ En annen måte å grovsortere de ulike forskningsretningene på, er å skille mellom essensialistisk og konstruktivistisk forskning.⁹

Et av skillene mellom disse ulike retningene, synes å dreie seg om forholdet til feminismen og feministiske studier. Flere forskere har brukt begrepet pro-feministisk manns- og maskulinitetsforskning for å betegne den forskningen som har et uttrykt ønske om kontinuitet heller enn brudd i forhold til kvinne- og kjønnsforskningen. I Norge synes dette begrepet imidlertid ikke å ha samme relevans, og begrepsbruken er også blitt kritisert fordi den gjør teoribyg-

ginga avhengig av forskerens kjønn.¹⁰ I stedet har deler av forskningen vært likestillingsorientert. Den er også blitt oppfattet som et etisk valg på grunn av et ønske om at forskningen ikke skulle bekræfte menns dominans, men heller fjerne den.¹¹

Sosiologen Øystein Gullvåg Holter har skissert ulike retninger og faser i den norske og internasjonale manns- og maskulinitetsforskningen.¹² Perioden 1975–85 karakteriserer han som en begynnelse, hvor forskningen enda ikke var klart utskilt fra den samfunnsmessige debatten om menn. Denne første fasen er også blitt beskrevet som «kjønnsproblematiserende privatlivsforskning» på grunn av at det var menns privatliv – deres forhold til kvinner, omsorg, barn og egen helse – som sto i fokus.¹³ Fra midten av 1980-tallet fulgte en fase hvor et hovedperspektiv på emnet ble etablert. Her ble de viktigste poengene at maskulinitet må begripes i flertall og at maskuliniteter utgjør system av variasjon. Etter disse to fasene tok forskningen ulike retninger, hvor den norske forskningen i større grad enn den internasjonale har vært kjennetegnet ved et fokus på menn og deres liv og praksis. Den internasjonale forskningen fortsatte fokuset på maskulinitet/-er. Etter hvert oppsto mer sammenfattende teorier, som Connells hierarkiske maskulinitetsformsteori.

På et teoretisk nivå er det noen problemområder som går igjen i mye av forskningen. I det følgende vil jeg se på noen sentrale begreper, debatter og diskusjoner fra de samfunnsvitenskapelige og historisk-filosofiske delene av manns- og maskulinitetsforskningen. I større grad enn Holter vil jeg se disse teoriene og debattene ikke bare som faser som har avløst hverandre i tid, men også som ulike forskningsretninger som i dag finner sted parallelt. Av den grunn presenterer jeg ikke de ulike teoriene og begrepene i en kronologisk rekkefølge, men behandler dem i en tematisk kontekst.

Maskulinitetsbegrepets varierte innhold

Begrepet «maskulinitet» kan brukes på en rekke forskjellige måter, og kan være vanskelig å avgrense fra begrepet «mannlighet».¹⁴ Noen har brukt maskulinitetsbegrepet om stereotypiske kjønnsbilder og -idealer, mens mannlighet har vært den faktiske utøvelsen av det å være mann.¹⁵ Andre har snudd dette på hodet og forstått mannlighetsbegrepet som knyttet til mer statiske, allmenne og ahistoriske kjønnsnormer, mens maskulinitet har vært et åpnere og mer prosessuelt begrep.¹⁶ Begrepene kan dermed gis omtrent omvendte fortolkninger, noe som viser at begrepsbruken er variert og begrepsinnholdet komplekst. Men disse fortolkningene har til felles et ønske om å foreta et begrepsmessig skille mellom normer og sosial praksis. Skillelinjene mellom begrepene er imidlertid flytende, og begrepene er vanskelig å holde klart adskilt. En kan derfor stille spørsmål ved om det likevel er bedre å benytte begrepet maskulinitet synonymt med begrepet mannlighet, og bruke det om idealene og forventningene knyttet til det å være mann i et bestemt samfunn eller en bestemt kultur.

Hvis en velger å bruke begrepene mannlighet og maskulinitet synonymt, kan fenomenet likevel defineres forskjellig. I et forsøk på å sortere og rydde forskningsfeltet oppsummerer sosiologen R.W. Connell flere ulike definisjoner av begrepet maskulinitet.¹⁷ Den ene av disse kaller han essensialistisk. Den velger ut personlighetstrekk som defineres som kjernen i det maskuline, og brukes som forklaring på menns liv. Maskulinitet blir ansett som noe opprinnelig og ekte som ligger i enkeltmennesket, bak lag av sosiale og kulturelle konvensjoner. Svakheten ved denne måten å forstå maskulinitet på er ifølge Connell tydelig. For det første er valget av den maskuline essensen ganske vilkårlig, og også varierende blant forskerne innen denne tradisjonen. For det andre blir andre sider ved maskuliniteten lett overskygget av den domineren-

de kjernen. I tillegg blir det lite rom for variasjon og forskjeller, og for endring over tid og i det enkelte livsløp. Også andre forskere har drøftet ulike essensialistiske forskningsbidrag, og pekt på problematiske sider ved denne fagtradisjonen.¹⁸ Et mye brukt eksempel på denne retningen er Robert Bly og hans kontroversielle bok *Iron John*.¹⁹

En annen måte å forstå og bruke maskulinitetsbegrepet på, kaller Connell positivistisk samfunnsvitenskapelig. Her brukes en enkel definisjon av maskulinitet: det menn faktisk er, basert på statistiske fakta. Connell bruker her maskulinitets- og feminitetsskalaer innen psykologien som eksempel. Det viktigste problemet med denne definisjonen er ifølge Connell at det ikke finnes noen beskrivelser som ikke samtidig er standpunkt. I tillegg vil definisjonen bli problematisert av personer som bryter etablerte kjønnsbaserte handlingsmønstre. Modellen blir dermed vanskelig å bruke for å forstå og plassere kvinner som «er maskuline» og menn som «er feminine», sier Connell.²⁰

Praksis som perspektiv

Som et alternativ til disse definisjonene kommer Connell med sin egen forståelse av begrepet maskulinitet. Der ønsker han å fokusere på «the processes and relationships through which men and women conduct gendered lives» i stedet for å definere maskulinitet som et objekt.²¹ Dette oppfatter jeg som et forsøk på å ta avstand fra essenstenkinga i kjønnsforskningen, og heller foreslå et praksis-perspektiv. Dette synet deler han med flere andre sosiologer innen manns- og maskulinitetsforskning, blant andre David Morgan. Han hevder at forskerne «should think of doing masculinities rather than of being masculine.»²² Dette betyr at kjønn formes og finnes i personenes handlinger i stedet for som en biologisk eller sosial kjerne i enkeltmennesket. Som tidligere nevnt var deler av den norske forskningen

praksisorientert allerede på 1980-tallet. I større grad enn internasjonale forskning fokuserte den på menns liv og praksis heller enn på maskulinitetsformer.²³

Også problemene knyttet til mangetydigheten i begrepet maskulinitet og uklarheten i begrepsbruken har gjort at enkelte forskere har etterlyst et større fokus på *menn* og deres handlinger. En av disse er Jeff Hearn som i artikkelen «Is masculinity dead?» drøfter maskulinitetsbegrepet og bruken av det.²⁴ Hearn innvendinger mot begrepet går på den store variasjonen både i måtene å bruke uttrykket på og de forskjellige rammeverkene disse bruksmåtene viser til. I tillegg er det i mange tilfeller unøyaktigheter i bruksmåten. Hearn foreslår derfor å begrense bruken av begrepet: «It is often much more appropriate to base analysis on the concept of 'men' and what men do or think or feel. It is generally preferable to move from 'masculinities' back to 'men'. Accordingly, it is generally more accurate to refer to 'men's practices' or 'men's social relations' or 'men's assumptions' or 'beliefs about men' and so on.»²⁵ Slik er det ikke bare ønsket om å ta avstand fra essenstenkinga i deler av manns- og maskulinitetsforskningen som motiverer til et praksisperspektiv. Ønsket om et fokus på hva menn faktisk gjør, skyldes også frustrasjon over manglende teoretisk og begrepsmessig presisjon innen deler av forskning-en.

I sitt forsøk på å finne en fruktbar måte å bruke maskulinitetsbegrepet på, sier R.W. Connell at «'Masculinity', to the extent the term can be briefly defined at all, is simultaneously a place in gender relations, the practices through which men and women engage that place in gender, and the effects of these practices in bodily experience, personality and culture.»²⁶

Connells definisjon kan forstås som tredelt. Han er for det første opptatt av relasjonene mellom kjønnene. For det andre fokuserer han på den praksisen som utspiller seg i dette feltet. I tillegg er han opptatt av effekten av denne praksisen på kroppserfa-

ring, personlighet og kultur. Denne definisjonen kan brukes som springbrett til en nærmere drøfting av relasjonsbegrepet i maskulinitetsforskningen. Ved hjelp av Connells definisjon vil jeg i det følgende presentere og diskutere forskjellige oppfatninger og nyanser i bruken av dette begrepet.

Maskulinitet som relasjonell konstruksjon

For ham er begrepet maskulinitet «inherently relational. 'Masculinity' does not exist except in contrast with 'femininity'. A culture which does not treat women and men as bearers of polarized character types, at least in principle, does not have a concept of masculinity in the sense of modern European/American culture.»²⁷ Connell forstår altså kvinner og menn som bærere av de kulturelle karaktertypene femininitet og maskulinitet. Disse karaktertypene er alltid relasjonelle, slik at maskulinitet også bestandig vil fortelle noe om femininitet og omvendt. I prinsippet er de også alltid polariserte og kontrasterende ifølge Connell.

Det er etter min mening noen problematiske sider ved dette sterke fokuset på det polariserte mellom det kvinnelige og det mannlige. Et samfunns oppfatninger og fortolkninger av det mannlige og det kvinnelige kan sees som relasjonelt formet. Dette betyr at ideene og idealene om maskulinitet står i et forhold til ideene og idealene om femininitet, slik at de virker på hverandre. Å si at de *alltid* står i *kontrast* til hverandre er likevel diskutabelt. Det vil for eksempel si at hvis menn oppfattes som sterke, så vil kvinner alltid forstås som svake, og om kvinnelige idealer er omsorg, så er menns idealer det ikke. I stedet mener jeg det er kontekstavhengig hvordan begrepene oppfattes, fortolkes og fylles med mening. Det er også varierende på hvilken måte de brukes og hvordan de settes i relasjon til hverandre. Slik blir de ikke alltid stående i et motsetningsforhold, men kan

også i visse situasjoner opptre med det samme meningsinnholdet. Det relasjonelle mellom femininitet og maskulinitet kan derfor ikke reduseres til noe som alltid står i kontrast eller som er polarisert.

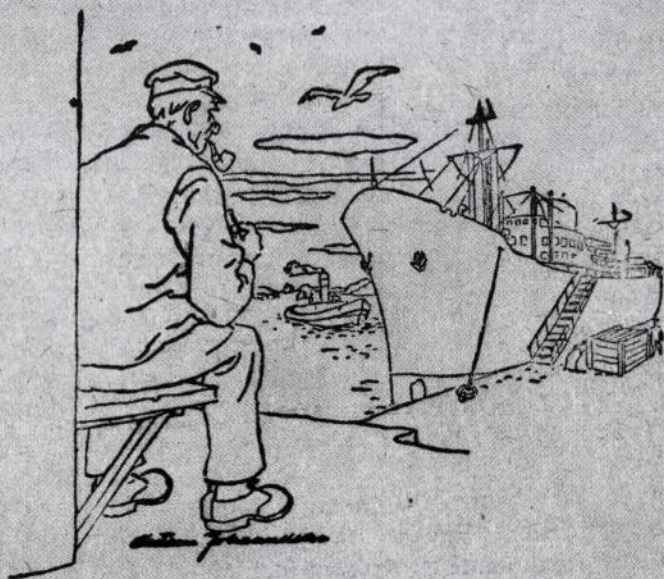
En annen innvending mot det sterke fokuset på hvordan maskulinitet konstitueres i relasjon til femininitet, er at dette ikke synliggjør hvordan kjønn også kan formes internt i en kjønnskategori. Antropologen Merete Lie er opptatt av hvordan relasjoner mellom menn er viktige for at mennene skal få bekreftelse på sin maskulinitet. På mange felter er det andre menns bedømmelser som er det som først og fremst teller.²⁸ Dette er også et av poengene til sosiologen Michael Kimmel i boka *Manhood in America*, hvor han hevder at frykten for andre menns makt og kontroll er viktigere for mannligheten enn ønsket om egen dominans. I tillegg har redselen for å ikke leve opp til de vagt definerte forestillingene om mannlighet, betydning. Derfor hevder Kimmel at: «it's other men who are important to American men; American men define their masculinity, not as much in relation to women, but in relation to each other. Masculinity is largely a homosocial enactment.»²⁹

Denne vektlegginga av relasjonene mellom menn har noen likhetstrekk med hva en finner hos etnologen Ella Johansson.³⁰ Hun har i sin doktoravhandling arbeidet med skogsarbeid i Norrland i Sverige i perioden 1860–1940. Der ble unge gutter tatt med i skogsarbeidet av sine fedre på grunn av en sterk kulturell norm om at gutter måtte sosialiseres av menn. Senere fortsatte de unge, ugifte mennene å arbeide som tømmerhuggere i skogen, mens de gifte, eiendomsbesittende mennene ble hestekjørere. I dette sammenfunnet ble man mann i to etapper, bestemt ut fra forholdet til kvinner. Ekteskapsinngåelse var avhengig av mannens mulighet for å forsørge et hushold, som blant annet var regulert av tilgangen på jord. Slik ble det to faser i livssyklusen; de unge, ugifte mennene (ynglingene) og de gifte

husholdsoverhodene (karlene) med kvinne, barn, hus, jord og hest. Dette er bakgrunnen for at det fantes to forskjellige maskuliniteter. Ynglinge-maskuliniteten og karl-maskuliniteten representerte altså to ulike faser i livsløpet, men var samtidig en dikotomi med forskjellige idealer knyttet til det å være mann. Ynglinge-maskuliniteten var konstruert i relasjon til andre menn, og hadde et mer problematisk forhold til kvinnen og husholdet. Den var knyttet til prestasjoner, verbal kvikkhet, kameratskap med andre menn og nonchalanse mot det etablerte og respektable. Karl-maskuliniteten var personifisert av bonden og det respektable husholdsoverhodet, og som hestekjører i skogen innrettet mot ansvarlighet, mangesidighet og evne til overblikk.³¹ I skogskoien var det ynglinge-maskuliniteten som fikk dominere, også over de gifte mennene. Dette skjedde blant annet ved at mennenes forhold til kvinner ble et tabuisert tema i skogen, samtidig som kvinnes faktiske nærvær også manglet. Mennene forholdt seg altså til to forskjellige maskuline idealer; det å være mann i en gruppe av menn og det å være mann i forhold til kvinner, hushold og ansvarlighet. Dobbelheten i dette fortsatte å prege mennene gjennom livsløpet, og viser hvordan maskulinitet også ble formet i relasjoner mellom menn.

Slik fungerer Johanssons empiriske undersøkelse som en nyttig nyansering og et nødvendig teoretisk korrektiv til den forskningen som bare har vært opptatt av hvordan kjønn formes i møtet mellom kvinner og menn og mellom femininitet og maskulinitet. Ved å vise hvordan menn skaper sin selvforståelse og sine idealer ikke bare i forhold til kvinner og femininitet, men også i forhold til andre menn og maskulinitet, ser en hvordan interne kjønnsrelasjoner virker konstruerende på kjønnsforståelser og -identiteter. Slik kan kjønn formes både mellom og internt i kategoriene menn og kvinner. Det kan også formes mellom ulike former for maskulinitet, ulike former for femininitet og i relasjonene mellom femininitet og maskulinitet.

NORSK HVERDAG...

Det er bra

å være hjemme iblant. Det meste av livet lever en jo ute, når en farer til sjøs. Men så setter en kanskje dobbelt pris på hjemmehyggen. Mors gode mat med en halv øl til — det er en hel hvil! Jo, hun vet å gjøre hverdagen festlig, Matilde!

Den norske byggeri-industri er en viktig del av Norges næringsliv.

Fra maskulinitet til maskuliniteter?

En av de diskusjonene som har stor betydning for forskningen, er spørsmålet om bruken av begrepet maskulinitet vs. maskuliniteter. Når kjønnene opptrer som poler i begrepsparet mann – kvinne, er det lett å oppfatte hver kategori som enhetlig og homogen. Et fellestrekk for store deler av manns- og maskulinitetsforskningen er imidlertid ønsket om å vise mangfold og variasjon blant menn, og å gjenkjenne kompleksiteten og forskjelligheten i de maskuline idealene. For å tydeliggjøre dette har mange begynt å bruke flertallsformen maskuliniteter i stedet for entallsformen av ordet. Ved å fokusere på flertallsformen av begrepet, åpnes det for å se hvordan menn ikke er ei homogen gruppe, men at de har mange innbyrdes forskjeller. Sosiale skillelinjer som klasse, alder, rase og etnisitet skaper ulikheter. I tillegg gis forskjellene ulike fortolkninger og verdier.

Noen forskere har likevel forholdt seg kritisk til dette, og har av ulike grunner uttrykt skepsis til maskulinitetsbegrepet og fokuset på flertallsbegrepet maskuliniteter. En som drøfter dette, er sosiologen David Morgan. For ham ligger faren blant annet i at vi kan forsterke en del stereotypier ved å innføre begreper for å fange inn skillelinjer og forskjellighet internt i en kjønnskategori. Ved å dele i mange undergrupper kan en komme til å skape et inntrykk av ensartethet innen en *ny* kategori. Homogeniteten kan bli flyttet et nivå ned, slik at hver underkategori blir forstått som enhetlig og med indre sammenheng. Morgans eksempel på dette er hvordan begrepet «svart maskulinitet» er ei nyansering av begrepet «maskulinitet», men at det samtidig kan implisere en stereotypisk forståelse av den svarte mannligheten som enhetlig underkategori.³²

Et annet problem ved den teoretiske mangedoblinga av maskuliniteten, er at forskerne kan miste oversikten over det som er felles for menn. Dette gjør at menns dominans, makt og kontroll over kvinner

kan forsvinne som aspekt i forskningen, sier David Morgan. Han ønsker likevel å beholde begrepet maskuliniteter, men ønsker å være oppmerksom på problemene ved begrepsbruken: «Might not this pluralization seem, at some stage in the near future, to be yet another male strategy (or at least have the unintended consequences of becoming such a strategy) for the maintenance of male dominance? [...] But overall I feel that the only fruitful line of development lies in the recognition of complexity and diversity while also recognizing that these complexities are variations on a deeply entrenched theme.»³³

Et av Morgans forslag til løsning på problemene knyttet til fragmenteringa av maskulinitetsbegrepet, er å se hvordan ulike maskuliniteter er lenket sammen hierarkisk. Slik blir *makt* viktig å se også i relasjoner mellom menn.³⁴

Hegemonisk maskulinitet, eller: menns makt over menn

Om forskeres hensikt er å unngå at maskulinitet splittes opp i for stort mangfold, er en mulig løsning å utforske hvordan de forskjellige maskulinitetene forholder seg til hverandre. En strategi for å håndtere denne oppsplittinga er å utvikle en teori for hvordan de ulike maskulinitetene står i relasjon til hverandre i et system. Dette er, som vi skal se, en av Connells hensikter med teorien om hegemonisk maskulinitet.

Det økte fokuset på *forskjellige* maskuliniteter og på hvordan disse forholder seg til hverandre, har på denne måten åpnet for et maktperspektiv i mannsforskningen. Gjennom bruken av begrepet maskuliniteter blir det mulig å ha et fokus på menns makt over menn. Ulik tilgang til makt og bruk av denne bidrar til forskjeller ikke bare mellom kjønnene, men også internt i en kjønnskategori. Dette gjelder blant annet hvordan noen menn har større makt og mulighet til å definere innholdet i maskuliniteten og til å bestemme hva som skal oppfat-

tes som verdifullt og sentralt. Makten mellom menn var Øystein Gullvåg Holter inne på i boka *Menn* fra 1989. Her hevder han at det er en sammenheng mellom skillelinjene mellom kjønnene og skillelinjene blant menn. Dette kaller han «regelen om underordning mellom og innen kjønne- ne».³⁵

Den som i internasjonal sammenheng i størst grad forbindes med dette makt-perspektivet, er altså R.W. Connell og hans begrep «hegemonisk maskulinitet».³⁶ Connell er opptatt av faren ved for sterk oppsplitting i forskjellige maskuliniteter hvis man ikke samtidig ser på hvordan disse står i et forhold til hverandre. Derfor ønsker Connell å undersøke samspillet mellom de ulike maskulinitetene, og ender opp med fire hovedposisjoner som alle står i relasjon til hverandre i en sosial struktur. Disse fire posisjonene kaller han hegemonisk, underordnet, virkende og marginalisert.

Begrepet «hegemoni» låner Connell fra Gramscis klasseanalyser, og bruker det når en form for maskulinitet blir kulturelt opphøyd (*exalted*). Connell forklarer begrepet slik: «'Hegemonic masculinity' is not a fixed character type, always and everywhere the same. It is, rather, the masculinity that occupies the hegemonic position in a given pattern of gender relations, a position always contestable.»³⁷ Videre sier han: «Hegemonic masculinity can be defined as the configuration of gender practice which embodies the currently accepted answer to the problem of the legitimacy of patriarchy, which guarantees (or is taken to guarantee) the dominant position of men and the subordination of women.»³⁸ Connells teori tar altså utgangspunkt i et patriarkalsk system hvor menn dominerer kvinner. Hegemonisk maskulinitet blir da den kjønnspraksisen som på en best og mest akseptert måte kan legitimere denne dominansen. Med Connells begrepsbruk trenger ikke bærerene av den hegemoniske maskuliniteten alltid å være de mektigste mennene. De kan også være viktige idoler, som for eksempel skuespillere eller idrettsstjerner. Likevel vil he-

gemoniet oftest bli etablert hvis det er et visst samsvar mellom kulturelt ideal og institusjonell makt.

Men om menn dominerer kvinner, så gjør de også det med andre menn. Disse mennene plasserer seg i Connells andre posisjon, den underordnede. Ifølge Connells eksempel er homofile menn i Europa og USA plassert i en slik underordnet posisjon, med heterofile i den hegemoniske.

I Connells teori er det et lite antall menn som i snever forstand faktisk praktiserer det hegemoniske mønsteret. Likevel er det et flertall menn som har fordeler av systemet: «the majority of men gain from its hegemony, since they benefit from the patriarchal dividend, the advantage men in general gain from the overall subordination of women.»³⁹ Dette er bakgrunnen for den posisjonen Connell har kalt «medvirkende» (*complicity*): «Masculinities constructed in ways that realize the patriarchal dividend, without the tensions or risks of being the frontline troops of patriarchy, are complicit in this sense.»⁴⁰

Begrepene «hegemonisk», «underordnet» og «medvirkende» er knyttet til en intern kjønnsorden. Når det gjelder hvordan kjønn samspiller med andre strukturer som klasse og rase, benytter Connell begrepet «marginalisert». Dette begrepet må sees i forhold til begrepet autorisering (*authorization*). Slik jeg leser Connell handler marginalisering om hvorvidt og hvordan et samfunns dominerende grupper har autorisert den hegemoniske maskuliniteten. Når det gjelder denne fjerde kategorien, blir poengene imidlertid noe utydeligere. Dette gjør det vanskelig å se forskjellen på Connells underordnede og marginaliserte maskuliniteter.

Connells begreper er svært generelle, og dermed åpne for flere tolkninger og bruksmåter. En noe spesiell forståelse av Connells teori har Thomas Johansson når han i artikkelen «Från mansroll till maskuliniteter» oversetter Connells begrep «complicity» med «forhandlende».⁴¹ Han legger da vekt på forhandlinger og kompromisser

mellom menn, og mellom menn og kvinner. Johansson mener at «complicity» er «den typ [maskulinitet] som utformas i samspelet med kvinner och som utgör vardagslivets modifierade manlighet.»⁴² Dette er en tolkning jeg ikke deler, og Johansson er også selv klar over at hans lesning av Connell er kontroversiell. Etter min mening blir fokuset på *forhandlinger* mellom kjønnene hos Johansson vanskelig å forene med teorien om patriarkatet hos Connell. I min tolkning av Connell er poenget heller hvordan alle menn har *fordeler* av patriarkatet som system.

Slik jeg ser det reiser Connells fokus på patriarkatssystemet en del problemer og spørsmål. Begrepet patriarkat blir i empirisk forskning stort, upresist og tilslørende, og det skjuler nyanser og variasjoner i menns og kvinners samhandling. Begrepet kan ikke fange inn situasjoner der kvinner har makt over menn eller situasjoner der kjønnene kjemper om makten.

Slike patriarkatsteorier har gjort at enkelte mannsforskere har etterlyst noe mer nyansert forskning omkring kjønnsmessig makt og dominans. I Norge er Øystein Gullvåg Holter tydelig i kritikken av det han kaller «usynliggjøring av menns menneskelighet» i manns- og maskulinitetsforskningen. Med det mener han at det i for enkle makt- og avmaktsmodeller har vært liten vilje til å utforske undertrykking av menn: «Forskningen går ofte utenom spørsmål om dominans over menn. Undertrykking av menn blir kanskje ikke avvist direkte, man nevner muligheten, men følger den sjelden opp eller våger ikke å se den som sentral. [...] Dersom kvinners makt (innbefattet makt til å undertrykke sider ved menn) er noe av et tabu, er det ikke så underlig om mennene lett blir større enn de er, i termer av kontroll og makt.»⁴³ Dette blir en forståelse av makt som åpner for en mer variert og mangesidig virkelighet enn Connells patriarkatsteori.

Sosiologen David Morgan er også noe mer nyansert enn Connell i sitt syn: «The relationship between men and women is,

among other things, a power relationship. This has a variety of consequences. In the first place, knowledge and what passes for socially significant or acceptable knowledge is affected by this power dimension such that, to some extent, men's knowledge is dominant and constraining upon women. However, secondly, this domination is never absolute and women do develop or elaborate alternative ways of knowing and understanding. Hence the relationship between men's and women's knowledge is one of both dominance and struggle, covert or overt.»⁴⁴ Hos Morgan er menns dominans ved hjelp av kunnskaps- og definisjonsmakt ikke absolutt. Kvinner kan selv utvikle alternative forståelses- og kunnskapsformer. Relasjonen mellom kjønnene er dermed fylt med både dominans og konkurranse.

Connells teori blir også lest forskjellig når det gjelder spørsmålet om modellen handler om ett eller flere systemer. Kan ulike underkategorier menn skape sine egne under- og overordnede posisjoner, eller er det en felles hegemonisk maskulinitet som deles av alle i et samfunn? Kan en mann veksle mellom å bli plassert i en hegemonisk og en underordnet posisjon, og kan han plasseres i ulike posisjoner til samme tid? Kan med andre ord en posisjon som gir prestisje i visse kontekster, plasseres nederst i et hierarki i andre? Med Connells eksempel kan en spørre om en vestlig, homofil mann alltid er plassert i en underordnet posisjon, eller om han samtidig kan inneha en hegemonisk posisjon i kraft av for eksempel yrke eller kjendisstatus. Og er det rom i modellen for å se om og eventuelt hvordan homofile menn skaper egne rangsystemer?

En som har brukt Connell i sin empiriske forskning, er Trine Annfelt. Hun har i sin doktoravhandling analysert lege- og faglærerstudenters skaping av kjønnete hierarkier innen sine utdannelser. Annfelt mener hegemonisk maskulinitet er et relativistisk begrep, som er godt egnet til å analysere hvordan det oppstår hierarkier mellom ulike framføringer av mannlige selv, og mellom ulike forestillinger om

Tryller du duken så hvit, kone?

- .. spurte mannen min da han hjalp meg å dekke bordet.
- Nei, jeg må nok vaske den, lo jeg, hvordan det?
- Det var Ellen som sa det sist, hun mente du er en mester i å få dukene hvite.
- Takk, det var veldig hyggelig å høre, sa jeg - og sendte en vennlig tanke til SOL.

- Vaskemaskin eller kokekjele — lysende hvitt med det milde SOL skummet
- lettere skylling — 2-3 ganger er nok
- skånsom selv mot de fineste plagg
- fin-fin til oppvask og rengjøring
- skummer like godt i hårdt som i bløtt vann

Sol økonomipakke, praktisk og drøy. Ypperlig til maskinvask.

Sol gir mer enn vanlig hvithet - SOL gir tøyet nytt lys

LAGE FABRIKEN A/S SOL 28-98-8081

Reklame for SOL vaskemiddel i Rana Blad 21. januar 1960.

maskulinitet. I tillegg vektlegger hun hvordan konkrete kvinner og kvinnelighetskonnoterte posisjoner underordnes under maskulint konnoterte posisjoner.⁴⁵

Empirisk manns- og maskulinitetsforskning⁴⁶

Hvilken empirisk forskning har så kommet ut av de første årene med manns- og maskulinitetsforskning? Hvilke temaer og problemstillinger har opptatt forskerne?⁴⁷

Øystein Gullvåg Holter har gjort et forsøk på å rydde i dette forskningsfeltet. Han hevder at den norske empiriske forskningen har vært konsentrert om to områder: menns likestillingsmuligheter (menn og omsorg, menn som fedre, vennskap, seksualitet) og menns problematferd (menn og vold, voldtekt, overgrep, aggresjon og risikohandling). Videre hevder han at mannsforskningen ofte skiller seg ut fra annen forskning ved å forsøke å knytte disse hoveddimensjonene sammen.⁴⁸

Ifølge Holter har det vært skrevet 166 hovedfagsoppgaver som har tatt opp menn og maskulinitet i Norge, de aller fleste fra 1990-tallet. Det store antallet viser en høy og økende interesse for manns- og maskulinitetsforskning også i Norge. Det er verdt å

merke seg at et flertall av disse, 54 %, er skrevet av kvinner. 36 % er skrevet av menn, mens de resterende 10 % er laget i et samarbeid mellom menn og kvinner. Temaet farskap dominerer denne oversikten, med hele 25 % av det totale antallet oppgaver.⁴⁹ Dette synes også å gjenspeile et tematisk interessefelt hos etablerte forskere.

Når det gjelder forskningen på menn og deres familier, er det i stor grad menn som fedre som er blitt vektlagt. I Norge har flere samfunnsvitere arbeidet med dette temaet,⁵⁰ og også internasjonalt har dette blitt et stort felt.⁵¹ Samfunnsviterne har utviklet nye begreper for å vise hvordan faderskap tar nye former i vårt samfunn. Sosiologene Berit Brandth og Elin Kvande har lansert uttrykket «omsørger» for å illustrere hvordan menn er blitt fedre på nye måter, og at dette er annerledes i forhold til den tidligere familieforsørgeren. I tillegg vises forskjellighet i forhold til mors måte å være omsorgsperson på.⁵² Det er også blitt undersøkt hvordan samlivsbrudd rammer fedre og har betydning for kontakten mellom dem og deres barn.⁵³ I tillegg finnes det forskning på hvordan menn framstilles som fedre i foreldrehåndbøker.⁵⁴

Tematisk utgjør arbeidet en viktig del av forskningen. Fokuset på arbeid inkluderer blant annet å studere menn i tradisjonelle

mannsykker,⁵⁵ menn i kvinneyrker, og arbeidsledige menn.⁵⁶ Denne interessen skyldes blant annet en utbredt antagelse om arbeidets store betydning for menn, hevder David Morgan: «Sociological analysis and more recent studies of men indicate agreement about the centrality of work in the lives of men. Work, in both the general and the specific sense, is assumed to be a major basis of identity, and of what it means to be a man.»⁵⁷ Øystein Gullvåg Holter og Helene Aarseth har kalt dette «jobbens magnetfelt», og har vist hvordan jobbens betydning er kjønnet.⁵⁸

Historikeren John Tosh har programfestet noen tanker om hva som bør være sentrale forskningsfelt i studiet av menn og maskulinitet. For ham er hjem, arbeid og mannlig foreningsliv (*all-male associations*) de viktigste sosiale arenaene, og spesielt er han opptatt av hvordan sammenhengen mellom disse har betydning for forming av maskulinitet.⁵⁹ Som vi har sett, er jobb og familieliv godt etablerte forskningsfelt, og også på feltet fritidsaktiviteter og sport finnes det noe forskning. I Norden er historikeren Hans Bonde en som ofte nevnes i forbindelse med forskning på menn og idrett.⁶⁰ Internasjonalt finnes det også forskning på speiderbevegelsen og andre foreninger og fritidssysler for gutter og unge menn.⁶¹ Når det gjelder Tosh' sammenhenger, finnes det i empirisk forskning flere bøker som i tittelen sier de vil si noe om samspillet mellom arbeid og familie.⁶² Til tross for en viss vilje til å utforske sammenhengene, har det imidlertid vært lite konkret maskulinitetsforskning på dette skjæringsfeltet og samspillet mellom Tosh's tre arenaer. Det meste av forskningen har, som vi har sett, vært konsentrert om *ett* av temaene. I tillegg finnes det undersøkelser som ikke passer inn i denne modellen, ved at fokuset i hovedsak ligger på andre forhold. Teknologiens kjønnete symbolproduksjon er et av feltene som er utforsket med tanke på å belyse forståelser av maskulinitet.⁶³ Også ungdom og maskulinitet er belyst i forskningen.⁶⁴ I tillegg er vold⁶⁵, seksualitet og

homofili emner det finnes noe manns-/maskulinitetsforskning på. På hovedfagsnivå utgjorde disse emnene henholdsvis 8%, 6% og 4% av alle oppgavene som belyste menn og maskulinitet, innlevert innen 1999.⁶⁶

Det er de siste årene blitt arrangert flere seminarer og konferanser om menn som kjønn og maskulinitet som tema. Senter for kvinneforskning ved NTNU arrangerte i mai 1996 det tverrfaglige seminaret «Den moderne helt – mannlige rom». Våren 1997 arrangerte de halvdagsseminaret «Maskulinitet og maskulinitetsforståelser», og våren 1999 fulgte de opp med heldagsseminaret «Kvinner og kontinenter – erotikk og erobring i maskuline identiteter».⁶⁷ Dette viser hvordan menn som kjønn har blitt vist økende interesse innen forskningen, og det er noe som også gjenspeiles i fokuset ved de etablerte kvinne- og kjønnsforskningssentrene.

Historisering av menn – menn i historia

Historikere har enda i relativt liten grad jobbet med menn og maskulinitet som overordnet tema.⁶⁸ Noe forskning finnes det likevel, og jeg skal her nevne noen forsøk på periodiseringer, større historiske oversikter og typologisering av forskjellige maskulinitetsformer og -typer i fortida. I tillegg vil jeg nevne noe av den historisk orienterte empiriske forskningen som finnes om menn og maskuliniteter i Norden. Mitt utvalg er bare smakebiter fra et voksende forskningsfelt, hvor også andre bidrag kunne vært nevnt.

De syntesene og periodiseringene som finnes, synes å være sammenfatninger av perioden fra 1800-tallet og fram til i dag. Historikeren E. Anthony Rotundo har i boka *American Manhood* foretatt ei faseinndeling av middelklassens mannlighet (*manhood*) i nyere amerikansk historie.⁶⁹ Disse tre fasene kaller han *communal manhood*, *self-made manhood* og *passionate manhood*. Samtidig som middelklassen for-

andret sin betydning økonomisk og kulturelt, ble deres egne ideer om mannlighet og kvinnelighet dramatisk endret. Hver av de tre fasene hadde sine egne forestillinger om og forventninger til klassens menn.

I den første fasen i «the densely woven social world of colonial New England»⁷⁰ var middelklassemennene født inn i en familie som ga dem sosial status og samfunnsmessig plassering. Dette hadde større betydning for deres omdømme og selvforståelse enn deres individuelle handlinger. Mennene hadde en rekke plikter overfor fellesskapet, og deres identitet var nærmere knyttet opp mot den nytte de gjorde i det offentlige enn deres økonomiske suksess.

Tidlig på 1800-tallet ble *the self-made manhood* viktigere ved at individuelle interesser fikk fritt spillerom. I dette samfunnet realiserte mennene seg selv gjennom personlig suksess i forretninger og profesjoner. Mennes identitet og sosiale status hadde ikke så sterk sammenheng med familiebakgrunn som tidligere, men ble i større grad ervervet gjennom egne handlinger. Deres arbeid og yrkesrolle var essensen i mannligheten, og «mannlige» følelser som ambisjoner, rivalisering og aggresjon ble nå ansett som betydningsfulle hvis de ble kanalisert riktig.

Med *passionate manhood* fra slutten av 1800-tallet ble det ei vesentlig sterkere positiv vurdering av menns følelser, stemninger og lidenskap (*male passions*). Ambisjoner, tøffhet, konkurranselyst og aggresjon ble dyder for menn, og opphøyd som mål i seg selv. Samtidig skjedde det ei sterk vektlegging av selvet, forstått som en unik kjerne av personlig identitet som lå under alle lagene av sosiale konvensjoner. I denne perioden definerte ikke menn sin identitet bare i forhold til arbeidsplassen, men også gjennom nytelser og fornøyelser utenfor den. Lek og fritidsaktiviteter ble aksepterte sysler for menn. Kroppen ble også en viktig komponent for mannlighet, med fokus på styrke og atletiske ferdigheter.

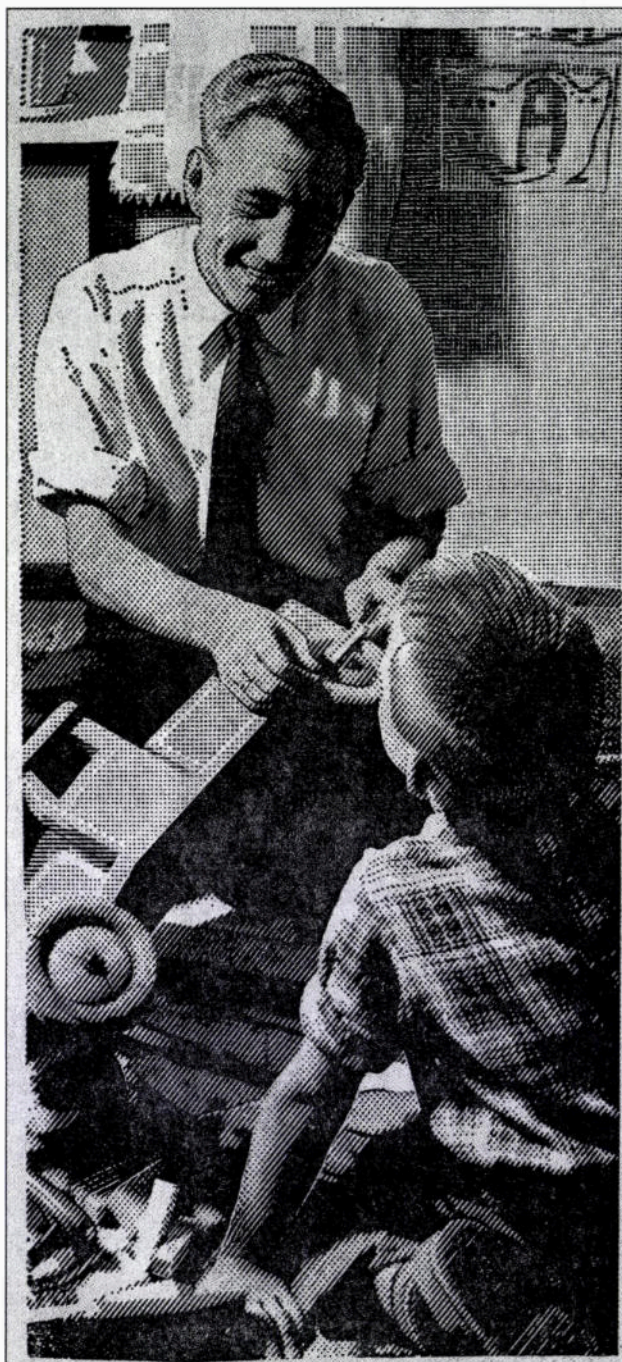
Sosiologen Michael Kimmel skaper også ei større oversiktshistorie i boka *Man-*

hood in America. A Cultural History.⁷¹ Kimmel er opptatt av begrepet og forestillingen «*self-made man*» fra borgerkrigens slutt til i dag. Han beskriver de skiftende idealene i amerikansk mannlighet, med alle motsetninger, paradokser og tvetydigheter som lå i bruken av begrepet i den 200 år lange perioden.

Når det gjelder historisk orientert empiriske forskning på menn og maskulinitet i Norden, har det skjedd på flere felter og temaer. De spredte historiefaglige bidragene og det fragmenterte ved forskningsfeltet gjør det vanskelig å finne felles trekk og samlende teoretiske perspektiver på disse arbeidene. Likevel synes det som om menn i tradisjonelle mannsyrker har vært et av de empiriske nedslagsfeltene, med blant annet gruvedrift, tungindustri og skogsarbeid som forskningsområder. På et mer teoretisk nivå er utforskning av koblingen mellom mannlighet og modernitet et trekk ved flere av arbeidene. Et annet kjennetegn er at fokuset ligger på *både* menn og maskuliniteter, det vil si *både* på menns liv og praksiser og på ideene, normene og forestillingene om hva menn *er* eller *burde* være. Ofte, men ikke alltid, er disse perspektivene kombinert. I mange av arbeidene kommer dessuten et ønske om å vise mangfold og forskjellighet blant menn til uttrykk. Det synes også som intervjuer har vært en viktig kilde i flere av disse arbeidene, både for å belyse en maskulin identitetskonstruksjon, og for å se hvordan menn kan ha forskjellige forståelser av et fenomen.

Den svenske historikeren Eva Blomberg er et historiefaglig eksempel på interessen for menn i mannsyrker. Hun har skrevet ei doktoravhandling om menn i svensk gruveindustri i første halvdel av 1900-tallet. Der har hun blant annet sett på hvordan mennene skapte en identitet som organisert (syndikalistisk eller reformistisk), som arbeidere (i forhold til arbeidsgiveren), en lokal identitet (i forhold til samfunnet rundt) og en mannlig identitet (i forhold til kvinner og andre menn).⁷²

Dette har likhetstrekk med min egen

de trenger noe ekstra

Gutter i alle aldre har godt av varm Kakao Regia fordi den er næringsrik og rik på jern og andre viktige mineralstoffer.*

Server varm Kakao Regia til Deres familie til frokost og aftens. Det er en sunn og god drikk som samtidig gir tilskudd av mineralstoffer til kroppens oppbygging.

Kakao Regia
fåes i 100 g pk.
og i 250 g familiepakke.

For riktig god kakao følg bruksanvisningen på pakken. Skummet melk er utmerket til Kakao Regia, men er De redd for kalorier, kan De bruke vann.

*Foruten jern inneholder Kakao Regia også bl.a.: Kalium - fosfor - magnesium og kalsium.

Reklame for Regia kakao i Rana Blad 24. mars 1960.

doktorgradsavhandling under arbeid, som tids- og stedsmessig er lagt til Koksverket i Mo i Rana i etterkrigstida. Her ser jeg på hvordan mennene i tungindustrien skapte

en maskulin selvforståelse og noen idealer for det å være mannlig arbeider ved å distanser seg fra andre.⁷³

Den tidligere nevnte etnologen Ella Jo-

hansson har skrevet om menn i svensk skogsarbeid i perioden 1860–1940. Gjennom et fokus på skogsarbeidets hverdagsliv undersøker hun det mentale i moderniseringsprosessene, og er opptatt av hvordan de mannlige skogsarbeidernes eget syn på «det moderne mennesket» ble formet.⁷⁴ Også historikeren Ingar Kaldal har jobbet med skogsbygdas arbeidsliv, han fra Trysil og Nord-Värmland i tida etter 1930. Han har analysert hvordan bildene av arbeidet i skogsbygda fikk innhold og mening i kvinners og menns fortellinger fra sine liv.⁷⁵

I etnologi har Jens Petter Kollhøj levert en hovedoppgave om telegrafarbeidere i perioden 1920–1940. Ved hjelp av intervjuer og fotografier fra Telegrafverkets omreisende linjearbeidslag drøfter han begrepene «mannlighet» og «modernitet».⁷⁶

Det er også blitt forsket på hvordan et yrke «skifter kjønn» fra å være kvinnedominert til å bli mannsdominert og maskulinisert.⁷⁷ Det finnes i tillegg forskning på menn som forførere og kvinneerobrere.⁷⁸

Noen forskere har foretatt studier av flere generasjoner menn, og på den måten vært opptatt av tidsforløp og historisk endring. Dette gjelder for eksempel sosiologene Reidar Almås, Kjetil H. Karlsen og Ingunn Thorlands bok *Fra pliktsamfunn til mulighetstorg* og etnologen Lissie Åströms bok *Fäder och söner*.⁷⁹ Begge disse arbeidene vier større oppmerksomhet av å studere menn enn av maskulinitet som idé, diskurs eller forestilling. Almås, Karlsen og Thorland har ved hjelp av 60 selvbiografier kategorisert tre generasjoner menn: «slitergenerasjonen» (f. 1910–15), «velferdsstatens barn» (f. 1940–47) og «den reflekssive generasjonen» (f. etter 1957). Ved hjelp av disse tre generasjonene ser de hvordan arbeidet har endret betydning for mennene, og knytter det til at den protestantiske arbeidsetikken er blitt svekket.

Lissie Åström følger i sitt prosjekt tre generasjoner menn i både bondesamfunn, arbeidermiljø og i et borgerlig samfunn. Åström er spesielt opptatt av menn som fedre, og har brukt livsløpsintervjuer med

menn i 13 tregenerasjonskjeder for å vise endring på dette området i de tre miljøene. Dette har likhetstrekk med sosialantropolog Kirsten Danielsens *Slike gutter*, hvor 12 eldre menn forteller sine livshistorier. Ut fra disse har Danielsen gruppert mennene i åtte kategorier, som er ment å skulle representere forskjellige typer av livsløp.⁸⁰

I tillegg har det vært skrevet om enkeltmenn og brukt selvbiografisk materiale som har gitt empirisk eller teoretisk bidrag til å forstå menn som kjønn. Her kan nevnes historikeren Tallak Molands arbeid om Fridtjof Nansen, hvor han foretar en analyse av den maskuline diskursen Nansen og andre skribenter brukte i tekster om det nordlige landskapet. Disse diskursene skapte det Moland kaller «territoriell maskulinitet» – en maskulinitet knyttet til et spesielt landskap.⁸¹

Menn og maskulinitet har også vært egne tema på historikerkonferanser de siste årene. På De norske historikerdagene i Bergen i 1996 var det et eget tema som ble kalt «Mannen – tre kvinner om menn».⁸² Den svenske Forskningsrådsnämnden arrangerte i august 1998 en konferanse som resulterte i rapporten *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*.⁸³ På det 6. Nordiske Kvinnehistorikermøtet i Danmark i august 1999 var «Mænd og mandligheder» et av temaene på workshopene.

Avslutning

Manns- og maskulinitetsforskningen har utviklet seg etter kvinne- og kjønnsforskningen i tid. Det forskningsmessige innholdet har delvis utviklet seg i samspill med kjønnsforskningen og har hentet inspirasjon fra disse teoridebattene. Mye av manns- og maskulinitetsforskningen har likevel utviklet sine fagdiskusjoner uten direkte kopling opp mot den etablerte kvinne- og kjønnsforskningen. Mannsforskningen har på noen områder dermed mer å hente i å forholde seg til sin «storesøster» i forsknings-sammenheng.

Etter min mening kan de viktigste bidragene innen manns- og maskulinitetsforskningen oppsummeres i tre punkter. Det første er fokuset på forskjellighet og variasjon som ligger i begrepet «maskuliniteter». Dette har en parallell innen kvinneforskningsdebatter, hvor *forskjeller* blant kvinner er blitt viktige å synliggjøre. Den homogene kategorien «menn» er på samme måte som begrepet «kvinne» blitt oppsplittet og åpnet for virkelighetens mangfold. Dette skaper muligheter for å se hvordan det å være mann kan utøves på en rekke forskjellige måter, og åpner for å se hvordan fortolkninger av og forestillinger om mannlighet varierer i forskjellige samfunn og mellom ulike grupper.

Manns- og maskulinitetsforskningens andre viktige bidrag er forsøkene på å se hvordan kjønn formes i relasjoner på flere nivåer og mellom ulike kategorier. Kjønn skapes ikke bare i relasjonene mellom menn og kvinner. Det formes også mellom menn, mellom kvinner og mellom ulike former for maskulinitet og femininitet. Slik har mannsforskningen synliggjort hvordan menn definerer sin maskulinitet både i forhold til hverandre og i relasjon til kvinner.

Det tredje viktige bidraget fra manns- og maskulinitetsforskningen er ønsket om å utforske, begrepsfeste og teoretisere hvordan mangfoldet og forskjelligheten blant menn gir seg utslag i og skaper rangordninger og hierarkier. Forskjelligheten blant menn former og formes av ulike makt- og statusposisjoner. I tillegg til å fokusere på menns makt over kvinner, leter mannsforskningen også etter menns makt over menn. Enkelte har dessuten tatt til orde for å se hvordan kvinner også kan ha makt over menn.

I tillegg til de teoretiske bidragene, finnes det etter hvert en del spennende empirisk forskning. Noe av dette har et historisk perspektiv. Det ligger likevel mer å hente i å synliggjøre mannlighetens forskjellige former i ulike perioder og faser i

fortida. I avgrensede studier kan det vises hvordan det er mulig å være mann på en rekke måter. Slik vil en hovedoppgave for mange mannsforskere bli å dekonstruere kjønnsnets naturlighet. Da kan både maskulinitet og femininitet sees som sosiale konstruksjoner definert i tid og rom.

Hilde Gunn Slottemo
doktorgradsstipendiat i historie
Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Institutt for tverrfaglige kulturstudier
NTNU

Noter

1. Denne artikkelen er en noe omarbeidet versjon av et essay som ble skrevet til det nasjonale forskerutdanningskurset «Historieskriving mellom samfunnsteori og kulturanalyse» som Historisk institutt, NTNU, arrangerte på Oppdal 8.–11.10.98. Essayet ble publisert i Senter for kvinne- og kjønnsforskning, NTNU, sin skriftserie 1/2000. Takk til Berit Gullikstad, Ingar Kaldal, Merete Lie og Kari Melby for verdifulle kommentarer.
2. Flere artikler omhandler denne forbindelseslinja mellom forskning og bevegelse. Se for eksempel Jalmert 1993, Kimmel 1995a, Nielsen 1994 og Oftung 1995.
3. Noen mannsbevegelser eller -organisasjoner har det likevel vært, som for eksempel Mannskomiteen 1988, Foreningen 2 Foreldre, Nettverk for forskning om menn i Norge.
4. Øvrelid 1996:102. Et forsøk på dette er Mannsrolleutvalgets utredning (NOU 1991:3) og Likestillingsrådets publisasjon *Menns bilder og bilder av menn*, redigert av Knut Oftung (1994).
5. For eksempel Badinter 1995, Bly 1990/1992 og Aareskjold 1997.
6. Brøgger 1995. Se også Eide 1996 for en analyse av retorikken i boka.
7. Kimmel 1995a.
8. Se for eksempel Jeff Hearn's artikkel «The implications of critical studies on men» i *Nora* nr. 1, 1997 eller i norsk oversettelse i *Kvinneforskning* nr. 1, 1997.
9. Dette skillet bruker og drøfter T. Johansson 1998.
10. Ø.G. Holter 1999:14.
11. Ø.G. Holter, Lorentzen og Oftung 1991:11.
12. Ø.G. Holter 1999:12f.

13. Ø.G. Holter, Lorentzen og Oftung 1991:6.
14. Begrepe drøftes nærmere hos for eksempel Blomberg 1995:302ff, Ekman 1995, Franklin 1984, Kollhøj 1999 og Myrstad 1996.
15. Dette gjelder for eksempel filmviteren Anne Marit Myrstad (1996:2).
16. Se for eksempel Ekman 1995:133ff.
17. Connell 1995:68ff.
18. Se for eksempel Hearn 1996 og T. Johansson 1998.
19. Bly 1990. Norsk oversettelse kom i 1992 med tittelen *Mannen*. Den såkalte mytopoetiske bevegelsen som ofte forbindes med Bly, drøftes blant annet i Kimmel og Kaufman 1994, Kimmel (red.) 1995b og Pettersen 1996. Også den tidligere nevnte Brøgger-boka kan plasseres i den anti-feministiske og essensialistiske Bly-tradisjonen.
20. Connell 1995:69. I tillegg til de essensialistiske og positivistiske forskningsretningene behandler Connell også det han kaller normative og semiotiske definisjoner. Her er Connell imidlertid mer uklar, og jeg skal i denne sammenhengen la disse definisjonene ligge.
21. Connell 1995:71.
22. Morgan 1992:47.
23. Se for eksempel Ø.G. Holter 1989 og NOU 1991:3.
24. Hearn 1996.
25. Hearn 1996:214.
26. Connell 1995:71.
27. Connell 1995:68.
28. Lie 1997:42.
29. Kimmel 1996:7.
30. E. Johansson 1989, 1994 og 1996.
31. E. Johansson 1994:161.
32. Morgan 1992:44–45.
33. Morgan 1992:46. Dette behandles også av Hearn 1996.
34. Morgan 1992:45.
35. Ø.G. Holter 1989:28ff.
36. Connell 1995.
37. Connell 1995:76.
38. Connell 1995:77.
39. Connell 1995:79.
40. Connell 1995:79.
41. T. Johansson 1998:12 f og i note på s. 338.
42. T. Johansson 1998:12.
43. Ø.G. Holter 1999:30.
44. Morgan 1992:35.
45. Annfelt 1999:34f.
46. Det kan være vanskelig å foreta klare skiller mellom manns-/maskulinitetsforskning og for eksempel kjønnsforskning eller familieforskning. Deler av dette nye forskningsfeltet er også utviklet av kjønnsforskere med økende interesse for å tematisere mannlighet og menn som kjønn. Å sette klare grenser og komme med tydelige definisjoner, er trolig heller ikke hensiktsmessig. Det blir derfor et kjønns-spørsmål hvilke arbeider som skal bli med i en oversikt over empirisk manns- og maskulinitetsforskning.
47. For en oversikt over forskningsfeltet, se Frøberg 1999, Ø.G. Holter 1999 og Storevik 1993.
48. Ø.G. Holter 1999:33.
49. Ø.G. Holter 1999:17.
50. Brandth og Kvande 1995 og 1997, Rør 1994 og Stjernelund 1994.
51. Se for eksempel Gillis 1993 og 1995, Hyvönen 1995 og Pleck 1987.
52. Brandth og Kvande 1995.
53. Jensen 1999.
54. T. Holter 1997. Et lignende prosjekt holder språkforskeren Ellen Andenæs ved Institutt for anvendt språkvitenskap, NTNU, på med.
55. Se for eksempel Collinson 1992 og McClelland 1989.
56. Sande 1991.
57. Morgan 1992:76.
58. Ø.G. Holter og Aarseth 1993:197–216.
59. Tosh 1994:184. Se Humlesjö 1999 for ei drøfting av Tosh.
60. Bonde 1991a, 1991b og 1993. Se også Loland 1994.
61. Her kan nevnes Springhall 1977.
62. Se for eksempel Øystein Gullvåg Holters bok *Arbeid og familie*, Øystein Gullvåg Holter og Helene Aarseths *Menns livssammenhenger* og Jane C. Hood (red.): *Men, Work, and Family*.
63. Lie 1997 og 1998.
64. Helgesen under arbeid, Pedersen 1996.
65. Kolnar under arbeid.
66. Ø.G. Holter 1999:17.
67. Det siste seminaret ble arrangert i samarbeid med forskningsprosjektet «Blikket» ved NTNU.
68. En oversikt over historisk manns- og maskulinitetsforskning finnes i Ekenstam 1998 og Storevik 1993.
69. Rotundo 1993.
70. Rotundo 1993:2.
71. Kimmel 1996.
72. Blomberg 1995.
73. Slottemo avhandling under arbeid.
74. E. Johansson 1994.
75. Kaldal 1998 og 2000.
76. Kollhøj 1996 og 1999.
77. Se for eksempel Sommestad 1992 og Berit Gullikstads doktoravhandling under arbeid.
78. Se for eksempel Telste 1999.
79. Almås, Karlsen og Thorland 1995 og Åström 1990.
80. Danielsen 1992.
81. Moland 1997. Se også Moland 2000.
82. Bjørnson, Nysæter og Uthaug (red.) 1998.
83. Berggren (red.) 1999.

Litteratur

- Almås, Reidar, Kjetil H. Karlsen og Ingunn Thorland 1995 *Fra pliktsamfunn til mulighetstorg. Tre generasjoner skriver sin ungdom*, Rapport nr. 5, Senter for bygdeforskning, NTNU
- Andenæs, Ellen (under arbeid) *Fra forsørger til bleieskiftarbeider. Diskursive rekonstruksjoner av maskulinitet*, Institutt for anvendt språkvidenskap, NTNU
- Annfelt, Trine 1999 *Kjønn i utdanning. Hegemoniske posisjoner og forhandlinger om yrkesidentitet i medisins- og faglærerutdanning*, dr.polit.-avhandling, Pedagogisk institutt / Senter for kvinneforskning, NTNU
- Badinter, Elisabeth 1995 *XY: hva er en mann?* Oslo: Tiden
- Berggren, Anne Marie (red.) 1999 *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*, Uppsala: Forskningsrådsnämnden / Ord & Form AB
- Bjørnson, Øyvind, Egil Nysæter og Arve Kjell Uthaug (red.) 1998 *Til debatt: innlegg ved Norske historikerdager 1996*, Skrifter nr. 3, Historisk institutt, Universitetet i Bergen
- Blomberg, Eva 1995 *Män i mörker. Arbetsgivare, reformister och syndikalister. Politik och identitet i svensk gruvindustri 1910–1940*, Stockholm studies in history 53, Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Bly, Robert 1990 *Iron John: A Book about Men*, New York: Addison-Wesley
- Bly, Robert 1992 *Mannen*, Oslo: Gyldendal
- Bonde, Hans 1991a *Broen fra drengear til manddom – sport som manddomsprøve*, i *Mandekultur, Varia*, Skriftrække for Center for kvindeforskning, nr. 1, Københavns Universitet
- Bonde, Hans 1991b *Mandighed og Sport*, Odense Universitetsforlag
- Bonde, Hans 1993 *Sport. En moderne kult*, Højberg: Hovedland
- Brandth, Berit og Elin Kvande 1995 *Maskulinitet og barneomsorg*, *Kvinneforskning* nr. 1
- Brandth, Berit og Elin Kvande 1997 *Masculinity and Child Care. The Reconstruction of Fathering*, Skriftserie 6, Senter for kvinneforskning, NTNU
- Brøgger, Jan 1995 *Forsvarstale for mannen*, Oslo: Damm & søn
- Collinson, David L. 1992 *Managing the Shopfloor. Subjectivity, Masculinity and Workplace Culture*, Berlin og New York: Walter de Gruyter
- Connell, R.W. 1995 *Masculinities*, Berkeley og Los Angeles: University of California Press
- Danielsen, Kirsten 1992 *Slike gutter. Eldre menn forteller om sitt liv*, Pax Forlag
- Eide, Elisabeth 1996 *A man's got to do what he has to do. Analyse av retorikken i Jan Brøgers «Forsvarstale for mannen»*, Foredrag 8. mars 1996, Skriftserie 3, Senter for kvinneforskning, NTNU
- Ekenstam, Claes 1998 *Historisk mansforskning*, i Claes Ekenstam mfl.: *Rädd att falla. Studier i manlighet*, Stockholm: Gidlund Förlag
- Ekman, Daniel 1995 *En mans bok. Om manlig identitet – teorier, ideal, verklighet*, Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur
- Franklin, Clyde W. 1984 *The Changing Definition of Masculinity*, New York og London: Plenum Press
- Frøberg, Sissel 1999 *Bidrag til norsk mannsforskning – en litteraturliste*, i *Mannsforskning i Norge. – En forskningsoversikt. – En litteraturliste*, Oslo: Norges forskningsråd, Området for kultur og samfunn
- Gillis, John R. 1993 *Alltid lika problematisk att göra fäder av män*, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr. 1
- Gillis, John R. 1995 *En reise gjennom faderskapets historie – er vi på feil spor?*, *Kvinneforskning* nr. 1
- Gullikstad, Berit (under arbeid) *Fra kvinnelig livsoppgave til mannlig lønnsarbeid? Institusjonelt omsorgsarbeid i endring 1945–70*, dr.art.-avhandling, Senter for kvinneforskning, Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU
- Hearn, Jeff 1996 *Is masculinity dead? A critique of the concept of masculinity/masculinities*, i Máirtín Mac an Ghaill (red.): *Understanding Masculinities. Social Relations and Cultural Arenas*, Buckingham og Philadelphia: Open University Press
- Hearn, Jeff 1997 *The implications of critical studies on men*, *Nora* nr. 1
- Helgesen, Hanne (under arbeid) *Steder å møtes. Uformelle møtesteders betydning for hvordan ungdom, kjønn og kultur skapes*, doktoravhandling, Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU
- Holter, Trine 1997 *Kvar skal skapet stå? Ein tekstanalyse av forståinga av moderskap, faderskap og kjønn i foreldrehandbøker*, Skriftserie 1, Senter for kvinneforskning, NTNU (hovedoppgave i sosiologi, NTNU 1996)
- Holter, Øystein Gullvåg 1989 *Menn*, Oslo: Aschehoug & Co.
- Holter, Øystein Gullvåg 1990 *Arbeid og familie. En studie av teknologikulturen*, Oslo: Universitetsforlaget
- Holter, Øystein Gullvåg 1999 *Mannsforskning i Norge. En forskningsoversikt*, i *Mannsforskning i Norge. – En forskningsoversikt. – En litteraturliste*, Oslo: Norges forskningsråd, Området for kultur og samfunn
- Holter, Øystein Gullvåg, Jørgen Lorentzen og Knut Oftung 1991 *Det farlige kjønn – om mannsforskningens grunnlag og muligheter*, Arbeidsforskningsinstituttets notatserie nr. 3

- Holter, Øystein Gullvåg og Helene Aarseth 1993 *Menns livssammenhenger*, Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Hood, Jane C. (red.) 1993 *Men, Work, and Family*, Newbury Park, London, New Delhi: SAGE Publications
- Humlesjö, Inger 1999 Manlighetskonstruksjon i arbeidshistoria och fackföreningar, i Anne Marie Berggren (red.): *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*, Uppsala: Forskningsrådsnämnden / Ord & Form AB
- Hyvönen, Ulf 1995 Barns bilder av far, *Kvinnestudier* nr. 1
- Jalmert, Lars 1993 Likgiltighet största hindret för mansforskning, *Kvinnestudier* nr. 1
- Jensen, An-Magritt 1999 Børn i den skandinaviske samboerfamilie, i Lars Dencik og Per Schultz (red.): *Børn og familie i det postmoderne samfund*, København: Hans Reitzels Forlag
- Johansson, Ella 1989 Beautiful Men, Fine Women and Good Workpeople: Gender and Skill in Northern Sweden, 1850–1950, *Gender & History* nr. 2
- Johansson, Ella 1994 *Skogarnas fria söner. Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*, Nordiska museets Handlingar 118
- Johansson, Ella 1996 Fräcka ynglingar och rejäla karlar, *Nord nytt* nr. 63
- Johansson, Thomas 1998 Från mansroll till maskuliniteter: en inledning, i Claes Ekenstam mfl.: *Rädd att falla. Studier i manlighet*, Stockholm: Gidlund Förlag
- Kaldal, Ingar 1998 Kvinnelig og mannlig i skogsbygdas arbeidsliv – slik det fortelles fra tida etter 1930 i Trysil og Nord-Värmland, *Heimen* bd. 35
- Kaldal, Ingar 2000 Skog, arbeid og dagligliv i kvinners og menns fortellinger fra Trysil og Nord-Värmland etter 1930, i Ingar Kaldal mfl. (red.): *Skogsliv. Kulturelle prosesser i nordiske skogsbygger*, Lund: Historiska media
- Kimmel, Michael S. 1995a Menns rettigheter, menns myter og menns lyter, *Kvinnestudier* nr. 1
- Kimmel, Michael S. (red.) 1995b *The Politics of Manhood. Profeminist Men Respond to the Mythopoetic Men's Movement (And the Mythopoetic Leaders Answer)*, Philadelphia: Temple University Press
- Kimmel, Michael 1996 *Manhood in America. A Cultural History*, New York: The Free Press
- Kimmel, Michael S. og Michael Kaufman 1994 Weekend Warriors. The New Men's Movement, i Harry Brod og Michael Kaufman (red.): *Theorizing Masculinities*, Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications
- Kollhøj, Jens Petter 1996 *Like men forskjellige menn. Telegrafarbeidere, fotografier og kamp mot kaos*, hovedfagsoppgave i etnologi, Institutt for kulturstudier, Universitetet i Oslo
- Kollhøj, Jens Petter 1999 Telegrafarbeiderne, motorsykkelen og Babels tårn. En diskusjon av begrepene «mannlighet» og «modernitet», i Kari Melby (red.): *Kjønnes møte med det moderne*, Skriftserie 1, Senter for kvinnestudier, NTNU
- Kolnar, Knut (under arbeid) *Det ambisiøse selv*, doktoravhandling, Filosofisk institutt, NTNU
- Lie, Merete 1997 – vett i pannen, stål i ben og armer – Teknologiens bilder av kjønn, *Kvinnestudier* nr. 2
- Lie, Merete 1998 *Computer Dialogues: Technology, Gender and Change*, Skriftserie 2, Senter for kvinnestudier, NTNU
- Loland, Sigmund 1994 Menn og idrett, i Knut Oftung (red.): *Menns bilder og bilder av menn*, Likestillingsrådets publikasjoner nr. 4
- McClelland, Keith 1989 Some Thoughts on Masculinity and the 'Representative Artisan' in Britain, 1850–1880, *Gender & History* årg. 1, nr. 2
- Moland, Tallak 1997 *Fridtjof Nansen. En mann. Konstruksjon av en territoriell maskulinitet*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo
- Moland, Tallak 2000 Konstruksjon av mandighet i det nordlige landskapet. Om Fridtjof Nansens polferder ved århundreskiftet, *Historie* nr. 2
- Morgan, David H.J. 1992 *Discovering Men*, London og New York: Routledge
- Myrstad, Anne Marit 1996 Den mannlige helten i norske bygdefilmer på 1920-tallet, paper til konferansen «Den moderne helt – mannlige rom. Kjønnes møte med det moderne», Dombås 30.–31. mai
- Nielsen, Steen Baagøe 1994 Mænd og maskuliniteter – bevægelse og forskning. En anmeldelse af fire bøger om mænd og mandeforskning, *Psyke & Logos* nr. 1
- NOU 1991:3 *Mannsrolleutvalgets sluttrapport. Utredning fra «Mannsrolleutvalget», oppnevnt av det daværende Forbruker- og administrasjonsdepartementet i august 1986. Avgitt til Barne- og familiedepartementet 28. januar 1991*
- Oftung, Knut (red.) 1994 *Menns bilder og bilder av menn*, Likestillingsrådets publikasjoner nr. 4
- Oftung, Knut 1995 Menns bevegelser, *Kvinnestudier* nr. 1
- Pedersen, Willy 1996 Marginalitet – arbeiderklassens sårbare sønner, i Tormod Øia (red.): *Ung på 90-tallet. En antologi*, nr. 2 i Ungforskserien, Oslo: Ungforsk / Cappelen Akademisk forlag
- Pettersen, Arnfinn 1996 På eventyr i eventyret, *Nord nytt* nr. 63
- Pleck, Joseph H. 1987 American Fathering in His

- torical Perspective, i Michael S. Kimmel (red.): *Changing Men. New Directions in Research on Men and Masculinity*, Newbury Park, London, New Delhi: SAGE Publications
- Rotundo, E. Anthony 1993 *American Manhood. Transformations in Masculinity from the Revolution to the Modern Era*, New York: Basic Books
- Rør, Elisabeth 1994 Når far blir mor, i Knut Oftung (red.): *Menns bilder og bilder av menn*, Likestillingsrådets publikasjoner nr. 4
- Sande, Allan 1991 *Hjemmeliv under omsmelting. En studie av familier, hushold og kjønnsroller under omstillingen i Mo i Rana, 1988–1990*, NF-rapport 13–50, Nordlandsforskning
- Slottemo, Hilde Gunn (under arbeid) *Fra eneforsørger til part i tolønssystem? Mannlig kjønnsidentitet i Mo i Rana, 1950–1980*, doktoravhandling, Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU
- Slottemo, Hilde Gunn 2000 *Menn som forskningsfelt. Begreper og perspektiver i historisk og samfunnsvitenskapelig forskning om menn og maskulinitet*, Skriftserie 1, Senter for kvinne- og kjønnsforskning, NTNU
- Sommestad, Lena 1992 *Från mejerska till mejerist. En studie av mejeriyrkets maskuliniseringsprocess*, Arkiv förlag
- Springhall, John 1977 *Youth, Empire and Society. British Youth Movements, 1883–1940*, London: Croom Helm og Hamden, Connecticut: Archon Books
- Stjernelund, Per Ivar 1994 Se meg, jeg er far!, i Knut Oftung (red.): *Menns bilder og bilder av menn*, Likestillingsrådets publikasjoner nr. 4
- Storevik, Rune 1993 *Maskulinitet og samfunnsendringer. Teorier og utviklingslinjer i manns-historisk forskning*, hovedoppgave i historie, Historisk institutt, Universitetet i Bergen
- Telste, Kari 1999 Forførelsens spill fra det tradisjonelle til det moderne, i Kari Melby (red.): *Kjønnes møte med det moderne*, Skriftserie 1, Senter for kvinneforskning, NTNU
- Tosh, John 1994 What should historians do with masculinity? Reflections on nineteenth-century Britain, *History Workshop*, nr. 38
- Øvrelid, Bjarne 1996 Mannsforskings ulike forgreiningar, i Harriet Holter mfl.: *Hun og han. Kjønn i forskning og politikk*, Pax Forlag
- Aareskjold, Solveig 1997 *Fallos: det mangfoldige i det mannlege*, Oslo: Det norske samlaget
- Åström, Lissie 1990 *Fäder och söner. Bland svenska män i tre generationer*, Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund, Stockholm: Carlssons Bokförlag

KOMMENTAR

«La oss dyrke freden!»

Et kjønnsperspektiv på UNESCOs/FNs
fredskulturinitiativ

Av Ingeborg Breines

Kvinnens fredsinitiativ, kvinners deltakelse i demokratiske prosesser og sosialisering for ikkevold og likestilling mellom kvinner og menn – dette er viktige prioriteringer i UNESCOs program for kvinner og fredskultur. Ingeborg Breines, direktør for programmet, diskuterer her fredskulturtanken med særlig vekt på betydningen av kjønn. Hun vektlegger spesielt arbeid med kjønn og fredskultur i Afrika, samt betydningen av å sette også menn på dagsordenen. For å oppnå en mer «adekvat og tidsmessig» sikkerhetspolitikk enn den som i dag operasjonaliseres og der våpenbruk har en fremtredende rolle, påpeker hun blant annet betydningen av en «bred intellektuell og forskningsmessig innsats».

Med utgangspunkt i mitt arbeid med UNESCOs program for kvinner og fredskultur, som er en del av et bredt fredskulturprosjekt, vil jeg i denne artikkelen drøfte et kjønnsperspektiv på fredskulturinitiativet.

Først vil jeg se på hvordan fredskulturinitiativet har utviklet seg fra en ambisiøs intellektuell idé, lansert på en internasjonal fredskonferanse i Yamassoukrou, Elfenbenskysten, i 1989, til en gryende folkebevegelse, støttet opp av en rekke viktige beslutninger i FN.

Aktualisering av internasjonale, etiske normer

Initiert av UNESCO har FNs medlemsland besluttet at år 2000 er FNs internasjonale år for fredskultur og at året skal konsolideres med et påfølgende tiår for «Fredskultur og ikkevold for verdens barn» (2001–2010). Aller viktigst er Hovedforsamlingens vedtak 13. september 1999 av FNs erklæring og handlingsplan for fredskultur,¹ som gjør fredskultur til et viktig anliggende for

alle FNs organer og som oppfordrer medlemsland, organisasjoner og institusjoner til å utvikle sine egne handlingsplaner basert på deres sosiokulturelle og politiske kontekst.

Mellom Yamassoukrou og vedtaket i FNs hovedforsamling av Erklæringen og handlingsplanen for fredskultur har det vært avholdt en rekke ekspertgruppemøter og møter av mer politisk art for å klargjøre begrepet og videreutvikle og konkretisere visjonen i relasjon til ulike gruppers og lands interesser. Kvinne- og ungdomsorganisasjonene har vist en helt spesiell interesse for fredskulturtanken, for behovet for å utvikle alternative måter å løse konflikter på i stedet for eller i tillegg til tradisjonelt diplomati, militær intervensjon eller makt(mis)bruk. Også parlamentarikere, utdanningsinstitusjoner og frivillige organisasjoner, kunstnergrupper, religiøse grupperinger, mediefolk og militære har vist betydelig kreativitet og politisk engasjement for å fremme fredskulturvisjonen og bygge konkrete strategier og prosjekter.

Spesielt i løpet av de siste par årene har den internasjonale oppmerksomheten flyttet seg fra spørsmålet «Hva er fredskultur?» til spørsmålet «Hvordan kan vi få til en fredskultur hos oss?». UNESCO fokuserer derfor nå primært på å møte medlemslandenes behov og initiativ. Pågangen og interessen er enorm, spesielt fra krise-, konflikt- og krigsområder som mer enn noen andre kan vitne om krigens gru, om nød og om den langsiktige og møysommelige innsats som trengs for igjen å lære å leve sammen i fred både materielt og sosialt, men også kulturelt og psykologisk. En rekke frivillige organisasjoner som jobber for et bærekraftig og sunt miljø, et ikke-rasistisk samfunn, likestilling mellom kjønnene, utdanning for alle, menneskerettigheter, sosial rettferdighet, ikkevold, kulturell identitet og kulturelt mangfold, knytter an til fredskulturvisjonen for å få større helhetsspektiv på eget

arbeid, for inspirasjon, nettverksbygging og erfaringsutveksling. En betydelig del av arbeidet med å fremme fredskulturvisjonen ligger i å synliggjøre og styrke disse aktørene som er bærere av et reelt demokratisk potensiale.

Fredskulturprosjektet er så omfattende at UNESCO på ingen måte kan realisere det alene. Det er derfor nødvendig å bygge partnerskap, styrke gamle allianser og bygge nye for å prøve å imøtekomme de mange behovene. For fullt ut å involvere finansverdenen, inklusive de multinasjonale

selskapene, må vi også få frem at fredskultur er økonomisk lønnsomt. Turistnæringen er den første av de store internasjonale næringene som har vist interesse for å bidra til å bygge en fredskultur for trygt å kunne drive sin business.

I den første fasen av UNESCOs fredskulturinitiativ ble hovedvekten lagt på hvordan UNESCO mest effektivt kunne bidra til gjenoppbygging av samfunn og land som hadde vært i krig. Et fredskulturprogram ble etablert som et supplement til UNESCOs øvrige mer langsiktige arbeid for å fremme fred gjennom samarbeid og utvikling innen feltene utdanning, forskning, kultur og kommunikasjon. En av utfordringene var å se på hvordan UNESCO kunne være nyttig i forhold til det økende, akutte behov for humanitær hjelp. Hvordan kunne utdanning, relevant forskning (inklusive historieforståelse), nøytral informasjonsformidling og tverrkulturell forståelse komme inn samtidig med eller som del av fredsbevarende styrker?

Det opprinnelige fredskulturprogrammet var i stor grad UNESCOs svar på Boutros Boutros Gahlis «Agenda for Peace». UNESCO hjalp til med å bygge opp igjen utdanningssystemer, restaurere kulturminnesmerker og få til dialog mellom tidligere rivaler/fiender, som for eksempel i El Salvador, Mocambique, Kongo (Brazzaville), Nicaragua og Burundi. Et undervisnings-

program for nødhjelpssituasjoner ble etablert og et fredsunderservisningsopplegg utarbeidet for bruk i flyktningeleire. Prosjektet «Islands for Education for Peace», som først kom i gang i Somalia, delvis med støtte fra Norge, var en del av dette programmet. Noen steder ble det etablert egne fredskulturhus, som i Burundi og Rwanda, og alle steder var hovedhensikten å tilby en nøytral grunn eller skape et nøytralt forum hvor ulike grupper av befolkningen kunne møtes på tvers av etniske, religiøse, politiske eller økonomiske barrierer. UNESCO, som FNs intellektuelle og moralske organ, har i mange tilfeller kunnet spille en spesielt viktig rolle i slike sammenhenger. UNESCO er noen ganger mer betrodd i «post-conflict»-situasjoner enn FN sentralt, i og med noen lands skepsis til Sikkerhetsrådets vetorett for «de store, faste medlemmer» og det faktum at ca. 80 % av verdens våpenproduksjon skal være knyttet til dem.

Humanistisk eller humanitær tilnærming? Dilemmaet mellom nødhjelp og forebyggende virksomhet

Fredskulturinitiativet som det nå fremstår, er et ambisiøst forsøk på å revitalisere FNs normative instrumenter, som for eksempel UNESCOs konstitusjon² som sier «since wars begin in the minds of men, it is in the minds of men that the defences for peace must be constructed» og FN-paktens «to save future generations from the scourge of war». Fredskulturinitiativet er et forsøk på å styrke det UNESCO-konstitusjonen kaller «intellektuell og moralsk solidaritet», sett i relasjon til den aktuelle geopolitiske situasjon med sine nye muligheter, samt i relasjon til den høyst bekymringsfulle tendens i retning av mer bruk av vold og våpen i forsøk på å løse konflikter eller for å fremme egne interesser.

Fredskulturinitiativet er også et bidrag til FNs egen reformprosess. UNESCOs forrige generaldirektør, Federico Mayor, har i ulike sammenhenger uttrykt sterk bekymring for tendensen til at FN bruker stadig mer av sine ressurser som «brannslukker» og til kortsiktig nødhjelp. Det er uakseptabelt at mer enn hundre millioner mennesker måtte dø i krig eller krigsligende situasjoner i forrige århundre, at det bare i siste tiår har vært mer enn 100 kriger, at bortimot 90 % av de som drepes i krig i dag er sivilbefolkning og at antallet

soldater involvert i fredsbevarende styrker over en tiårsperiode økte fra ca. 10.000 til 85.000. Kostnadene for disse operasjonene har også økt ti ganger, og derved fjernet ressurser fra forebyggende og fredsbyggende utviklingsprosjekter – infrastruktur, skole og helsevesen, sosial trygghet etc. De enorme ressurser som går til militære formål, inklusi-

ve fredsbevarende styrker, og til nødhjelpsarbeid, viser på en grell måte hvordan vi har mislykkes i å møte grunnleggende menneskelige behov på en adekvat og tidsmessig måte. Det er både mer humant, mer effektivt og mindre kostbart å bruke kreftene på humanistisk og langsiktig forebyggende arbeid og angripe den fysiske voldens grunnleggende årsak, som fattigdom, marginalisering, uvitenhet og urettferdighet.

Situasjonen krever en bred intellektuell og forskningsmessig innsats og en åpen demokratisk debatt for å redefinere hva som er adekvat sikkerhetspolitikk internasjonalt og reorganisere nasjonale sikkerhetstiltak slik at hovedoppgaven igjen blir å beskytte mennesker og deres ve og vel mot tidens reelle trusler som for eksempel miljøforringelse og overproduksjon og bruk av våpen. Det er uhyre viktig i denne sammenheng å forstå kompleksiteten i en verdenssituasjon hvor ressursfordelingen både mellom land og internt i land er helt uakseptabelt skjev og hvor ca. 3.500 ulike

grupper ønsker forskjellige grader av autonomi fra de ca. 190 anerkjente nasjonalstatene, samtidig med en økende grad av internasjonal avhengighet og gjensidighet. De rike landene erfarer nå både problemer og angst knyttet til innvandring. Den beste måte å løse slike problemer på er å være i forkant av mulige kriser og bidra til akseptable levevilkår, inklusive samarbeid og rettferdig handel med de fattige landene, istedenfor å prøve å bygge murene stadig høyere. Det kreves kreativitet og nytenkning for å unngå foreldede og forenklede løsningsforslag som ellers med høy sannsynlighet ville få reelt sett uløste konflikter til å starte igjen – og igjen.

Både fredskulturbegrepet og -initiativet må sees som et forsøk på å bygge en visjon som kan eies av mange, uten at noen grupperinger kan ta det til inntekt for seg – slik fredsbegrepet under «den kalde krigen» primært ble brukt i Øst, mens Vesten primært snakket om demokrati og menneskerettigheter. Fredskulturinitiativet møter også «utviklingslandenes» utviklingsbehov. Med en økende forståelse for globale sammenhenger og gjensidig avhengighet har det også oppstått et behov for en slik felles, helhetlig visjon som kan skape håp om endring – og bedring i levekår og livsforhold for det store flertall av mennesker. Denne psykologiske faktor bør ikke undervurderes i en periode av fragmentering hvor store befolkningsgrupper føler seg marginalisert og fremmedgjort, noen ganger slik at demokratiet som sådan er truet.

Definisjon av fredskultur

I FNs erklæring og handlingsplan for fredskultur står det at fredskultur er det «sett av verdier, holdninger, tradisjoner og være- og handlemåter som fremmer:

- respekt for liv, slutt på vold og promovering av ikkevoldspraksis gjennom utdanning, dialog og samarbeid

- full respekt for suverenitetsprinsippet, territorial integritet og staters politiske uavhengighet – og ikke-intervensjon i indre anliggende i overensstemmelse med FN-pakten og internasjonal lov
- full respekt for og fremme av alle menneskerettigheter og fundamentale friheter
- forpliktelse til å løse konflikter på fredelig vis
- tiltak for å imøtekomme nåværende og fremtidige generasjoners behov for utvikling og miljø
- respekt for og fremme av retten til utvikling
- respekt for og fremme av like rettigheter og muligheter for kvinner og menn
- respekt for og fremme av alles rett til ytringsfrihet, meninger og informasjon
- tilknytning til prinsippene om frihet, rettferdighet, demokrati, toleranse, solidaritet, samarbeid, pluralisme, kulturelt mangfold, dialog og forståelse på alle samfunnsnivå og mellom nasjoner,

båret fram av et fredsfremmende nasjonalt og internasjonalt miljø».

De mål, idealer og strategier som er sammenfattet i bevegelsen mot en fredskultur, har sitt utgangspunkt i eksisterende internasjonale normative instrumenter som til sammen utgjør en global etikk. Fredskultur-tanken er derved på den ene side ikke ny, og på den annen side medfører den en tidsmessig og helhetlig tilnærming til komplekse problemområder som vi så langt ikke har vært i stand til å løse og som det er i ferd med å bli dramatisk nødvendig at vi finner snarlige løsninger på. Fred kan oppfattes snevert som fravær av krig, hvilket i seg selv er viktig nok, mens fredskultur fokuserer mer på fredens innhold, betingelser og prosesser. Den fordrer at vi søker etter årsakene og ikke bare forholder oss til effekter og virkninger. Fredskultur er ifølge Federico Mayor «a transition from the logic of force and fear to the force of reason and love».³

År 2000 – det internasjonale år for fredskultur

Årtusenskiftet, med dets sterke symbolske betydning, gir oss et insentiv til å reflektere over hva fredskultur betyr for oss og hvilke fremtidsscenarier vi ønsker å bidra til. Våger vi ved dette veiskillet å stille spørsmål ved eksisterende organisasjonsmodeller, institusjoner, prioriteter, monumenter, symboler, handle- og væremåter? Er vi beredt til å se nærmere på to vanlige forestillinger, som jeg vil kalle myter, som ofte fungerer som hindringsmekanismer for endring, nemlig at (i) vold er uunngåelig og en del av menneskenaturen og at (ii) vold og dominans er effektive måter å løse konflikter på. Tør vi konfrontere oss selv med spørsmål som f.eks.: Hvorfor synes verden å være mer villig til å betale krigens kostnader enn fredens kostnader? Hva er hovedhindringene for en global fred? Hvem tjener på volds- og krigskulturen/-ukulturen?

Er det mulig å bruke tusenårsskiftet til å starte «med blanke ark og fargestifter til» for å «gjøre godt igjen alle feilene fra i går»? Kan år 2000 bli en global skole hvor vi avlærer tidligere volds-kulturtenkning i en slags kollektiv katharsis og forbereder oss på et nytt og annerledes tusenår hvor vi trener intensivt på å bygge konfliktløsningskompetanse, slik at det nye årtusen kan starte med verdier, holdninger og handlinger som fremmer rettferdighet, ikkevold, demokratiske prinsipper og menneskerettigheter? Disse spørsmålene er ikke nye for fredsfor kjempere, men aldri før har alternativene til fred vært så farlige, siden moderne våpen er svært sofistikerte og med stor destruksjonskapasitet, og aldri før har antallet personer som lider av vold, både direkte,

fysisk vold og strukturell vold, vært større enn i dag.

UNESCO bruker Fredskulturåret primært til å mobilisere stadig flere faggrupper og politiske grupperinger i en refleksjon over hva som er fredskultur for dem.⁴ Fredskulturårets motto, «Cultivons la paix», la oss dyrke freden, har en rekke konnotasjoner – det bringer oss tilbake til primærnæring/jordbruk og det inspirerer til omsorg og pleie. Analogt tar det årrekker

for et tre å vokse, mens det kun tar et øyeblikk å hugge det ned. Dokumentet «Manifesto 2000», utviklet av

en rekke vinnere av Nobels fredspris, er bredt distribuert med oppfordring til å signere appellen om å handle i overensstemmelse med fredskulturens

normer: Respekter alt liv, Forkast vold, Del med andre, Lytt for å forstå, Bevar planeten, Gjenoppdag solidariteten.

Gjennom internett er alle også invitert til å uttrykke hva de personlig vil bidra med for å fremme fredskulturtanken. Målet er å samle inn minimum 30 millioner underskrifter som vil bli presentert høsten 2000 i det som er kalt Millenium Assembly, en egen sesjon av FNs hovedforsamling.

Et kjønnsperspektiv på fredskulturinitiativet

UNESCOs program for kvinner og fredskultur ble etablert i 1996 etter FNs fjerde kvinnekongress i Beijing. Hensikten var både (i) å styrke fredsaspektet ved oppfølgingen av Beijing-kongressen og (ii) å integrere et kjønnsperspektiv på UNESCOs eget fredskulturprosjekt.

Det ble tidlig klart for UNESCO at fredsaspektet var relativt svakt ivaretatt i

forberedelsene til Beijing-konferansen. UNESCO organiserte derfor et internasjonalt ekspertmøte i Manila i april 1995 og utarbeidet på det grunnlag, og etter brede politiske konsultasjoner, en erklæring om kvinners bidrag til fredskultur, som ble presentert i Beijing og signert av mange, også på høyt nivå.

Erklæringen understreker sterkt sammenhengen mellom de tre hovedtemaene for FNs kvinnekonferanser: likestilling, utvikling og fred: «Equality, development and peace are inextricably linked. There can be no lasting peace without development and no sustainable development without full equality between women and men.»⁵

Dette arbeidet førte til formuleringen av et eget strategisk mål i Handlingsplanen fra Beijing: «Promote women's contribution to fostering a culture of peace» (E.4, paragraf 146).⁶ Siden fredskulturbegrepet helt fra starten av har hatt en spesiell appell til kvinner, var det ingen tilfeldighet at det var i en kvinnesammenheng at begrepet fredskultur ble brukt for første gang i FN utenfor UNESCO.

Målsettingen om å styrke kvinners bidrag til å bygge en fredskultur befinner seg imidlertid innenfor ett av Handlingsplanens tolv «Critical Areas of Concern»: «E. Kvinner i væpnet konflikt». Det har bidratt til at det i oppfølgingen av konferansen fem år etter Beijing dessverre fokuseres mer på kvinner som offer i konflikt- og krigssituasjoner enn på hvordan kvinner aktivt bidrar, og kan bidra, til å bygge fred. Denne elendighetsfokuseringen er selvsagt også en refleks av hva som ellers er dominerende trekk i dagens samfunn, ikke minst slik de er fremstilt i og gjennom massemedia. Selv fredsforskningen har det ofte så travelt med å holde seg oppdatert på kriger og våpenutvikling, at utilstrekkelig tid blir brukt til direkte fredsforskning. Globalt sett står fredsendervisning fortsatt svakt på alle nivå i skolen, hvilket også ble sterkt understreket på den store internasjonale konferansen i Tromsø, 4.–6. mai 2000 om

«Higher Education for Peace». Dette i sterk motsetning til en rekke vel utviklede og ressurssterke militærakademier. Vi har også krigsdepartement, forsvarsdepartement eller sikkerhetsdepartement i nesten samtlige land i verden, men knapt et eneste fredsdepartement.

Beijing+5-prosessen og de nye, om enn ufullstendige, data som er kommet frem, viser klart at forskjellen mellom kvinners og menns muligheter til å bruke sitt potensiale fortsatt er meget stor, noen ganger så stor at vi kan snakke om samfunn preget av kjønnsapartheid. *The World Survey on the Role of Women in Development*⁷ viser at selv om mange flere kvinner nå er i betalt arbeid, har det ikke hatt synlig positiv effekt på deres livskvalitet. Kvinner er fortsatt underbetalt, overarbeidet og har dårlige sosiale sikkerhetsnett. Dette kan ha sammenheng med at den generelt positive utvikling når det gjelder grunnutdanning for alle, ikke gjelder kvinner som fortsatt utgjør nesten 70 % av verdens vel 875 millioner analfabeter. Den positive utvikling med hensyn til alfabetisering av jenter, gjelder heller ikke de fattige jentene, de som er fra utkantstrøk eller tilhører en minoritetsgruppe.⁸ Feminiseringen av fattigdom, ofte i kombinasjon med analfabetisme, har enorme, negative ringvirkninger, også fordi kvinner ofte – og i økende grad – har eneansvar for barns oppvekst. På tross av at et økende antall land beveger seg mot demokratiske styresett, er de fleste «uferdige» eller «invalid» demokratier, med 1,5 % valgte kvinnelige stats- og regjeringsoverhoder, 13 % parlamentarikere og 9 % kvinnelige ministre, hvorav veldig få leder de viktige finans-, innenriks- og utenriksdepartement.⁹ En tredjedel av verdens land har ingen eller mindre enn 5 % kvinner på parlamentsnivå, og ett land har bare stemmerett for menn. Kun noen få, inklusive et par afrikanske land, nærmer seg «a critical mass» (33,3 %). Bare Norden har over en viss tid hatt denne kritiske minsteprosent som anses nødvendig for at en minoritet skal kunne influere majoriteten.

Dersom vi anser det som en menneskerett at både kvinner og menn skal få utvikle sitt potensiale og delta aktivt i samfunnsbeslutninger på ulike nivå, er den aktuelle situasjon uakseptabel og urettferdig. Vi har neppe råd til ikke å bruke all menneskelig kompetanse, erfaring, innsikt, kreativitet og fremtidsvisjoner i et forsøk på å bygge en bedre verden. Dersom vi dessuten tror at kvinner, som er blitt sosialisert inn i omsorgsfunksjoner fra tidlig barndom, har en spesiell omsorgskapasitet som verden sterkt har behov for, blir det direkte farlig å ikke integrere kvinner fullt ut i ledelse, både nasjonalt og globalt.

Kanskje har også kvinner som ikke er inne i maktstrukturene alternative synspunkter, visjoner, løsningsforslag og tilnærmingmåter?

Vi har opplevd en altfor kort periode med kvinner i beslutningstakinge posisjoner og har altfor lite forskning på dette felt til å kunne si med sikkerhet at kvinner generelt vil håndtere makt- og konfliktsituasjoner annerledes enn menn. På lang sikt er dette heller ikke ønskelig – målet må være at alle mennesker får utvikle sine evner til eget og felles beste, istedenfor å bli oppdratt i en kjønns-tvangstrøye.

Med de eksisterende kjønnsulikheter i sosialisering, muligheter og rolleforbilder, må man imidlertid kunne anta at kvinner har utviklet visse ferdigheter som gir dem fordeler fremfor menn når det gjelder ikke-voldelig konfliktløsning. Kvinner har for eksempel måttet lære å gjøre mye ut av lite, siden kvinner kun eier ca. 1 % av verdens ressurser og tjener kun ca. 10 % av all lønn. Den nøysomhet som følger av dette er en viktig overlevelsesstrategi. Kvinner har også via sitt tradisjonelle omsorgsansvar for små barn, gamle og syke, måttet øve seg i ikke-verbal kommunikasjon, innlevelse og empati. Empati, respekt og interesse for andre, selv om de ikke kan uttrykke sine behov verbalt, er vesentlig i enhver dialog for å løse interesse-

ninger. Tålmodighet og tid er andre viktige faktorer i konfliktløsning. Kvinner har også måttet utvikle stor fleksibilitet i sin stadige sjonglering for å ivareta ansvar både i forhold til seg selv, sin familie og sitt arbeid. I en verden i hurtig endring kan slik kompetanse være et fortrinn. Kvinners ønske om sunn mat for sine barn gjør dem ofte til sterke miljøforkjempere, gjerne med innsikt i kompliserte årsakssammenhenger som fordrer helhetlige løsninger. Kvinner har også utviklet en sterk – og nyttig – solidaritet i vanskelige situasjoner, og de har lang øvelse i megling mellom ulike familiemedlemmer.

Blant de få relevante studier er Hege Skjeies studie om norske kvinnelige parlamentarikere¹⁰ og Ulf Bjerelds studie av kjønnsforskjeller i synet på utenriks- og sikkerhetsspørsmål i Sverige.¹¹ Det som er spesielt interessant for oss

i denne sammenheng i Skjeies undersøkelse, er bekreftelsen på at det ser ut til å være enklere for kvinner å arbeide på tvers av partilinjene – hvilket også er et gjennomgående trekk ved beskrivelsene vi har fra kvinners fredsinitiativ i Afrika hvor kvinner er brobyggere mellom ulike etniske grupper eller mellom klaner. Skjeie peker også på at kvinnelige parlamentarikere setter verdier tradisjonelt knyttet til kvinner høyt på den politiske dagsordenen, som for eksempel helse, sosial trygghet, utdanning, miljø og internasjonalt samarbeid og solidaritet. Den svenske studien viste betydelige kjønnsforskjeller. Kvinner var mer positive enn menn til utviklingshjelp, til å motta flyktninger og til å redusere forsvarsutgiftene. Kvinner var betydelig mer negative enn menn til svensk deltakelse i europeisk forsvarssamarbeid og i fredsbevarende styrker hvis det kunne innebære involvering i krigshandlinger. Den aller største kjønnsforskjellen gjaldt spørsmålet om våpeneksport, hvor mange flere kvinner enn menn ønsket en total stopp av svensk våpeneksport.

UNESCOs program for kvinner og fredskultur

UNESCO anser at likestilling mellom kvinner og menn er en forutsetning for å kunne utvikle en reell fredskultur; dette reflekteres også i FNs erklæring og handlingsplan for fredskultur.

Ved siden av å integrere et kjønnsperspektiv på fredskulturprosjektet har Program for kvinner og fredskultur følgende prioriteter:

- Støtte kvinners fredsinitiativ
- Styrke kvinners deltakelse i og påvirkning på demokratiske prosesser, spesielt på beslutningstakingende nivå når det gjelder politiske, sikkerhetsmessige og økonomiske spørsmål
- Sosialisering for ikkevold og likestilling mellom kvinner og menn, med spesielt fokus på gutter og unge menn

Kvinnens fredsengasjement har ofte utgangspunkt i frustrasjon og sinne over beslutninger de ikke har vært i posisjon til å ha innflytelse over, men som har både direkte og indirekte innflytelse på deres liv og livskvalitet. Kvinnens mot og kreativitet er en daglig oppmuntring i arbeidet innenfor Program for kvinner og fredskultur, selv om manglende ressurser til å kunne bidra substansielt til at kvinners fredsinitiativ virkelig kan bli en betydelig maktfaktor også er en daglig frustrasjonsfaktor.

Noen kvinneinitiativ er inspirert av Lysistrata som ifølge Aristofanes stoppet den langvarige krigen mellom Sparta og Aten ved å samle kvinnene og bli enige om ikke å elske med sine menn før de stoppet å krige. I Columbia, ett av verdens mest voldelige land, demonstrerer kvinner mot volden ved å nekte å sette barn til verden så lenge så mange av dem ikke får anledning til å leve til de blir voksne. Russiske soldatmødre snakker militæret imot og går så langt

at de henter sine sønner ut av krigen i Tsjetsjenia. Tunisiske mødre arbeider for kvinners status og for fred, inspirert av Mødrene på Mai-plassen i Buenos Aires som fikk UNESCOs fredsundervisningspris i 1999 for sitt utrettelige arbeid for rettferdighet og menneskerettigheter, og som nå har etablert et eget folkeuniversitet for menneskerettigheter. Liberianske kvinner fikk i stand en stor avvæpningsprosess, og nylig demonstrerte tusenvis av amerikanske kvinner mot retten til å ha våpen. I Sør-Afrika insisterte kvinnene på sin rett til politiske posisjoner,

idet de ikke ønsket at raseapartheid skulle etterfølges av kjønnsapartheid. Gjennom et UNESCO-prosjekt i El Salvador samarbeider tidligere motstandere om å utvikle et radioprogram for og med kvinner. Programmet, som tar opp likestillings- og volds-spørsmål, er blitt veldig populært og sendes på mer enn 50 radiostasjoner, inklusive tidligere geriljastasjoner.

Ulik undervisningsmaterieell støtter opp om budskapene i radioprogrammene, som for det meste er tatt opp på lokalt nivå og derved avspeiler den aktuelle situasjon.

Kvinnens fredsinitiativ er ofte kollektive demonstrasjoner, men også enkeltindivider står frem som sterke eksempler. Ti kvinner har fått Nobels fredspris, fra Bertha von Suttner i 1905 til Jodi Williams i 1998. Bertha von Suttner, som var venn med Alfred Nobel, var den som fikk ham til også å lage en pris for fred. To av de fremstående medlemmene av verdens eldste internasjonale kvinne- og fredsorganisasjon, Women's International League for Peace and Freedom, Jane Addams and Emily Green Balch, begge fra USA, fikk prisen henholdsvis i 1931 og 1946.

Spesialprosjekt i Afrika

Program for kvinner og fredskultur har spesiell oppmerksomhet rettet mot Afrika. En rekke nasjonale og subregionale møter har

vært organisert for å styrke kvinners initiativ for fred og for å fremme kommunikasjon mellom de ulike initiativene og få frem de gode eksemplene. Publikasjonen *African Women's Best Practices in Peace Building and Non-violent Conflict Resolution*¹² er et eksempel på godt samarbeid mellom flere FN-organer. I tillegg har UNESCO gjennomført en rekke studier av kvinners tradisjonelle metoder for fredsbygging og konfliktløsning i Afrika. Disse studiene blir nå redigert og vil komme ut i bokform. Forhåpentligvis vil de hjelpe oss til å se hvordan tradisjonelle verdier, fredsbyggende mekanismer og symboler kan brukes i moderne samfunn i rask utvikling. Disse studiene ligger også til grunn for et undervisningsopplegg UNESCO har utviklet sammen med FAWE, Forum for African Women Educationalists. Dette undervisningsopplegget er primært beregnet for bruk i «post-conflict-situasjoner».

Pro Femmes Twese Hamwe i Rwanda, en paraplyorganisasjon av 33 kvinneorganisasjoner, har fått støtte til sitt arbeid fra UNESCO og UNESCOs pris for fremme av

toleranse og ikkevold blant annet for deres arbeid med å bygge fredslandsbyer hvor de tok til seg foreldreløse barn fra ulike etniske grupper, for å ha fått frigitt unge gutter fra fengslene slik at de kunne oppdra dem til «gangs mennesker» uansett om de var født hutu eller tutsi, og for å ha forhandlet frem en arvereform som tillater kvinner å arve jord, hvilket er viktig i en sterkt kvinnedomminert befolkning. UNESCOs film *The Doves of Rwanda* har bidratt både til forståelsen av hvordan støtte til befolkningens egne tiltak kan være utslagsgivende og mer spesielt til å forstå viktigheten av å bruke kvinners kapasitet, erfaring og potensiale for gjenoppbygging og heling av et samfunn. Ingen enkel oppgave når vi vet at noen av disse kvinnene selv har fått alle sine nærmeste drept mens andre er mødre/koner til de som begikk forbrytelsene.

I nabolandet Burundi var det en meget møysommelig og vanskelig prosess å få de ulike kvinnegrupperingene til å gå sammen om en forsoningsplan. Jeg anser det som viktig at de fikk lov til å bruke sitt eget språk under møtene og ikke et av koloni-

Hutu-, tutsi- og twarkwina møtes i Bujumbura for å diskutere burundiske kvinners bidrag til freds-kultur. (Foto: Ingeborg Breines)

makt-språkene. Derved understreket vi at det viktigste var at de snakket med hverandre – ikke med oss, som bare var der for å hjelpe frem en dialog. Hovedgjennomslaget kom da de selv erkjente at de som kvinner hadde en spesiell brobyggende rolle i og med at de når de gifter seg må gi opp sin etniske identitet og ta mannens og at det tradisjonelt er de som har ansvaret for barneoppdragelsen og formidlingen av verdier til kommende generasjoner. De utviklet også stolthet over en nyervervet forståelse av at de verdien de kjemper for ikke bare var burundiske verdier, men også verdier og normer nedfelt i internasjonale konvensjoner og rekommendasjoner. Derfor betydde det mye for dem å bli invitert til å signere UNESCOs erklæring om kvinners bidrag til fredskultur, og slik bli del av et mye større internasjonalt fredskulturnettverk.

UNESCO samlet alle kvinneinitiativene for fred i Afrika i en større pan-afrikansk konferanse i Zanzibar i mai 1999, i samarbeid blant annet med den nyopprettede African Women Committee for Peace and Development med sekretariat i OAU/ECA. Ca. 300 kvinner fra 50 land, inklusive ministre, parlamentarikere, forskere, lærere og journalister, drøftet de mange afrikanske krigers negative innvirkning på utviklingsprosesser og laget en felles kvinnehandlingsplan for fredskultur i Afrika.¹³ En lignende konferanse er planlagt for asiatiske kvinner i Hanoi i desember i år. Ethvert bidrag, stort eller smått, for å støtte arbeidet innenfor disse nettverkene, vil være en uvurderlig hjelp, også for å fremme fredskulturvisjonen på globalt nivå.

Mannsroller og maskulinitet

Et kjønnsperspektiv på sikkerhets- og fredsspørsmål innebærer imidlertid at vi også setter fokus på mannens rolle i et forsøk på en mer helhetlig analyse av de kjønnsrelaterte faktorene som fremmer eller hemmer utviklingen mot en global fredskultur. UNESCO organiserte derfor, i samarbeid

med Den norske nasjonalkommisjon for UNESCO og med støtte fra UD, høsten 1997 et ekspertgruppemøte om mannsroller og maskuliniteter sett i relasjon til fredskultur. Ekspertgruppemøtet konkluderte med at fredskulturvisjonen neppe er realiserbar med mindre man kan erstatte eksisterende stereotype mannsroller, som er basert på dominans, makt og aggressivitet, med en mannsidentitet som aksepterer full likeverdighet og likestilling mellom kvinner og menn. Det var videre enighet om at rigide og stereotype kjønnssroller hemmer både kvinner og menn fra å realisere sitt potensielle og undergraver også prinsippene om deltakende demokrati. Deltakerne understreket at menn vanligvis har blitt sett på som standardmennesket, som norm for det menneskelige, og at menns roller og posisjoner knapt har vært emne for diskusjon, langt mindre for spørsmålsstilling.

Statistikker som kom frem under møtet, viser at nesten 90 % av all fysisk vold er begått av menn – ofte unge menn. Det er derfor viktig å fremme et kjønnsperspektiv på den økende voldsproblematikken i verden. Det ble imidlertid sterkt understreket at de fleste menn ikke er voldelige og at menn ikke er voldelige av natur.

Det ble fremhevet at menn generelt gjennom sin oppdragelse føler at de har rett til dominerende posisjoner både i familien, i arbeidslivet og i politikk og ofte reagerer negativt hvis denne «retten» ikke blir innfridd. Disse frustrasjonsreaksjonene som blir mer og mer vanlige i en globaliseringsprosess hvor mange blir marginalisert og ikke føler seg nyttige, kan føre til vold i hjemmet, i skolen og på gata, deltakelse i ekstremistgrupper og sekter og til ønske om å la seg innrullere i institusjoner som «har lov til» å bruke fysisk makt, som politi og militære. Noen grupper av menn blir en risikofaktor, ikke bare for dem selv, men også for samfunnet generelt, spesielt de uten utdanning, uten arbeid, demobiliserte soldater eller grupper som er nært knyttet til autoritære maktstrukturer. Den aktuelle trend mot mer maskuliniserte samfunn, spe-

sielt de som er truet av krig eller er i krig, ble derfor sett på som bekymringsfull. Bekymringsfullt er det også med en gryende maskulinisering av jenter i samfunn som har et relativt høyt likestillingsnivå, men hvor jentene lærer seg å bruke voldelige metoder og voldelig språk for fortere å nå full likestilling og anerkjennelse.

En rekke konkrete forslag ble fremmet på ekspertgruppemøtet, inklusive obligatorisk farspermisjon, opplæring i dialog og kommunikasjon og støtte til de unge mennene som med stort mot og kreativitet går foran for å vise at man blir enda bedre kar om man utvikler sin omsorgskapasitet, empati og vilje til medmenneskelig respekt.

Rapporten fra dette nybrottsarbeidet er svært etterspurt og er nå oversatt til mange språk, inklusive fransk, spansk, russisk og kiswahili. En bok basert på innleggene er under utgivelse.¹⁴ Både ekspertene fra møtet og UNESCOs sekretariat er hyppig bedt om å bidra til temaet «hvordan sosialisere gutter og unge menn for ikkevoldelig konfliktløsning og større forståelse for reell likestilling mellom kjønnene», inklusive i nødhjelpsorganisasjons-sammenheng.

Flere forslag er fremmet for å styrke dette arbeidet, bl.a. en egen FN-konferanse om menn, en egen internasjonal mannsdag på linje med den internasjonale kvinnedagen 8. mars og en egen pris for menns anti-volds- og pro-feministiske arbeid. UNESCO forbereder nå to konferanser om mannsroller og mannsidentitet i Latin-Amerika og Karibien for 2001. Vi søker også partnere for å få i gang en egen sommerskole i UNESCO for å utvikle redskaper for og trening i konfliktløsningskompetanse i et kjønnsperspektiv. En håndbok for lærere er under utprøving i denne sammenheng.

Hva om vi prøvde å aksentuere det positive?

Krokeldal skole, Tromsdalen, en av de ca. 6000 UNESCO-nettverksskolene

(ASP/Associated Schools Project) som arbeider for å fremme internasjonal forståelse og fred, har gjennomført et interessant prosjekt. Lærerne har systematisk over flere år konsentrert seg om fredelig konfliktløsning, primært gjennom å styrke sin positive tilbakemelding til elevene. Istedenfor å bruke tid og energi på bråk og manglende arbeidsengasjement fra elevenes side, har de konsentrert sin oppmerksomhet om de som oppfører seg eksemplarisk. Dette har ført til at jentene generelt er blitt mer synlige og har fått sin selvtilit styrket, og at de guttene som ofte bråket for å få oppmerksomhet, har endret sin oppførsel. Prosjektets tittel, «Det er gøy å være grei», er hentet fra en av «vertingene» som ga det som svar på spørsmål om hvorfor han hadde endret sin oppførsel.

Dette prosjektet er basert på en bevisst holdnings- og tilnærmingsendring fra lærernes side, utviklet i nært samarbeid med pedagogisk forskning. Prosjektet kan ha enorme konsekvenser dersom det blir prøvd ut på bred internasjonal basis, fordi det i sin tilsynelatende enkelhet flytter fokus fra straff til forebyggende tiltak, gjensidig forståelse og dialog. Prosjektet eksemplifiserer fredskulturvisjonens vektlegging av å bygge rettferdige samfunn, styrke de gode kreftene, få frem de eksemplariske erfaringene og fremme konfliktløsning på alle nivå i samfunnet, istedenfor å prøve å lindre og gjenoppbygge når vi har tillatt ulikhetene, krisene og volden å få overtak. Alle samfunnsaktører trengs i en slik mulig perspektivendring, verdig et nytt årtusen.

For mer informasjon om fredskulturprosjektet, eller for dialog og samarbeid, se webside www.unesco.org/cpp/wcp.

Ingeborg Breines
direktør

Women and a Culture of Peace
UNESCO

Noter

1. UN Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace (Resolution A/53/243, adopted on 13 September 1999 without vote).
2. Constitution of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (London, 16.11.45).
3. Federico Mayor: *The New Page* (UNESCO Publishing 1994).
4. *Manifesto 2000 for a Culture of Peace and Non-Violence* (www.unesco.org/manifesto2000).
5. Statement on Women's Contribution to a Culture of Peace (UNESCO, 1995 – også inkludert i publikasjonen *Towards a Women's Agenda for a Culture of Peace*, UNESCO Publishing 1999, ISBN 92-3-103559-2).
6. *Beijing Platform for Action* (Department of Public Information, UN, New York 1995).
7. *1999 World Survey on the Role of Women in Development* (UN Division for the Advancement of Women, ISBN 92-1-130200-5).
8. Press Release UNESCO No. 2000-32 on World Education Forum to Boost Drive for Education for All (Dakar 26–28 April).
9. Participation of Women in Political Life, Series *Reports and Documents* No 35 (Inter-Parliamentary Union, Geneva 1999, ISBN 92-9142-065-2).
10. Hege Skjeie: *Den politiske betydningen av kjønn: en studie av norsk topp-politikk*, rapport nr. 11, Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 1992.
11. Ulf Bjereld: *Men, Women and War. A study of gender and military force* (Göteborg University 1993).
12. Some Documented African Women's Peace Initiatives: Best Practices in Peace Building and Non-violent Conflict Resolution (UNHCR, UNESCO, UNDP, UNFPA, UNICEF, UNIFEM 1998).
13. *The Zanzibar Declaration: Women of Africa for a Culture of Peace and The Women's Agenda for a Culture of Peace in Africa* (UNESCO, WCP 1999).
14. *Male Roles, Masculinities and Violence: A Culture of Peace Perspective* (UNESCO Publishing 2000, ISBN 92-3-103745-5).

Solidaritet med afghanske kvinner – til kva pris?

Av Karin Ask

I toårsperioden etter at Taliban kom til makta i Kabul i 1996 nådde situasjonen til afghanske kvinner under Taliban-regimet hyppig overskriftene i internasjonale media. Kamp mot terrorisme har seinare fått dominere dagsordenen i kraft av å ha fått høgste prioritet i internasjonal politisk strategi overfor Afghanistan. Forskaren Karin Ask tek i denne teksten opp følgjene av dette for afghanske kvinner og argumenterer for sterkare internasjonal solidaritet. Ho fokuserer særleg på initiativ tekne av afghanske kvinner sjølve for å betre sin situasjon. Dette er initiativ tekne innanfor ramma av eit samfunn som er sterkt kjønnssegregert, men likevel mangetydig nok til å opne for strategiar som kan utvide kvinnene sitt handlingsrom.

Den direkte bakgrunnen for ytringa er refleksjonar over kommentarar frå afghanske kvinner til Emma Bonino si vitjing i Kabul hausten 1997. Ho var initiativtakar til kampanjen «Ei rose for Kabul sine kvinner», som også vart brukt som ein parole i den internasjonale seksjonen av mange 8. marsdemonstrasjonar i 1998.

Etter ei oppsummering av noen generelle utviklingstrekk ved den meir enn tjueårige afghanske krigen og det internasjonale samfunnet si handtering av flyktningssituasjonen, gir eg ei skisse av kjønnssegregering som ein fleirtydig kulturell og materiell situasjon, som enno gir rom for assistanse og solidaritet med afghanske kvinner. Eg

brukar eitt døme frå feltarbeid i Afghanistan våren 1999¹ som utgangspunkt for å vise korleis ein afghansk privat organisasjon brukar påbod om kjønnssegregering til aktiv rekruttering av kvinner som medarbeidarar. Eg hevdar at sanksjonsregimet Afghanistan no er underlagt gjer det ekstra viktig å halde kanalar opne til afghanske aktørar som er aktive i Afghanistan (afghanske private organisasjonar/NGO, men også fundamentalistar/ islamistar som Taliban). Solidarisk press bør fyrst og fremst rettast mot å utvikle kjønnsensitive program i internasjonale organisasjonar og FN for positivt å påverke rammevilkår for afghanske kvinner på kort sikt.

Dynamikken i internasjonal politikk har sett rammer for lokale afghanske diskursar på måtar som har utdefinert og underkjent afghanske kvinner. Polarisering av internasjonal retorikk som reduserer mangfaldet av praksis i kjønnssegregering til kjønnsapartheid, stenger for positive inngrep på kort sikt og høve til å betra jenter og kvinner sin kvardag på lengre sikt. I utforming av internasjonal flyktningpolitikk er kvinner ofte gitt eit eige rom merka med skiltet «sårbare grupper», men som D. Indra skriv, «most of the house remain genderless space» (1999:5). Mobilisering for solidaritet med afghanske kvinner bør ha som målsetting å utvide dette rommet.

Skiftande maktpolitiske rammer for støtte til afghanske flyktningar

Motstanden mot Sovjet i perioden 1979–1989 var ulikt motivert for dei forskjellige aktørane. Men både dei som såg krigen som ei styrkeprøve mellom dei to supermaktene – ein kamp mot «verdskommunismen», dei av oss som såg støtte til *mujahedin* som anti-imperialistisk solidaritetsarbeid og dei mange som kjempa ein heilag krig (*jihad*) mot vantru okkupantar hadde ein ting felles. Spørsmål knytt til kvinnene si stilling og arbeid for menneskerettar stod ikkje høgt på dagsordenen, dette var spørsmål som måtte vente til etter at «krigen var vunnen». Når vi diskuterer dagens Afghanistan bør vi såleis ha i minne at kritikk av manglande kjønnsensitivitet i planlegging og utforming av politikk med god grunn kan rettast mot mange av dei aktørane som opererte i bistandsmiljøet i dei fyrste ti åra av krigen (for ei drøfting av erfaringar frå arbeidet i flyktningleirar i Pakistan i denne perioden, sjå Cammack 1994:94–121).

Afghanske kvinner fekk ein kort periode på toppen av sakslista for internasjonale media. Dei vel to åra frå Taliban inntok Kabul i september 1996 til USA bomba Af-

ghanistan på jakt etter Osama bin Laden og muslimske terroristar i august 1998, figurerte bilete av afghanske kvinner innhylla i *burqa* (teltlignande kapper med hetter som dekker hovud og andlet og med nettingopningar foran augo) som samlingsmerke for arbeidet mot Taliban. I dag er spørsmål om støtte til det afghanske sivile samfunn og afghanske kvinner igjen underordna internasjonal politisk strategi for å nedkjempe terrorisme. Afghanske kvinner i eksil har på forskjellige måtar prøvd å motvirke denne marginaliseringa av spørsmål knytt til kvinners situasjon. Lobbygrupper er etablert for å mobilisere til politisk motstand mot Taliban, dei fleste av desse med basar i afghanske eksilmiljø i USA eller Australia, andre er etablert i eit fyrste asylland, Pakistan, slik som Revolutionary Association for Afghan Women (www.rawa.org). Taliban har på si side også tatt Internett i bruk (www.taleban.com), der dei imøtegår kritikk og propaganderer for sin politikk.

Talibans politikk held den utdanna eliten av kvinner som lever i eksil i Australia, Canada og USA frå å kome til landet og bruke sine ressursar i rehabiliteringsarbeidet, og kanskje meir alvorleg, ein heil generasjon av jenter oppvaksne som flyktningar i Iran og Pakistan vert hindra frå å bruke sine evner i rehabiliteringa av afghanske lokalsamfunn. Denne kommentaren held fram korleis nokre av desse jentene og kvinnene likevel klarar å utvikle strategiar for motstand innan ein Taliban-styrt region.

FN-resolusjonar og -sanksjonar

Afghanistanspørsmålet har vore eit fast punkt på FNs generalforsamling sin dagsorden i over tjue år. Med den sovjetiske tilbaketrekkinga i 1989 gjekk generalforsamlinga sine resolusjonar over frå å vere kontroversielle vedtak med referanse til supermaktsrivalisering, til å bli konsensusvedtak. I perioden 1997–99 vart resolusjonane fokusert på menneskerettsaspekt, særleg Tali-

Sanking av kvist i utmark er ein dagleg geskjeft. Kvisten brukast både som brensel i hushaldninga og til sal i basaren. (Foto: Britta Olsen)

bans kvinnediskriminerande politikk. Etter USA si bombing av Afghanistan 20. august 1998, er resolusjonane målretta mot Taliban og terrorisme. Den 15. november 1999 sette Tryggingrådet i FN i verk sanksjonar mot Afghanistan. Det nasjonale flyselskapet Ariana er nekta å bruke internasjonale flyplassar, postgang inn og ut av Kabul er stansa, og alle konti til den afghanske stat er bandlagt. Humanitær hjelp er unntatt sanksjonane.² Målet for sanksjonane er å tvinge Taliban til å utlevere Osama bin Laden til ein internasjonal domstol. Osama bin Laden er utpekt av amerikanarane som bakmann for terroriståtak mot dei amerikanske ambassadene i Nairobi og Dar-es-Salam sommaren 1998. Kvinneretta spørsmål er igjen andre punkt på dagsordenen.

Kjønnssegregering

I samfunn der kjønnssegregering strukturerer dagleglivet som purdah-systemet gjer det, og segregering mellom kjønna vert le-

gitimert religiøst, er ofte relasjonen kvinne – mann «hardprogrammert», ein treg struktur som er vanskeleg å endre. Hanna Papanek oppsummerer asymmetrien i menns og kvinner sine posisjonar i purdah-samfunn slik «A profound differentiation between persons who need protection and those who provide it (...) The achievement of symbolic shelter is valued by the man in this kind of society as a measure of control over his environment» (1973:36).

Desse to dimensjonane ved purdah etablerer eit skjema for persepsjon og kommunikasjon – eit sett av disposisjonar (*habitus* i Bordieus tyding) som legg sterke føringar for individuell praksis. Den materielle situasjonen (økonomisk tilpassing, klasse, alder, utdanning, rural eller urban bustad) set rammer for korleis kjønnssegregering kan praktiserast i dagleglivet, kva aksjonsradius og tilgang til sosiale rom ein har råd til å halde ved like. I samfunn der kjønnssegregering av purdah-typen er vanleg (som i Iran og Pakistan, men også i ikkje-muslimske lokalsamfunn t.d. i Nord-India) har det

tradisjonelt gitt status for familien at kvinner i hushaldet ikkje arbeider utanfor heimen.

År i eksil – endring og vedlikehald av kjønnssegregering

I eksil måtte både kvinner og menn handtere og utvikle teiknstrategiar for purdah-åtfærd *utanfor* dei veldefinerte og innarbeidede sosiale strukturane i afghansk daglegliv. Den politiske makrokonteksten gjorde også identiteten som flyktning (*muhajir*) styrande for mange arena- og situasjonsdefinisjonar i dagleglivet, eit vilkår for å få tilgang til materielle ressursar og rettar i flyktningeadministrasjonen.

Ein kvar flyktningesituasjon er unik i det sett av faktorar og historiske forløp som formar den, og har kjønnsespesifikke konsekvenser på mikroplan.

Iran har, til forskjell frå Pakistan, ratifisert Genève-konvensjonen av 1951 og 1967-protokollen. I Pakistan fekk det enkelte hushald flyktningstatus etter anbefaling frå eitt av dei sju afghanske eksilpartia (Yusuf 1990:271, sitert i Matthew B. Fildén 1998) som var aktivt i dei fleste flyktningeleirane. I Iran vart flyktningar registrerte individuelt, og til forskjell frå Pakistan budde aldri meir enn ti prosent av dei i leirar. Dei fleste budde i iranske byar der dei livnærte seg gjennom sjølvsyssetting og/eller som ufaglærte dagarbeidarar i den arbeidsintensive bygningsbransjen (Rajee 2000). Afghanske flyktningar fekk utdelt registreringskort som gav tilgang til fri skulegong, hushaldningsartiklar og matvarer til subsidiert pris.³ Dei fleste kvinnene eg intervjuar i Herat hadde bidratt til hushaldsøkonomien med inntekter frå stykkearbeid som rensing av pistasjenøtter, knyting av teppe, osv. Mange av dei yngre jentene hadde gått eitt eller fleire år på iranske skular i ein periode då iranske kvinners deltaking i formell skulegang auka kraftig og lese- og skriveferdigheter blant dei steig frå

35 til 74 prosent⁴, ein klar kontrast til situasjonen i Pakistan. Noen av kvinnene eg intervjuar som arbeidde på ein helsestasjon for mor og barn, hadde sydd tetsittande hovudplagg som dekte håret men let andletet berrt og hendene frie, ein «arbeids-hijab» etter inspirasjon blant anna frå den dei hadde brukt på arbeid i Iran.

Mange diakritiske kjenneteikn ved purdah (t.d. bruk av slør) vart forsterka i eksiltilværet som metafor for menns ære og kontroll med «sine» kvinner. Deniz Kandiyoti hevdar at dette er ein typisk reaksjon i mange muslimske samfunn som vert truga av framande (Kandiyoti 1991:1–15). Bruken av purdah som bilete på det ekte afghanske og som markør for grenser (rituelt og religiøst) mellom dei truande og dei vantru, vart gjennom eksilperioden brukt i fleire kommunikative spel på måtar som vridde eit komplekst og mangetydig symbol i retninga som er gitt merkelappen «kjønnsapartheid». Data frå feltarbeidet i Herat viser også at impulsar som afghanske kvinner brakte med seg frå eksil inneber muligheter for «bricolage», endringar av det tilsynelatande gitte mønster ved bruk av nye teiknstrategiar (jfr. Grønhaug 1971:100).

Kort historikk

I 1992 var det 6,2 millionar afghanske flyktningar i Pakistan og Iran. I dag (FN-tal 1999) bur enno 1,4 millionar afghanske flyktningar i Iran og 1,2 millionar i Pakistan. I den tidlege fasen av krigen vart kvinner sin situasjon som flyktning via lite merksemd både av FN sine organ og dei internasjonale solidaritetsorganisasjonar av forskjellig type som opererte ut frå Peshawar. *Mujahedin* sin bruk av kjønnssegregering som markør for rett islamsk levestett og UNHCR sin mangel på adekvat utfordring av dette i flyktningeleirane, gjer at Talibans politikk framstår som «not that much different from those established by other *mujahedeen* parties at home and in exile during the last fifteen

years. Indeed, in many respects the changes in policy evident in 1995 to 1996 were not so much a matter of substance as of degree» (Cammack 1999:94–95). Ei studie av Carol LeDuc og Homa Sabri gjennomført for FNs utviklingsprogram (UNDP) hausten 1996 (UNDP 1996), fann også at hovudhindra for å gjennomføre og utvikle ei betre målretting av assistanse som også inkluderer kvinner, var interne i FN. Med andre ord: det er også andre forhold enn Taliban sine forordningar som har hindra at kvinner vart involvert i hjelpearbeidet og mottok støtte på lik linje med menn.

Etter at dei sovjetiske invasjonstyrkane trakk seg ut i 1989, fortsette krigen mot Najibullah-regimet vel tre år (1989–1992), med skiftande alliansar mellom dei ulike afghanske eksilpartia. Konfliktane mellom Rabbanis regjering (Jamiat-i Islami) og Hekmatyars styrker (Hezb-i Islami) førte til vidare øydelegging av Kabul og store interne flykningestraumar. Taliban markerte seg først i Kandaharregionen der dei gjekk til aksjon mot ein kommandant som hadde bortført, valdteke og drepe tre kvinner. Denne hendinga er vorte brukt som ein kraftfull symbolsk referanse for å profilere rørsla som dei sanne forsvararar av Islam og kvinner.

Den folkelege støtta Taliban møtte i fleire provinsar i åra frå 1994 til 1996, må forståast også på bakgrunn av at dei vart sett som befriarar frå den lovløyse lokale geriljakommandantar hadde utsett lokalsamfunn for. Etter at dei tok kontrollen over Herat i september 1995 og Kabul i september 1996, møtte dei meir motstand mot pashtunske landsbytradisjonar som den rette tolkinga av den religiøse lova *Sharia*. Eitt døme på folkeleg protest i så måte er demonstrasjonen som 150 kvinner organiserte den 21. desember 1996 i Herat. Dei protesterte mot at Taliban hadde stengt det tradisjonelle badet (*hammam*) der kvinnene hadde sine faste badedagar. Kjøpmenn i bazaaren stengde forretningane sine i solidaritet med kvinnene (kjelde: UNOCHA sin vekerapport 2. februar 1997).

Eit utslite samfunn

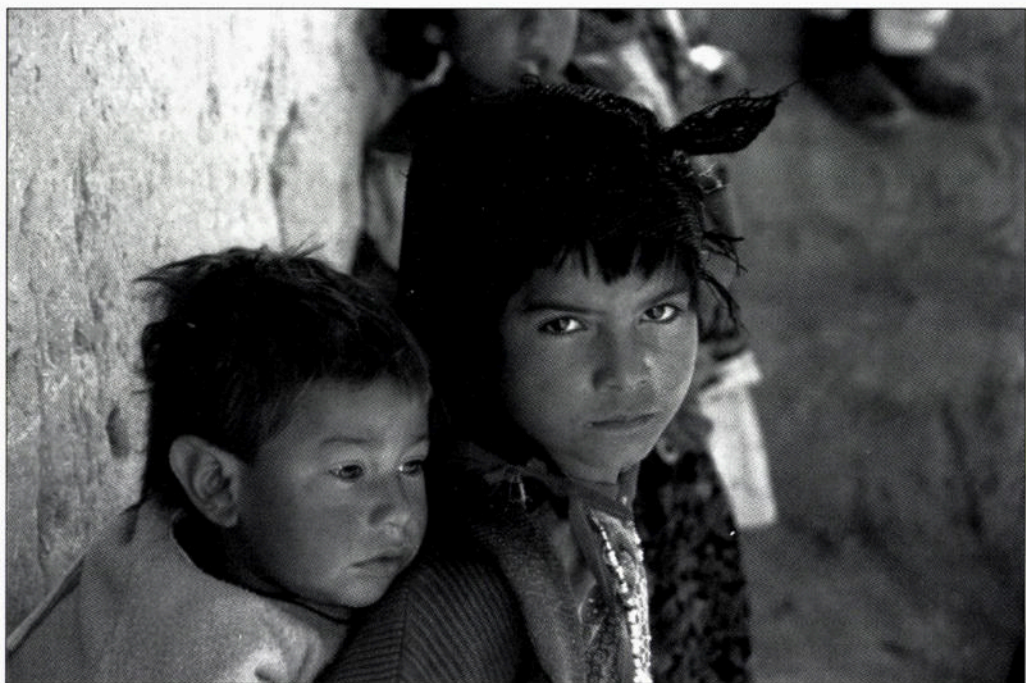
Etter meir enn 20 år med krig og borgarkrig er Afghanistan stadig under destruktivt trykk politisk, militært og økonomisk, noko som gir lite rom for utforming av innovative kjønnsensitive strategiar for rehabilitering av det sivile samfunnet. Landet er i tillegg dramatisk merka av den største tvungne folkeflytting vi kjenner frå eitt land i moderne tid. Venta levealder for kvinner er 44 år, for menn 43 år. Samla fertilitetsrate for kvinner var 6,9 i 1992. Av 1000 born dør 329 før fylte fem år (alle tal er estimat frå UNDP 1995).

Afghanistan vert ofte omtala som ein mislukka stat («failed state»). Eg vel å bruke omgrepet eit nedslite samfunn («exhausted community») fordi det betre projiserer ein erfaringsnær dimensjon av kvinner og menns daglegliv. I det nedslitne samfunnet går mange menneske ein balansegang mellom desperasjon, apati og forsøk på konstruktiv handling (sjå Gingrich 1994:152). Balansen mellom desse faktorene er hårfin og skifter stadig, noko som gir stadig mindre rom for lokale aktørar til å utvikle alternative strategiar og utfordra herskande ideologiar. Som ei av kvinnene eg intervjuar sa det, «vegen vert stadig smalar og vanskelegare å finne».

Kvinnene eg møtte i Herat tilhøyrer dei som *ikkje* har resignert, dei prøver å utvikla rutiner for å handtere «tilværet sin uuthaldelege normalitet», og klarer enno å tenke og handle innovativt. Dersom vi ønskjer å styrke og utvide afghanske kvinners handlingsrom, er det viktig å ikkje forrykkje balansen i deira disfavor.

Frå heilag krig til kamp mot moralsk forfall?

Dei forordningane Taliban har kome med som har fått størst merksemd i vest, er påbod om kva klesdrakt kvinner skal gå med, kvar og med kven dei får lov å opphalde seg og yrkesforbod for utdanna kvin-

Lita jente som ber bror sin på ryggen. Ho har skaut på håret, men er enno så ung at ho ikkje går med slør. (Foto: Britta Olsen)

ner. Offentleg kontroll av kvinner og relasjonen mellom dei to kjønna er ei merkesak i fleire islamske rørsler sin kamp mot ytre så vel som «indre fiendar». Mange av dei dekret Taliban sender ut, illustrerer Oliver Roy (1994) sitt argument om at dei radikale islamske rørsleane frå 70- og 80-talet har endra karakter. Frå å utvikle politiske analysar for å erobre staten er fokus skifta mot re-islamisering av folks daglegliv gjennom reform av individuell religiøs praksis. Denne endra politiske strategien fører tryk- ket frå *jihad* innover, inn mot disiplinering av det sivile samfunn og det private rom. Denne vidareføringa av *jihad* kan minne om skilje islamske reformrørsler som Deobandi gjer mellom den store *jihad* (kampen for å betra eigen moral og personlegdom) og den lille *jihad* (den ytre krig mot Islams fiendar). Måten denne moralske opprusting vert sett i scene på av det religiøse politiet, slik som forbod mot raking av skjegget for menn, understreker Talibanens idiosynkratiske tolking av Sharia.

Den 16. juli 1997 kom det religiøse po-

litiet *Amr el-Maruf wa nah el-Munkir* (Avdelinga for fremme av sedelighet og vern mot synd)⁵ med nye dekret som ytterlegare avgrensa kvinner sitt handlingsrom. Eitt av desse, *mahram*-påbodet, er ofte halde fram som sjølv emblem for «kjønnsapartheid». Kategorien *mahram* inkluderer alle menn som kvinner i eit muslimsk [Sunni eller Shia] kjønnssegregert samfunn kan ha lovleg samkvem med. Tal på og typar av slektsbaserte (agnatiske og affinale) *mahram*-relasjonar ei jente/kvinne har, er avhengig av om ho er gift eller ikkje, om hennar *mahram* bur i nærleiken og av talet på brør ho har. Ei kvinne kan såleis gå ut i følge med t.d. ein yngre brorson, eller ein liten bror som *mahram*, smågutar som ikkje i fysisk forstand kan verne eller kontrollere henne. Det viktige er at *mahram* står i opposisjon til kategorien *na-mahram* som inkluderer potensielle seksualpartnarar. Kravet om ein *mahram* som følgje for kvinner som skal arbeide utanfor heimen, vert grunngeve av Taliban med deira tolking av skriftstader i Koranen, t.d. Sure 24:31–2 og

33:54. Talibaners tolking har vorte kritisert som ukorrekt av fleire muslimske autoritetar og institusjonar, mellom dei OIC (Organisation of the Islamic Conference).

FN-organisasjonar som opererte i Afghanistan prøvde å kome Taliban i møte ved å tilsette muslimske kvinner som skulle arbeide på prosjekt for afghanske kvinner, men hadde neppe tenkt igjennom den logiske følgja dette fekk då Taliban kravde at også desse (ikkje-afghanske) kvinnene skulle følgje *mahram*-påbodet. Det er ikkje desto mindre rett å gjere merksam på at Taliban heller ikkje på dette området talar med ei tunge; praksis lokale styresmakter følgjer varierer, det som er tillatt i Kandahar kan vere forbode i Ghazni og omvendt.

Opptrapping av press mot Taliban

Under gir eg ein oversikt over nokre hendingar som viser korleis det internasjonale presset mot Taliban auka frå 1997 av. Resyméet er summarisk og fragmentarisk og gjer *ikkje* krav på å gjere uttømmende reie for hendingar, eller insinuere ein årsak-verknad samanheng. Det eg ønskjer å få fram er ein kontekst der sparsam, tveitydig og mangelfull informasjon, saman med mange rykte, har avgjerande innverknad på grunnlaget for å bygge ein solidarisk plattform saman med afghanske kvinner. Blant dei mange internasjonale utsendingar som har forsøkt å få Taliban til å forlate sin kvinnekriminerande politikk, er Emmo Bonino sitt besøk det best publiserte og kan illustrere noen av dilemmaene ein møter.

- 29. september 1997 kom Emma Bonino som utsending for ECHO (European Community Humanitarian Organisation) i følgje med ei stor gruppe journalistar til Kabul. Fleire av journalistane hadde med kamera inn på den einaste sjukhusavdelinga i Kabul som hadde lov å behandle kvinner. Der gjorde dei film-

opptak og tok bilete for å dokumentere tilhøva. Eitt av Talibaners (mange) forbod er ikkje å avbilde levande vesen og særleg ikkje kvinner i purdah. Emma Bonino vart arrestert og halden tilbake i tre timar for avhøyr av Taliban.

- 12.-17. november 1997 kom Angela King (spesialrådgjevar på kjønsspørsmål og kvinnespørsmål i FN) med ein delegasjon ekspertar på studietur til Afghanistan. Besøket resulterte m.a. i ein rapport der FN-organisasjonar vert tilrådd å forlate ein posisjon prega av «lip service to their [kvinner's] importance in rehabilitation and development assistance» og prioritere arbeid for å utvikle ein meir pragmatisk og feltorientert tilnærming.
- Våren 1998 forlet dei fleste internasjonale private hjelpeorganisasjonane Kabul i protest mot Talibaners krav om at dei skulle flytta kontora sine til eitt felles bygningskompleks som Taliban hadde valt ut. Talet på internasjonale private organisasjonar i Kabul gjekk ned frå 200 til 45. Dei fleste flytta sine hovudkontor frå Kabul til Peshawar i protest.
- I juli 1998 stansa ECHO all finansiering av private hjelpeorganisasjonar som arbeidde i hovudstaden. EU ved ECHO var på dette tidspunktet den største donor for humanitære program i Kabul.
- I august 1998 trakk FN-organisasjonar ut alle sine ikkje-afghanske tilsette (såkalla ex-patriates) frå Afghanistan etter USA si bombing av antatte treningsleirar for Osama bin Laden den 20. august.
- I mars 1999 frårår både britane og amerikanarane sine borgarar å reise inn i Afghanistan, noko som hemmar realisering av FN's vedtak om å sende ex-patriates tilbake til FN's kontor inne i Afghanistan frå mai 1999.

- 15. november 1999 trer sanksjonane mot Afghanistan i kraft. Demonstrasjonar mot FNs kontor i Kabul og Kandahar.
- 12. april 2000 skriv *The Humanitarian Times* at Tryggingrådet i FN fordømmer brot på menneskerettar for kvinner i Afghanistan, og frårår Afghanistan sine naboland å sende afghanske flyktningar heim.
- 13. april melder BBC at meir enn fem hundre afghanske flyktningar vert repatriert frå Pakistan av UNHCR (FN sin høgkommissær for flyktningar). Veka etter melder BBC om den verste tørkekatastrofe i Afghanistan sidan 1971, vinterregnet har svikta for andre året på rad, brunnar er turre og nomadar slaktar og sel dyr for låge prisar utanom sesongen. Afghani, den lokale valutaen, vert stadig nedskriven. 15. april 1999 fekk ein 44 000 afghani for ein dollar i bazaaren i Herat. Knappt eitt år seinare, 8. mars 2000 må ein betale 54 000 afghani for ein dollar i Kabul (UNDP 2000). Tørken, den galopperande inflasjonen saman med oppseiingar av 1500 afghanske byråkratar illustrerer korleis samanfall av faktorar på makronivå akselerera utviklinga av ein «exhausted community».

Jihad som ideologisk kommunikasjonsfellesskap

I tradisjonen etter profeten vert dei truande oppfordra til å forlate dei vantru sitt land (dar-ul Harb) for å forsvare trua og kjempe for å gjenskape dei truande sitt herredømme (dar-ul Islam). Forbildet er den fyrste forsamlinga av muslimar si flukt leia av Muhammed frå Mekka til Medina (Koranen Sure 6:41–2).

Medan begge kjønn gjekk inn i kategorien flyktning (*muhajir*), var den politiske og militære kampen ført som heilag krig

(*jihad*) dominert av menn. Koden for kjønnssegregering var felles på ein måte som gjorde at kvinner kunne bruke lokale kulturelle ikkje-religiøst funderte kodar (*riwaj*) for tilskrivning av ære og skam som eit felles idiomatisk språk for mobilisering i motstandskampen. Vinteren og våren 1980 demonstrerte studentar i Kabul mot invasjonen, og skulejenter kasta sløret (*duppatta*) dei bar over hovudet om halsen på afghanske regjeringssoldatar som ikkje hadde hindra invasjonen. Ved å blotte sitt eige hovud og dekke soldatane sine med sløret, inverterte dei den konvensjonelle kjønna koplinga mellom ære og skam. Dei unge jentene sitt budskap til soldatane var klart; deira umandige framferd var skammeleg, og deira ære (*izzat*) var skjemt sidan dei ikkje kunne eller ville verna «sine» kvinner. Seinare same våren gjekk kvinnelege lærarar i Kabul til politisk streik mot invasjonen. Fleire av desse demonstrasjonane kom frå reine jenteskular der dei brukte for oss meir kjende uttrykksformer, løpesettlar og slagord mot okkupanten.

Møter i Herat – proaktive mestringsstrategiar eller passiv tilpassing?

Dei kvinnene eg møtte som brakte opp Emma Bonino si vitjing til Kabul i samtaler, representerer *ikkje* eit gjennomsnitt av afghanske kvinner. Dei kunne alle lese og skrive anten dari eller pashtu, og tilhøyrrer såleis ein minoritet på 15 % av afghanske kvinner over 15 år som ikkje er analfabatar. Dei er markante talskvinner for mange i den store flokken av unge kvinner som har hatt heile sin oppvekst og ungdom som flyktningar i Iran og Pakistan. Dei forvaltar ein kritisk menneskeleg og sosial kapital, kunnskap og erfaringar som også kan utfordre Taliban sitt krav på å målbera den einaste rette tolkinga av korleis ein sann muslim skal leve. Fleire av dei har erfaring som feltarbeidarar og leiarar av kvinneprosjekt i private organisasjonar, noen av dei

er også aktive som «undergrunns lærarar» i heimeskular. Mange har utdanning frå Iran, og nokre har gjennomført kurs av forskjellig slag hos nasjonale og internasjonale hjelpeorganisasjonar i Afghanistan og i flyktningleirar i Pakistan.

Det empiriske dømet eg presenterer illustrerer «kvardagsmotstand», individuelle protester. Motstanden er av den typen Deniz Kandiyoti (1991) kallar «bargaining with patriarchy», strategiar som kvinner utformar *innanfor* rammene av purdah-ideologien, utan å eksplisitt utfordre eit meiningssystem som legitimerer fordeling av makt i kvinners disfavour. Ein kveld under eit uformelt møte med nokre av desse kvinnene, takka eg for den hjelp eg hadde fått – introduksjon til kvinner i landsbyane rundt Herat, assistanse til å finne tolk, råd om kva klesdrakt som var best å bruke for ikkje å påkalle meir merksemd enn naudsynt. Vi møttest i god tid før portforbodet fell, men desse kvinnene tok ein risiko ved å møte meg, for som vi alle visste hadde den lokale Taliban-administrasjonen sine augo og øyre vidopne for å følgje med alle utlendingar som kom til byen. Likevel ba desse kvinnene meg kome, for som dei sa, vi har også noko vi vil ha sagt. Samtalen utvikla seg til ein gruppediskusjon, der den einaste kvinna som forstod og snakka engelsk tolka for meg.

Bruk av *mahram*-påbodet for å fremme kjønns sensitivitet (*gender mainstreaming*)?

Ei av desse kvinnene arbeidde for ein afghansk privat organisasjon, der ho var ansvarleg for å utvikle og tilpassa undervising i «Mine Awareness» for kvinner og born sine behov. Den private organisasjonen ho arbeidde for hadde innretta sitt arbeid mot å *førebygge* mineulukker, og å dokumentere og registrere dei ulukkene som dei fekk kjennskap til gjennom arbeidet. Denne vinklinga opna eit heilt sentralt

område i rekonstruksjon av det afghanske samfunnet for kvinner sin innsats. Det finst mange organisasjonar som arbeider med minesituasjonen i Afghanistan, men dei fleste er retta inn mot å finne og uska-deleggjere minene, og her dominerer menn med teknisk ekspertise som mineryddarar.

Kvinna som hadde ansvar for å utvikle treningsprogram hadde konsentrert innsatsen om korleis å hanskast med minefaren i ein kvardag der kvinner og born gjeng i innmark og utmark når dei sankar brensel, gjæter sauer, hentar vatn og vaskar kle ved elvebredda. Para som arbeidde i denne afghanske private organisasjonen reiste rundt til landsbyar der dei budde frå ei veke til ein månad og gav trening og undervising i felten. Organisasjonen utnytta Taliban sitt *mahram*-påbod til medvite å rekruttera tidlegare lærarar (kvinner) og deira ektemenn. Leiaren for programmet hevda at kvinnene sine kvalifikasjonar ofte var avgjerande for valet av par. Dessutan sa ho at kvinner og menn får lik betaling for arbeidet dei gjer.

Problemet med å bli sett og høyrte av andre utanfor Afghanistan som noko anna og meir enn offer, og frykt for tilbakeslag som følgje av internasjonale kampanjar mot Taliban, vart brakt opp i fleire samtalar. Emma Bonino si vitjing til Kabul hausten 1997 vart ofte brukt som eksempel på korleis utlendingar kom innom Afghanistan og slo vindaugo igjen etter seg som ein demonstrasjon mot Taliban, utan å tenkja på korleis denne demonstrasjonen påverka situasjonen til dei som ikkje har pengar til pass med visa som gjer det mogeleg å kryssa grensa til dei statane som fremmer denne kritikken. Ei av historiene som gjekk i Herat i mai 1999, var at USA hadde lova å gi visa til *alle* afghanske kvinner som kunne klare å kome seg til ein amerikansk ambassade. Men som ei av kvinnene kommenterte historia, vi har lært oss no at det er *ingen* vi kan stole på, korkje amerikanarar eller andre. Vårt håp for framtida er eit betre liv for våre yngre systrer og døtrer her i Afghanistan.

Oppsummering

Afghanistankrigen er ein av dei mange konflikter som vart fange inn i og stimulert av den kalde krigen. I dag går borgarkrigen vidare med regionale makter og den internasjonale våpenmarknaden som medverkande årsak til vidare slitasje og forvitring av det sivile samfunn. I dette scenariet er ikkje lokale verdiar og kodar fastfrosne, heller ikkje dei som vert stempla som «kjønnsapartheid». Eit meir fruktbart utgangspunkt er å stille spørsmål om og analysere kva endringar og konfrontasjonar som finn stad *innanfor* systemet og tilføre ressursar til dei mange kvinnene som har «launched tireless and courageous bargaining processes with the official guardians of morality» (Gingrich 1997:174).

Eg har inga naiv tru på fredeleg undergraving av Taliban – det eg argumenterer for er å utvikle fruktbare premissar for ei kjønns sensitiv rehabilitering av afghanske lokalsamfunn. Ein eintydig forståing av typen *purdah*=*kjønnsapartheid* låser tankar i retoriske figurar og hindrar utvikling av program som kan utvide handlingsrom for kvinner i Afghanistan.

Karin Ask
forskar
Chr. Michelsens institutt

Noter

1. Feltarbeidet vart gjennomført som ein del av studia «Gender differentiated assistance in situations of conflict». Frå mars til mai arbeidde eg saman med to andre forskarar, Kristian Berg Harpviken og Arne Strand, i Herat by og fleire landsbyar i distrikta rundt.
2. S/RES/1267 15. oktober 1999.
3. Denne generøse praksisen vart stramma inn etter 1992. Berre i løpet av 1999 reknar UNHCR med at 70 000 afghanske flyktningar har vorte deportert frå Iran.
4. Kjelde: Utdrag frå «Iran Statistical Yearbook» presentert i Maryam Poya 1999:104–5.

5. Denne politiavdelinga er no oppgradert til eit «religiøst departement» (*ministry*).

Litteratur

- Ask, Karin og Are Knudsen med Astri Suhrke 1993 *Socioeconomic Effects of Training Programs for Refugees. An Evaluation of Norwegian Refugee Council's and Norwegian Church Aid's Income Generating Programs in Pakistan and Afghanistan*, Report 4, Norwegian Refugee Council (NRC), Oslo
- Cammack, Diana 1999 Gender relief and politics during the Afghan war, i Doreen Indra (red.): *Engendering Forced Migration. Theory and Practice*, Refugee and Forced Migration Studies, Volume 5, London and New York: Berg-hahn Books
- Fielden, Matthew B. 1998 The geopolitics of aid: the provision and termination of aid to Afghan refugees in North West Frontier Province, Pakistan, *Political Geography* årg. 17, nr. 4
- Gingrich, André 1997 Inside an exhausted community: An essay on case reconstructive research on peripheral moralities, i Signe Howell (red.): *The Ethnography of Moralities*, London: Routledge
- Grønhaug, Reidar 1971 *Etablering av tegn i sosiale forløp. Notat om «symbolproduksjon» som aspekt ved sosialt liv*, Occasional paper no. 5, Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Bergen
- Humanitarian Times*, HTimes@msn.com
- Index on Censorship* 1998 Flowers for Kabul (s. 54–55), interview with Emma Bonino, årg. 27 nr. 2
- Kandiyoti, Deniz 1991 *Women, Islam and the State*, London: Macmillan
- Papanek, Hanna 1973 *Purdah: Separate worlds and symbolic shelter*, *Comparative Studies in Society and History* årg. 15, s. 289–325
- Poya, Maryam 1999 *Women, Work and Islamism: Ideology and Resistance in Iran*, London og New York: Zed Books
- Rajace, Bahram 2000 The politics of refugee policy in post-revolutionary Iran, *Middle East Journal* årg. 54, nr. 1
- Report of the United Nations Interagency Gender Mission to Afghanistan* 1997 Office of the Special Adviser on Gender Issues and Advancement of Women, United Nations, New York
- Roy, Oliver 1994 *The Failure of Political Islam*, London: I.B. Tauris
- UNDP 1996 *Room to Manoeuvre. Study on Women's Programming in Afghanistan*

Kvinner og væpnede konflikter

To forskjellige verdener?

Av Inger Skjelsbæk

Norge har alle forutsetninger for å være et foregangsland på forskning om kvinner i væpnede konflikter. Sterke politiske og forskningsmessige tradisjoner burde tilsi at denne tematikken hadde vært en integrert del av både freds- og konfliktforskningen såvel som kjønnsforskningen. Hvorfor er disse forskningsfeltene så isolert fra hverandre, og hvorfor bør de tilnærme seg hverandre?

Kapittel 4E av Beijing-plattformen, dvs. den handlingsplan som ble formulert på kvinnekonferansen i Beijing sommeren 1995, omhandler kvinner i væpnede konflikter. Ideen bak målsettingene er enkel. Fred er uavlatelig knyttet til likestilling. Det som hindrer likestilling, hindrer også fredsutvikling. Norge har ingen problemer med å ta i bruk politiske virkemidler for å fremme de målsettingene som Beijing-plattformen skisserer. Det er også et uttalt ønske fra norsk side at man skal øke kompetansen og ekspertisen om kvinners roller i konfliktsituasjoner. Mer kunnskap er viktig for å kunne effektivisere bistands-, nødhjelps- og fredsarbeid. Ut fra både et politisk og forskningsmessig synspunkt burde det norske forskningsmiljøet

være særlig velegnet for å kunne gå inn i denne problematikken.

Kvinnekampen på 1960- og 1970-tallet førte som kjent til at kvinneforskningen ble etablert som et forskningsfelt innenfor en rekke fagområder. På den politiske arena var det et tett samarbeid mellom kvinneforskerne og kvinneaktivistene. Kvinnekampen fikk et vitenskapelig fundament gjennom kvinneforskningen, mens forskerne ble inspirert av aktivistene. Kvinneforskningen i dag foregår i et klima preget av et lavere aktivistisk engasjement og er nå mer fokusert på kjønnsforskning (*gender research*). Det er ikke bare forskjeller mellom menn og kvinner som gjøres til gjenstand for forskningen; også forskjeller kvinner (eller menn)

imellom er sentrale temaer i dagens forskningsverden.

Freds- og konfliktstudier har også dype røtter i Norge. Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI) ble opprettet av Stortinget i 1959 samme år som Institutt for fredsforskning (PRIO) ble etablert som en del av Institutt for samfunnsforskning (ISF). Johan Galtung har fått mye av æren for at PRIO ble et selvstendig institutt i 1966, men også Ingrid Eide og Mari Holmboe Ruge var sentrale aktører i denne prosessen. Forskningen på PRIO var, i likhet med kvinneforskningen på samme tid, nært knyttet til det politiske og aktivistiske miljø. Forskning på våpenkappløpet og atomtrusselen gikk for mange hånd i hånd med demonstrasjoner og opprop mot det samme. I dag fremstår Norge som et foregangsland hva fredsmekling og fredsarbeid angår. Norges muligheter for fredsinitiativer er nært knyttet til internasjonal utviklingspolitikk og solid forskningsarbeid om både land og konflikthåndtering. Det er derfor ingen tilfeldighet at den såkalte Oslo-kanalen i Midtøsten-forhandlingene sprang ut fra en levekårsundersøkelse i regi av Forskningsstiftelsen FAFO.

Hva er det da som gjør at disse miljøene eksisterer ganske så isolert side om side i den norske forskningsvirkeligheten? Hvilke følger kunne en integrering av disse forskningsfeltene hatt?

Det er ingen tvil om at noe av forklaringen på den gjensidige isolasjonen ligger i spørsmålet om fagdisipliner. Kvinne- og kjønnsforskningen har vært sterkt påvirket av sosiologer, psykologer og humanister. Dette er fagdisipliner som tradisjonelt har vært svært kvinne-dominerte. Sosiologien og psykologien har tradisjonelt fokusert på analyseenheter som sosial klasse, familien og individer. Selv om freds- og konfliktforskningen sprang ut fra sosiologien, er den nå mest påvirket av statsvitere, historikere og økonomer. Disse disiplinene har fokusert på større analyseenheter som nasjoner, stater og al-

lianser og har tradisjonelt vært svært mannsdominerte. Selv om dette kan sies å være noe av forklaringen, er det også en annen og mer konspiratorisk rettet forklaring som kan ligge i bunn. En integrering av freds- og kvinneforskningen ville kunne få følger for de modeller og analytiske verktøy man benytter seg av. Enkelte vil hevde at dette vil være gjensidig berikende for begge forskningsmiljøer, mens andre vil oppleve det som truende. Jeg tilhører den første gruppen.

Fra et kjønnsforskningssynspunkt vil det kunne være nyttig å se nærmere på hva krigen gjør med forståelsen av kjønnsidentitet. Den mest stereotype oppfatning av kvinners roller i krig er kvinnen som offer. Krigens kjønnsdeling, hvor mennene slåss og kvinnene blir igjen, gjør at kvinner og barn ofte blir hjelpeløse ofre i en kamp utkjempet mellom menn. Men dette er langt fra den fulle sannhet om kvinners krigserfaringer. Krigens ideologi og målsetting vil også påvirke kvinners deltakelse i og erfaring av krigsverdenen. For en kvinnelig geriljasoldat fra El Salvador var kanskje krigen en mulighet til få utdannelse, mens for en kvinne i Bosnia var kanskje krigen det som frarøvet henne all form for verdighet. I begge tilfeller kan krigen representere en endring av kjønnsrollene og dermed også en potensiell endring i konstruksjonen av kjønnsidentiteter.

Fra et freds- og konfliktforsknings-synspunkt vil en integrering av kjønns-spektivet bringe frem nye perspektiver på forståelsen av krig. Det er allment akseptert at de rådende teorier og forståelsen av fred og konflikt er mannsdominerte. Økt kunnskap om kvinners erfaringer vil derfor kunne nyansere kunnskapsbasen om krigers påvirkning generelt. Menn og kvinner har i mange tilfeller forskjellige syn på god konfliktløsning og implikasjonene av sikkerhetstiltak. Det er derfor ikke bare interessant, men også helt nødvendig å lytte til både menns og kvinners synspunkter.

For å bøte på den nåværende situasjonen er det nødvendig å kanalisere penger til forskningsmiljøer som har mulighet til å forske i skjæringspunktet mellom disse fagdisiplinene. Det krever også at de ulike fagdisiplinene på universitetet finner det verdt å inkludere elementer fra kvinne- og kjønnsforskningen samt freds- og konfliktforskningen i sin undervisning. Man

må også legge til rette for at studenter tør og vil engasjere seg i denne problematikken og kan dra nytte av solid kompetanse som finnes tilgjengelig i begge leire.

Inger Skjelsbæk
forsker

Institutt for fredsforskning (PRIO)

Frihet, likhet og ...?

Det annet kjønn, take two

En samtale med Toril Moi i anledning Bente Christensens oversettelse av Simone de Beauvoir:
Det annet kjønn, Pax 2000

Av Wenche Larsen

Pax Forlag har utgitt Simone de Beauvoirs *Det annet kjønn* i komplett ny oversettelse ved Bente Christensen. Begivenheten innbød til en samtale med Toril Moi, som har bidratt til å revitalisere Beauvoirs filosofi de siste ti årene. *Kvinneforskning* satte en litteraturviter på jobben. Wenche Larsen har jobbet med poststrukturalistiske og fenomenologiske analyser av ny nordisk kvinnelitteratur siden 80-tallet. Det ble en samtale om oversettelse, resepsjonshistorie og den feministiske diskursen fra 60-tallet, ikke minst om ulike forståelser av kjønn og kvinnekamp knyttet til honnørordene *frihet* og *likhet*.

Toril Mois bok *Sexual/Textual Politics* førte til at «essensialisme»-debatten ble et omdreiningspunkt i den feministiske diskusjonen fra midten av 80-tallet. «Forskjellsfeministene» Luce Irigarays og Hélène Cixous' «kvinnelighets»-retorikk ble av Toril Moi og Lacan- og Foucault-inspirerte feminister oppfattet som reaksjonær, essensialistisk tenkning, og ble parkert på et sidespor. Meningene er delte om hvor «essensiell» denne debatten egentlig var, og

hvorvidt den førte diskusjonen videre, eller om den førte den inn i skyttergraver og blindgater på falske premisser og skapte til dels falske motsetninger. Uansett kan det være på tide å se litt nærmere på noe av det denne diskusjonen handlet om. Kanskje er det mulig å begynne sorteringsarbeidet og innlede en dialog som kan skjære igjennom noen av de tilstivnede argumentene og skyttergravsretorikken? Vi tar utgangspunkt i Toril Mois arbeid med Beauvoir, og jeg

spør henne innledningsvis hva hun synes om den nye norske oversettelsen av *Det annet kjønn* i forhold til tidligere oversettelser:

– Bente Christensens oversettelse er helt utmerket. I Norge er det mange som har måttet lese den engelske oversettelsen av *Det annet kjønn* fordi den norske oversettelsen som Pax utga i 1970 var ubrukelig. Men også den engelske oversettelsen er helt fryktelig. For det første mangler det 70 sider, og det står det ingenting om, og kuttene er til dels betydelige. De har f.eks. rammet hele historien om sosialistisk feminisme, slik at alle navn på sosialistiske feminister er borte. H.M. Parshley, som gjorde denne engelske oversettelsen i 1952, var dessuten ikke filosof, men zoolog. Han gjenkjente ikke det filosofiske vokabularet i Beauvoirs tekst. Dette har til dels vært katastrofalt, f.eks. når han putter inn ordet *essens* der Beauvoir sier det motsatte. Begrepet er relatert til Heideggers begrep *dasein*, som Sartre oversatte til *réalité humaine* («menneskets realitet»). Det har Parshley oversatt med «menneskets essens», som peker i nøyaktig motsatt retning av Heideggers begrep. Når Simone de Beauvoir skriver «ontologisk holdning», skriver Parshley «ontologisk essens», osv. Og når Beauvoir skriver: «Kroppen er ikke en ting, men en situasjon; den er vårt grep om verden og en skisse av våre prosjekter», oversetter Parshley: «Kroppen er instrumentet for vårt grep om verden og en begrensende faktor for våre prosjekter.» Han gjeninnfører dermed et cartesiansk kropp-sjelskille som ikke finnes hos Beauvoir. Og når Beauvoir benytter hegelianske termer, så gjenkjenner han heller ikke det, og oversetter henne i dagligdags vendinger, som ofte betyr noe helt annet. Alt dette gir inntrykk av at Beauvoir er en inkonsekvent tenker, og siden den engelskspråklige feminismen har vært så innflytelsesrik, har vi derfor fått ganske mange utsagn om Beauvoir som godt kan være basert på den teksten man har lest, men som ikke er basert på Beau-

Simone de Beauvoir 2. august 1947.
(Foto: Getty Images, Inc.)

voir. Den engelske oversettelsen har dermed fått negative følger både for Beauvoir-repsjonen og den feministiske debatten, og det er derfor skandaløst at forlaget Random House, som har rettighetene til denne boken, ikke vil gi den ut i ny oversettelse. Den nye norske oversettelsen innebærer at mange omsider får mulighet til å forholde seg til Simone de Beauvoir selv, og jeg har stor tro på å lese primærtekster. Dette er spesielt viktig for å rydde opp i alle misforståelsene om hva Beauvoir har skrevet.

Oversettelsene fra 50-tallet er trolig dårlige fordi man oppfattet boken som en kvinnebok og dermed ikke ga den den faglig seriøse behandlingen man ville gitt dersom det f.eks. var Kant og Hegel som skulle oversettes. Enkelte engelske utgaver fra 60-tallet hadde for eksempel bilde av en naken dame på forsiden, og jeg tror ikke man ville ha gitt Kant- og Hegel-oversettelser til en zoolog og latt en hvilken som

helst forlagsredaktør redigere dem etter eget forgodtbefinnende, slik man har gjort med *Det annet kjønn*.

– Hva med den norske oversettelsen som Pax utga i 1970? Det at det filosofiske vokabularet i den engelske oversettelsen har blitt forvandlet til hverdagslige vendinger med til dels motsatt innhold, har tydeligvis hatt negative konsekvenser for muligheten til å oppfatte den fagkritiske dialogen i *Det annet kjønn*, ikke bare med Hegel og Heidegger, men også Merleau-Ponty. Dette synes for eksempel å ha gått ut over forståelsen av Beauvoirs kroppsbegrep, som du nevnte. På den annen side har du strykningene i teksten, som likner mer på sensur; det er vel for eksempel ikke tilfeldig at nettopp den sosialistiske feminismen er tatt ut i den engelske utgaven på 50-tallet. Det kan synes som om den gamle norske oversettelsen tilsvarende har gått ut over den psykoanalytiske tankegangen. Har du reflektert over dette og hvorvidt den gamle norske oversettelsen bare var vilkårlig, eller om redigeringen og oversettelsen kan ha vært ideologisk motivert? Er det grunnlag for å tro at psykoanalytiske termer og forståelsesformer er utelatt eller forkludret fordi psykoanalysen ikke var politisk korrekt i den sosialistiske Pax-kretsen på 70-tallet?

– Det vet jeg ikke. Det var jo bare en fjerdedel av boken som ble oversatt, og jeg har ikke studert hele teksten grundig. Jeg har hørt at det satt en mannlig redaktør og skar bort alt det han syntes var kjedelig. Hele seksjoner ble utelatt, det ble foretatt kutt midt i setninger, og boken er redigert som om forfatterens tekst bare var et førsteutkast. Da hjelper det ikke om oversettelseskvaliteten er bra.

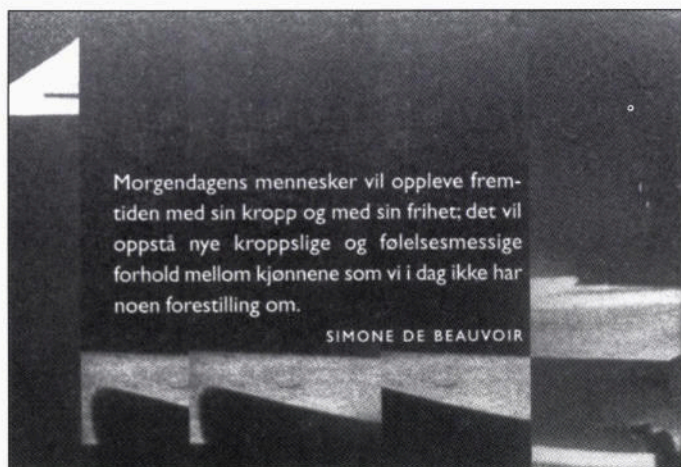
Frihet og essensialisme

– Det annet kjønn har jo fått en viss resepsjonshistorie etter hvert, og det er interessant å se på de gjensidige, historisk-ideolo-

giske sammenhengene mellom oversettelser og resepsjon. I Norge var det vel først og fremst nyfeministene som leste den første norske oversettelsen av *Det annet kjønn* på 70-tallet. De grep fatt i verkets kongstanke om at vi ikke fødes som kvinner, men blir det, og brukte det som et verktøy i kampen mot kvinnesosialiseringen.

– Jeg synes det var en god bruk av Beauvoir. Egentlig er det to store tanker i *Det annet kjønn*. For det første: «Man er ikke født som kvinne, man blir det.» Dette handler om situasjonen, som er et nøkkelbegrep hos Beauvoir. Enten man er mann eller kvinne, så formes man av den situasjonen man befinner seg i. Den andre tesen er at kvinnen i alle kjente samfunn alltid er blitt sett på som *den andre*. Og når man legger sammen disse to tesene, så begynner man å nærme seg utgangspunktet for en veldig dyptpløyende analyse. Jeg tror ikke alltid man har forstått rekkevidden av dette med kvinnen som «den andre», som åpner for en tanke om kroppen: Hvorfor har kvinnen blitt oppfattet som den andre? Jo, fordi hun har en kropp som har blitt sett på. Kvinner defineres ut ifra det man ser i verden, og man ser at det finnes personer med kvinnekropper. Dernest kategoriseres disse personene. Det er dette Beauvoir mener med å si at man ikke er kvinne, men man blir det. Det jeg synes man har sett for lite på hos Beauvoir, er nettopp hvor interessant idéen om *kroppen som situasjon* er. Dette at kroppen ikke bare er i en situasjon, men at den er en situasjon, er noe Simone de Beauvoir ser klarere enn noen andre, og dette er noe av det jeg finner mest spennende.

– Teorier om «den andre» var et vesentlig tema i den poststrukturalistiske filosofien på 80-tallet, men denne diskursen neglisjerte stort sett Simone de Beauvoirs verk, og ble heller relatert til Levinas, kanskje fordi det på 80-tallet ble mindre opportunt å framstå som feminist, men også fordi det ble mer problematisk å forholde seg til Beauvoir som feminist på grunn av de franske

Utsnitt av omslaget på boka *Det annet kjønn*, Pax Forlag 2000.

feministenes (Hélène Cixous, og Luce Irigaray) kritikk av den såkalte likestillingsfeminismen, som de så Beauvoir og 70-tallsfeminismen som en del av, og på grunn av deres kritikk av misogynien i Beauvoirs filosofi, hennes beskrivelse av den ekle, skaminngytende kvinnekroppen, de freudianske koplingene mellom biologi og subjektivitetsdannelse og den entydig negative utlegningen av den kvinnelige erfaringsverdenen. Jeg begynte selv å lese Beauvoir på denne tida, og det har preget mitt forhold til henne og de temaene hun tar opp og de begrepene hun bruker. Hvordan ser du på forskjellen mellom poststrukturalistenes og Beauvoirs forståelse av kvinnen som «den andre»?

– Jeg tror den store forskjellen i tanken om kvinnen som «den andre» i poststrukturalismen og hos Beauvoir, og som du kan se for eksempel hos Judith Butler, er at Butler ser kvinnen som en effekt av de dominerende diskursene. Et begrep som «frihet» vil derfor være absurd for Butler, mens det er vesentlig for Beauvoir. Med *frihet* mener Beauvoir ikke en absolutt frihet som innebærer at man kan heve seg over den formingen som man blir utsatt for. Hun legger heller vekten på muligheten for *valg*, selv i en undertrykt situasjon. Hun mener at det i de fleste situasjoner finnes muligheter for

forskjellige reaksjoner. For Beauvoir betyr frihet *transcendens*, som igjen betyr det samme som å kunne hevde seg selv som subjekt. Dette frihetsbegrepet forsvant jo totalt på 80-tallet, og begrepene *frihet* og *valg* møtes i USA fortsatt med sterke poststrukturalistiske motforestillinger om at «alt bare er ironiske ekko av de dominerende diskurser».

Den poststrukturalistiske feministiske lesningen av Beauvoir har vært overbestemt av det historiske

faktum at poststrukturalismen oppsto i Frankrike som en reaksjon mot eksistensialismen på 60-tallet. Én ting den nye generasjonen filosofer, med Foucault, Lacan og Derrida i spissen, hadde til felles, var at de skrev imot Sartre, og da teorifronten ble definert som poststrukturalistisk, ble eksistensialismen gammeldags. Poststrukturalistiske feminister kunne da heller ikke regne Beauvoir som noe annet enn en ærverdig formor. Den store poststrukturalistiske misjonæren i USA, Paul de Man, likte heller ikke Sartre, og mange feministiske tenkere i USA som har vært inspirert av ham og Derrida, har følgelig ikke vært interessert i å lese Beauvoir.

– *Med boka Sexual/Textual Politics fra 1985, som stigmatiserte de franske feministene Hélène Cixous og Luce Irigaray som essensialister og biologiske determinister, skapte du fra slutten av 80-tallet betingelser for en ny, psykoanalytisk, poststrukturalistisk og fenomenologisk lesning av Beauvoir. Hvorfor var essensialismedebatten så viktig for deg på dette tidspunktet?*

– Jeg likte ikke den «debatten» så godt, men spørsmålet om *essensialisme* er like viktig for meg i dag, og det er jo også blitt aktuelt igjen med oppblomstringen av nydarwinistiske «forklaringer» på kjønnsfor-

skjeller. Det som hele den poststrukturalistiske antiessensialismen og Beauvoir og jeg har til felles, er jo nettopp tanken om at man ikke kan tilskrive kvinnen noen indre essens. Det som skiller Beauvoir og meg fra en god del poststrukturalister, er at jeg synes det er meningsløst i det hele tatt å snakke om begrepet *kvinnelighet* eller *femininitet*, fordi begrepet i seg selv er en fremmedgjørende tvangstrøye for kvinner, enten man bruker det essensielt eller ikke, enten man hevder at «kvinneligheten» er en sosial diskurs eller ikke. Uansett hva man sier «det kvinnelige» er, og uansett hva man påstår «kvinneligheten» kommer av, finnes det alltid så mange kvinner som ikke er slik kvinnelighetsapostlene mener at de bør være, at begrepet blir en seksistisk tvangstrøye. Poststrukturalismen skapte også en mengde «kvinnelighets»-diskurser. Det er ikke så lenge siden «kvinneligheten» skulle være «det fortrenge» og «ubevisste», det som er «utenfor alle diskurser og truer med å bryte opp alle diskurser og komme tilbake og ødelegge Det symbolske» osv. Alt dette anser jeg som metafysisk snakk om «kvinnelighet».

– Men også du har anvendt poststrukturalistisk teori, spesielt Julia Kristevas teorier. Hvordan ser du på det i dag?

– Det har jo vært mye debatt om Kristeva, og jeg ser nok nå at jeg leste Kristeva i en ganske beauvoirsk ånd. Mye av det jeg likte, og som jeg fortsatt liker hos Kristeva, er at hun la vekt på *marginalitet* når hun snakket om kvinner, dvs. at man kan forklare mye om samfunnets myter om «det kvinnelige» gjennom å forstå konsekvensene av kvinners marginale posisjon, men jeg har aldri ment at Kristeva definerer det sentrale begrepet i *La révolution du langage poétique*, «det semiotiske», som «kvinnelig». Det semiotiske er ikke et kjønnnet begrep, og kan ikke «oversettes» til «det kvinnelige» uten å bli metafysisk.

Sexual/Textual Politics var imidlertid ikke bare rettet mot de franske poststrukturalistene.

Boken var ikke minst ment som en kritikk av amerikanske feminister som Showalter og Gilbert og Gubar, som skulle fram til en «women's tradition» og ville finne sammenhengende mønstre i all kvinnelitteratur. Jeg mener nå som da at dette er å skjære alle kvinnelige forfattere over en kam. Jeg har vondt for å se at det er noe alle kvinnelige forfattere har til felles. Det var det som var grunnen til at jeg var så antiessensialistisk da, og det er jeg jo ennå.

I USA ble *Sexual/Textual Politics* utelukkende oppfattet som et angrep på amerikanerne, mens de leste kapitlene om Cixous og Irigaray positivt. Men jeg klarte jo bare så vidt å styre min avsmak for den kvinneforherligende mytologien jeg syntes jeg fant i teoriene deres da jeg skrev boken, og i Europa så man da også at boken inneholder en ganske krass kritikk av Cixous og Irigaray. Jeg sier jo at de ikke tar hensyn til det historiske og at de er *essensialistiske*, og for meg var dette vesentlig kritikk. Men amerikanerne syntes kanskje ikke at det var noe problem at Irigaray for eksempel bruker den samme teorien om kvinneundertrykkelse enten det er i Freuds Wien eller i Platons Aten.

Det jeg imidlertid ikke hadde tenkt meg i 1985, var at antiessensialismen skulle utvikle en ny form rundt 1990, en form der man begynte å mene at selve ordet «kvinne» var essensialistisk og dermed ikke kunne brukes. Jeg tror Diana Fuss og Judith Butler var de første som tok dette skrittet. Det var i alle fall ikke jeg, for det hadde ikke en gang falt meg inn.

Frihet og likhet

– For å vende tilbake til de historiske lesningene av Det annet kjønn og det fortrenge frihetsbegrepet som du nevnte tidligere, så kan man kanskje si at frihetsbegrepet nå har blitt rehabilitert av en ny generasjon nyliberalistiske feminister? Mens de poststrukturalistiske «forskjellsfeministene» på 70- og 80-tallet leste Det annet kjønn som

uttrykk for en tradisjonell «likestillingsfeminisme» med vekt på likheten mellom kvinner og menn, synes verket nå å leses, ikke minst av deg, med større vekt på frihetstanken, hvilket synes å passe med dagens nyliberalistiske feminister, som synes mer opptatt av individuell frihet enn av kollektive rettigheter?

– Det med nyliberalismen er jeg vel ikke helt enig i. Beauvoir kan nok brukes til det, men hun var jo sosialist selv, og på ingen måte liberal. Hun kunne bare ikke tenke seg et ekte demokratisk samfunn der man ikke hadde forståelse for menneskets frihet. Men det som skjedde fra 1970- til 90-tallet, var at man satte opp en falsk motsetning mellom likhetsfeminisme og forskjellsfeminisme. Hvis man definerer likhetsfeminismen som at alle grupper skal ha like rettigheter sosialt sett, så ser man jo at dette i seg selv ikke forutsetter noen spesifikk teori om kjønn, eller om hva en kvinne er eller ikke er. En kan godt gå inn for like sosiale rettigheter selv om en mener at kvinner er vesensforskjellige fra menn på alle måter.

– Ja, men de poststrukturalistiske «forskjellsfeministenes» hovedinnvending mot «likestillingsfeminismen», er at selv om likestillingskampen har skaffet mange kvinner flere rettigheter og valgmuligheter, så har den likevel vist seg å komme til kort fordi den ikke makter å forandre dypere seksistiske maktstrukturer i samfunnet og den rasjonaliteten som styrer disse, og forskjellsfeministene har derfor hevdet at man trenger en mer radikal strategi enn likestillingsfeminismen. Det er ikke nok at kvinner får tilgang til maktinstitusjonene så lenge adgangen skjer på patriarkalske eller fallo-sentriske premisser. Vi må også legge forholdene til rette for at det skal bli mulig å forandre de strukturene vi går inn i, og dette kan etter forskjellsfeministenes mening bare skje gjennom en oppvurdering av verdier og rasjonalitet knyttet til kvinners livspraksis og behov, og en integrering av disse i alle herskende (filosofiske, økono-

miske, politiske og religiøse) diskurser og institusjoner. Uten dette har ikke kvinner, og heller ikke menn, noe annet valg enn å tilpasse seg. Så lenge frihet ensidig defineres som frihet fra kvinnerollen og likestilling defineres som likhet med mannsrollen, er det ikke snakk om verken frihet eller likeverd. Forskjellsfeminismens kritiske spørsmål til den likhetstanken som ligger innbakt i likestillingstanken, dreier seg ikke om å presse kvinnene tilbake i en tradisjonell kvinners rolle eller å frarøve kvinner rettigheter og friheter i samfunnet. Tvert imot dreier det seg om premissene for den felles deltakelsen på alle områder og om hvem som skal få være med og definere premissene; hvem som skal gis mulighet til å være med og definere likhets- og frihetsidealet og den standard de defineres ut ifra – ett eller to kjønn og deres livspraksis og behov. Og det dreier seg om hvordan deltakelsen skal skje – på ett eller begge kjønns premisser.

– Jeg tror Beauvoir ville være enig i det meste du sier her. Hun er en intens kritiker av patriarkalsk ideologi. I et likestilt samfunn vil det nettopp måtte finne sted en debatt om hvilke verdier man egentlig vil bygge dette samfunnet på. Beauvoirs poeng er at en slik debatt ikke kan føres dersom ikke kvinner har full adgang til alle samfunnets fora. Mot dette stiller jeg en tanke om at vi på forhånd skulle vite hvilke verdier kvinner ville gå inn for. Etter mitt syn er den skarpe fronten mellom «likhets»- og «forskjells»-feminisme en ideologisk fiksjon som er blitt fremmet blant annet av filosofer som Luce Irigaray, som i boken *Je, tu, nous* skriver at «Menneskearten er delt inn i to kjønn som sikrer dens produksjon og reproduksjon. Å ønske å bli kvitt kjønnsforskjell er å gå inn for et folkemord som er mer radikalt enn noen annen form for ødeleggelse som noen gang har oppstått i Historien. Det som er viktig, derimot, er å definere verdiene med å tilhøre et kjønn, verdier som er gyldige for hvert av de to kjønn. Det er avgjørende å utvikle en kjønn-net kultur, som ennå ikke eksisterer, der

hvert kjønn blir respektert» (Irigaray 1993:12). Sammenhengen gjør det klart at Irigaray mener at likhetsfeministene benekter forskjellen mellom kjønnene. Grunnen til at dette vil føre til folkemord, antar jeg, er vel at det da ikke vil bli født flere barn. Dette er å være i ond tro.

– Jeg tror snarere Irigaray er redd vi står i fare for å utsette verdier og livsformer knyttet til kvinners livspraksis. Hun mener neppe at kvinnene blir fysisk utslattet, selv om det også skjer, men at vi forandres på en bestemt måte gjennom deltakelse i de patriarkalske strukturene som vi inviteres inn i på mennenes premisser, til å bli som menn. Konsekvensene av dette kan vi vel ikke overskue, men det kan kanskje nettopp sammenliknes med det som skjer ved et folkemord gjennom en assimileringsspolitikk, som for eksempel den Tyrkia fører overfor kurderne. Selv om ikke alle kurdere blir drept, ville det være å anse som et folkemord som har redusert menneskets arts mangfold, dersom de gjenlevende generasjoner overlever kun som tyrkere. En vesentlig innvending mot likhetstenkingen er jo at det har vist seg vanskelig å tilpasse systemer som baserer seg på et likhetsprinsipp til underprivilegerede gruppers behov, og situasjonen for ulike grupper er som kjent ikke lik.

Dette at forskjellsfeministene på forhånd skal påberope seg å vite hvilke verdier kvinner ville gå inn for dersom vi bare oppnår talerett, mener jeg også er en mistolkning. Jeg ser ikke Irigarays eller Cixous' teorier, som tar utgangspunkt i kjønnsforskjell, som uttrykk for predefinerte idéer om en evig kvinnelig, essensiell identitet som skulle være tillagt kvinnene. Og kanskje deres filosofi heller ikke er mer mystisk eller kjønns-spesifikk enn tradisjonell filosofi, som er utviklet ut ifra menns perspektiv. Hovedforskjellen er kanskje at den tradisjonelle filosofien påberoper seg en kjønnsnøytralitet som skjuler at det ene kjønnnet taler på vegne av begge, i motsetning til forskjellsfeministene, som forholder seg eksplisitt til sitt kjønnete utgangspunkt. Kjønnsforskjel-

lene har altså ikke ontologisk, essensialistisk status, men dette betyr ikke at kjønnsforskjeller ikke eksisterer, og det finnes, som poststrukturalistene har argumentert for, gode grunner til å reflektere over forskjellene og deres betydning, og over konsekvensene av å søke likhet og ikke forskjell.

Alt dette rammer først og fremst likestillingsfeminismens og Beauvoirs implisitte likhetssidé, men jeg kan fortsatt ikke fri meg fra en viss undring over dagens nyliberalistiske feministers bruk av Beauvoirs frihetsbegrep. Spørsmålet er altså hvorvidt de finner Beauvoirs filosofi anvendelig fordi det er en filosofi som i likhet med dem selv søker en individuell, eksistensiell frihet tilpasset den eksisterende patriarkalske eller fallosentriske ideologien? Kanskje må de jentene som har dratt nytte av likestillingen, i dag bare tilpasse seg nok en tvangsmessig situasjon skapt av mannssamfunnet? Enten sklir de for lett inn i systemet som «en av gutta» uten å spørre seg hvem de er eller hva de vil, eller, dersom de skulle spørre, så står de fortsatt uten mulighet eller verktøy til å gjøre noe med det. Og kanskje en teori av Beauvoirs type ikke er tilstrekkelig med hensyn til å skape slike radikale forandringer fordi dens ideologi, blant annet gjennom det spesifikke frihetsbegrepet den markedsfører, bekrefter kvinneundertrykkingen ved å reproducere patriarkatets ringeakt overfor kvinners livserfaring, og ved å sementere et verdisystem ensidig bygget på menns?

– At hun skulle bekrefte kvinneundertrykkingen, synes jeg er en fryktelig ting å si om Beauvoir. Dette er for det første en dårlig lesning av Beauvoir, og for det andre en seksistisk lesning som bygger på en forestilling om at det bare finnes to muligheter: Enten er noe «kvinnelig», eller det er «mannlig», og det «mannlige» er det samme som det «patriarkalske». Leseren leser altså teksten ut fra en antakelse om at denne binære motsetningen uttømmer alle mulighetene vi har her i verden. Hvis Beauvoir sier hun går inn for friheten, og denne

friheten ikke er det samme som det tradisjonelt «kvinnelige», så må det, tenker man da, være det samme som det tradisjonelt «mannlige», hvilket implisitt alltid er «patriarkalsk». Sier man ut ifra den logikken at friheten er min høyeste verdi og friheten ikke er kategorisert som «kvinnelig», ja så blir den «mannlig» med det samme. Dette kaller jeg dårlig tenkning, som dessuten er gjennomsyret av nettopp den kjønnsrolleideologien som Beauvoir er ute etter å kritisere. Jeg tror altså at noe av problemet med å lese Beauvoir er at man kommer til henne med forestillinger om at man vet hva som er «kvinnelig» og «mannlig», og så forsøker man å trekke disse kategoriene nedover en bok som radikalt forsøker å få oss til å flytte tanken vår i forhold til hva som er «kvinnelig» og «mannlig». Jeg synes denne type lesning er spesielt irriterende fordi lesningen selv er konservativ og konserverende og den i tillegg gjør Beauvoir konservativ og konserverende.

– Dette er ikke den eneste konklusjonen det er mulig å trekke. Mange har opplevd at man ikke trenger å presse en seksistisk dualistisk tenkning nedover Det annet kjønn, men at misogynien, som riktig nok stammer fra en seksistisk, dualistisk tankegang, springer en i øynene. For øvrig kan man like gjerne tolke mitt utsagn dit hen at et valg forutsetter at man har reelle, likeverdige alternativer å velge imellom, hvilket vi ikke har så lenge det ene kjønn fortsetter å representere begge. For meg handler forskjellsfeminismen ikke om å redusere et uendelig livsmangfold til et fastlåst valg mellom to poler, og hvor vi helst skal bytte ut den ene polen med den andre, men tvert imot om å åpne for et større eksisterende mangfold ved å skape rom for det som holdes utenfor alle prestisjefylte sammenhenger og som nedvurderes. I motsetning til predefinerte kjønnsidentiteter er det de faktiske levende kvinners liv og erfaringer, som nettopp ikke kan reduseres til disse stereotypet identitetene, som er utgangspunkt for Cixous' og Irigarays teorier, og det er disse

erfaringene de forsøker å skape rom og gehør for i de prestisjefylte diskursene i samfunnet. Kanskje vi kan sammenlikne kjønnsituasjonen og Beauvoirs strategi med en politisk modell igjen, og si at situasjonen likner den nye økonomiske, politiske og militære verdensorden med økonomer og kulturarbeidere som i allianse forsøker å overbevise oss om den store Friheten som vi har oppnådd i The Global Village etter at sosialismen har opphørt som utfordring til kapitalismen. Problemet er at de mangler et blikk for at The Global Village mer og mer likner en amerikansk landsby der «friheten» har sitt bestemte innhold, sin pris og sine begrensninger.

Det er for dumt å bare avfeie forskjellsfeminismen som uttrykk for et seksistisk ønske om å erstatte et patriarkalsk system med et matriarkat. Etter min mening er det mer konstruktivt å se den som uttrykk for et ønske om å bryte et seksistisk hegemoni; og for å lykkes i dette, må man oppvurdere det som er nedvurdert, og ikke fortsette å nedvurdere det, marginalisere det og ensidig oppfordre til å velge det bort, eller transcendere, som det heter hos Beauvoir.

– Argumentet er velkjent og ganske konservativt, for det forutsetter at enhver forandring må komme gjennom en bekreftelse av det eksisterende før vi kan komme videre. Altså at vi først må fremheve den tradisjonen som kvinner har bygget på, og bekrefte denne, før vi kan oppdage noe helt nytt. Beauvoirs svar på dette er at vi bør fremheve og ta vare på de aspekter av tradisjonen som vi i dag finner verdifulle. De undertryktes tradisjon er komplisert og mangfoldig, og inneholder mange spor av en undertrykking vi ikke lenger synes er relevant. Poenget er altså ikke å være for eller imot kvinners tradisjoner, men å vise i dag hva det er som er verdifullt ved det ene eller det andre aspektet av disse tradisjonene.

– Og min innvending er altså at det er lettere å falle for det som er kulturelt verdsatt enn å se verdien i det nedvurderte, og Be-

auvoir synes allerede å ha foretatt vurderingen på vegne av oss alle i tråd med patriarkatets tradisjonelle rasjonale, som sier at ingenting ved kvinnelig livspraksis kan anses som verdifullt annet enn som reproduktiv nytteverdi innenfor den nedprioriter-te intimsfæren. Dette argumentet handler ikke om å forsvare retten til å få fortsette å lage mat og ha omsorg for barn og hjem, eller å få slippe å delta i samfunn og åndsliv, og selvsagt ikke om at kvinner skal ha enerett til noe av dette. Det handler tvert imot om å finne strategier for å bringe erfaringer, kunnskaper, verdier og rasjonaler fra denne livsverdenen over i de prestisjefylte mannsdominerte sfærene, som forskjellsfeministene selvsagt er enige i at kvinner skal ha tilgang til og ansvar for like naturlig som menn skal ha adgang til og ansvar for intim- og reproduksjonssfæren, som er relatert til disse.

– Dette er et kjekt politisk prosjekt som vi kan diskutere videre ut ifra våre verdier i dag. Problemet er at snakk om «tradisjonell kvinnelig livspraksis» så ofte glir over i kritikk av de kvinner som ikke har evner eller lyst til å engasjere seg i disse. For eksempel har ikke jeg selv det minste lyst til å drive med håndarbeid. Jeg likte det derimot godt da jeg var student. Det jeg skal ha meg frabedt, er den type feminisme som sier at alle kvinner på død og liv skal drive med håndarbeid, fordi det er noe spesielt «kvinnelig» med aktiviteten. Og hvis du for eksempel påstår at «kvinneligheten» har noe å gjøre med nålen som går ut og inn igjennom stoffet, så ville jeg si at det er mystisisme og absurditet. Beauvoirs feminisme er radikalt *antiessensialistisk* i den forstand at hun mener at ingen aktiviteter har mening i og for seg; de gis mening i sosiale og personlige situasjoner. Det er dermed opp til oss gjennom vår livspraksis i dag å avgjøre hvilken betydning for eksempel håndarbeid skal ha i dag.

– Det jeg finner liten aksept for hos Beauvoir og 70-tallsfeministene, er forståelse for

at det kan finnes noe verdifullt i tradisjonell kvinnelig livspraksis. De tar ikke med i betraktningen at det kan finnes noe å forsvare, eller at ikke alle kvinner (eller menn) må tvinges for å velge/tenke tradisjonelt kvinnelig til tross for at det ikke har noen status. Men hvor lenge vil kvinner og menn fortsette å velge det som er nedvurdert? Dette er et vidtrekkende spørsmål med implikasjoner for alle ikke-profitable områder i kapitalistsamfunnet, fra privatsfæren til kollektive lavstatusområder som kultur- og omsorgssektorene.

– Dersom det finnes ting som kvinner tradisjonelt har gjort som har vært nedvurdert, så er det for det første viktig at vi finner ut hva disse tingene er. Det er jo et historisk arbeid. For det andre er det vi selv som må finne ut om vi har noen gode grunner til å gjøre de aktivitetene verdifulle i dag. Vi kan ikke bare gjøre dem verdifulle fordi de historisk tilfeldigvis var tillagt kvinner. Det er dette som er *transcendens*, å tenke selvstendig i forhold til en tradisjon, og så å *transcendere* den, enten du er mann eller kvinne. Og om du så skulle velge å bekrefte tradisjonen, så er det *transcendens* det også.

Kropp og kjønn

– Hva impliserer din fenomenologiske lesning av Beauvoir i dag ut over den psykoanalytiske og den poststrukturalistiske lesningen?

– Jeg mener at fenomenologien og psykoanalysen har mye til felles. Det er ikke tilfeldig at både Merleau-Ponty og Beauvoir bruker psykoanalyse i verkene sine. Begge ser på kroppen i verden som en *situasjon*. Psykoanalytikerne kunne nok bli seg mer bevisst om psykoanalysens forhold til fenomenologien enn de er. Problemet med poststrukturalismen er at de språklige strukturene blir fullstendig dominerende. De gjør kroppen til tekst eller språk. Det betyr at de overhodet ikke har noen teori om det man

kan kalle «å være en kropp i verden» annet enn som tekst. Se på Foucault, som er den beste poststrukturalistiske teoretikeren om kroppen (i *Seksualitetens historie*). Han teoretiserer kroppen som en slags overflate, eller som en romlig størrelse, men han har ikke noen teori om kroppen som historisk størrelse, eller som dybde, for å si det slik. Kroppen er en overflate som de forskjellige diskursene arbeider på. For Merleau-Ponty og Beauvoir er kroppen en *historisk sedimentering* av den enkeltes erfaringer i verden. Gjennom de erfaringene jeg har i verden, utvikler jeg mine typiske kroppslige måter å være på. Denne typen *historisk sedimentering* av kroppen over tid, finner jeg ikke noen plass for i poststrukturalismen.

– *Så det mest interessante perspektivet på Beauvoir for deg i dag er forståelsen av denne konkrete, individuelle kroppen i verden i krysningsfeltet mellom et fenomenologisk og et klassisk psykoanalytisk perspektiv?*

– Man kan ikke være helt klassisk, for psykoanalysen tar jo helt feil i alt den sier om «kvinnelighet». Jeg tror ikke på teoriene om penismissunnelse og alt det der, så man er nødt til å forholde seg positivt, men kritisk til psykoanalysen.

– *Også hos Simone de Beauvoir? Beauvoir avviser biologistiske forklaringer på forskjeller i kjønnsroller og kjønnes status. Er det ikke da en selvmotsigelse at hun likevel bruker Freuds biologistiske subjektivitetsteori, som nettopp forklarer dannelsen av kvinners underlegne, passive og skamfulle subjektivitet ut ifra erfaringer knyttet til deres biologiske kjønn, kropp og seksualitet?*

– Nei. I den nye boken min, *What is a Woman and other essays*, har jeg et kapittel som heter «Er anatomi skjebne?». Der viser jeg at Freud faktisk ikke er en biologisk determinist. Hans problem er at han er en

samfunnsmessig pessimist idet han ikke tror at samfunnets kjønnsroller kan endre seg til det bedre, men vi trenger absolutt psykoanalysen, for hvis man ikke har noen forståelse av det ubevisste eller av begjær, så får man en forferdelig overfladisk forståelse av kjønn.

– *Er du enig i at Det annet kjønn implisitt opererer med et dualistisk skille mellom biologisk «kjønn» og sosialt «gender»?*

– Nei, overhodet ikke. Beauvoirs fenomenologiske kjønnsbegrep er langt mer radikalt enn dette dualistiske skillet. Kroppen som *situasjon* er jo nettopp et begrep som overskrider det biologi-kultur-skillet som for eksempel Butler opererer med. Merleau-Pontys poeng om kroppens grunnleggende tvetydighet er vesentlig for å forstå dette. Mennesket er både naturlig og kulturelt samtidig. Det er med andre ord like sant eller falskt å si at alt mennesket gjør er naturlig, som å si at alt mennesket gjør er kunstig, for du kan ikke trekke dette skillet. Her ligger Beauvoir mye nærmere Irigaray og Freud, mens hun har lite til felles med de angloamerikanske *sex-gender*-tenkerne. Når jeg snakker om *historisk sedimentering*, så omfatter det derfor både det biologiske og det kulturelle. Det er umulig å skille mellom disse nivåene i den erfaringen vi har av oss selv.

– *Så når Beauvoir spør: «Hva er en kvinne?», så er det med andre ord ikke et rent sosialt kjønn eller «gender» hun snakker om, og man kan likeledes heller ikke si at barndomskapittelet handler om det biologiske kjønn som forutsetning/situasjon for det sosiale kjønn, fordi begge deler rommer både biologiske og kulturelle sedimenteringer?*

– Det viktige er å forstå at *sex/gender*-skillet ikke er relevant for en lesning av *Det annet kjønns* teori om subjektivitet. Hele essayet mitt, «Hva er en kvinne?», handler jo om dette. Du blir ikke utformet til kvinne

hvis du ikke har blitt gjenkjent som en som har kvinnekropp. Det har noe med *den annens blikk* å gjøre, et sosialt blikk som former denne kroppen, men denne kroppen bidrar også selv med sine egne biologiske prosesser og kapasiteter. Dersom du skiller mellom «sex» og «gender», så ender du der Butler ender, med et fullstendig idealisert syn på hva «gender» er, og et defaultistisk syn på hva det biologiske «kjønnet» er.

Sexual difference

– *Hva synes du om andre feministers bruk av Beauvoirs filosofi, for eksempel Sara Heinämaa, som leser Beauvoir på linje med Irigarays forskjellsfilosofi (philosophy of Sexual Difference) ut ifra et felles fenomenologisk utgangspunkt og en felles forståelse av kvinners erotikk som spesifikk?*

– Det tror jeg er riktig, og jeg tror at forholdet mellom Irigaray og Beauvoir er vel verdt å utforske.

– *Heinämaa tolker, slik jeg forstår henne, Det annet kjønn som uttrykk for en forestilling om at kvinner utøver en spesifikk seksuell eller erotisk dynamikk («eroticism») som ikke lar seg utlede av menns seksualitet, og som blant annet er karakterisert ved en ambivalent, dialogisk pendlende bevegelse mellom tiltrekning og frastøtelse, hengivelse og tilbaketrekning. Jeg forstår ikke hvorfor dette ikke oppfattes som like essensialistisk som Irigarays beskrivelser av den samme kvinnespesifikke seksualiteten, selv om Irigaray gjør mer ut av det og blant annet utvikler en relasjonell etikk ut ifra denne kjønnsspesifikke modellen?*

Disse forestillingene om en kvinnespesifikk seksuell eller erotisk praksis framkommer etter det jeg forstår gjennom anvendelsen av en fenomenologisk metode, som insisterer på at ulike fenomener og modi (kvinnens seksuelle praksis hhv. mannens) må undersøkes for seg og sammenliknes med seg selv, for å unngå at den ene (kvin-

nen) defineres i forhold til den andre (mannen). Dette er slik jeg forstår det en metode Irigaray og Beauvoir har fra Merleau-Ponty, men som kun brukes imot Irigaray, der det tolkes som uttrykk for en seksistisk, essensialistisk ideologi. Hvorfor rammes ikke de to andre av denne kritikken, og hvorfor er det skapt et slikt skille mellom Irigaray og Beauvoir i den feministiske diskursen, hvor Irigaray har blitt avfeid som biologisk determinist og kjønnsessensialist, i motsetning til Beauvoir?

– Jeg ser det vel slik at Beauvoir og Irigaray begynner med samme fenomenologiske utgangspunkt, og har ganske mye til felles når det gjelder å forstå hva kroppen er, men de kommer til helt forskjellige konklusjoner, og det ville det jo være veldig interessant å se en virkelig dyptpløyende analyse av.

En stor forskjell mellom Irigaray på den ene siden og Merleau-Ponty og Beauvoir på den andre, er at Irigaray er dypt påvirket av Lacan. Når Irigaray innfører en lacansk forståelse av «kvinnelighet», som hun gjør, selv om hun er kritisk til Lacan, så fjerner hun seg dypt fra mye av Beauvoirs forståelse av «kvinnelighet». Problemet med Lacan og lacanianernes forståelse av «kvinneligheten» er ikke at den er *essensialistisk*, selv om jeg mener at den er det også. Jeg mener ikke at Irigaray er mer *essensialistisk* enn Lacan, men nok at hun er mer *essensialistisk* enn for eksempel Jacqueline Rose og Juliet Mitchell, som også er påvirket av Lacan. De fleste lacanianere har problemer med å komme ut av en dypt mystisk, metafysisk og reaksjonær forståelse av det de kaller «kvinnelighet». Problemet oppstår fordi Lacans psykoanalyse setter et radikalt skille mellom språket og verden. «Det symbolske» står på den ene siden, og «Det reelle» på den andre, og for å gjøre en lang historie kort, så blir «Det kvinnelige» for lacanianerne det som havner utenfor «Det symbolske», det som havner i språkløsheten, og som dermed alltid kan true med å bryte opp «Det symbolske»s falliske møn-

stre. Dette begrepet om «kvinnelighet» finner vi også i Irigarays *Ce Sexe qui n'en est pas un*, for eksempel. Dette begrepet er dypt metafysisk; det bygger på et språksyn og et syn på hvordan menneske og samfunn henger sammen som jeg ikke kan dele. Beauvoir mener altså derimot at kroppen er en *situasjon*. Det å ha en kvinnekropp i verden er en annen grunnleggende situasjon enn det å ha en mannskropp i verden. Hun mener selvsagt ikke at de erfaringene denne kvinnekroppen har, bygger på eller kan deduseres ut fra mannskroppen. Her ligner hun som sagt Irigaray, men Beauvoir har også et begrep om kroppen som *bakgrunn*, og dette faller som regel ut av framstillingene av hennes tanker. Jeg utvikler denne teorien i kapittelet «I am a woman» i min nye bok, men her vil jeg bare si at Beauvoir anser den allmenne ideologi om «kvinnelighet» og den allmenne forståelse av hva kvinner er og hva de bør gjøre som en *bakgrunn* som enhver individuell skjebne må leses i forhold til. Viten om mønsteret i *bakgrunnen* kan hjelpe oss til å forstå den enkelte kvinnen i *forgrunnen*, men kvinnen i *forgrunnen* kan ikke reduseres til denne alminnelige *bakgrunnen*. Det samme gjelder for en *historisk bakgrunn*. Uten en historisk forståelse kan vi ikke forstå de valg den enkelte kvinne gjør. Så når Beauvoir sier noe generelt om kvinners seksualitet og kvinnekroppen, så betyr ikke det at kvinnen i sin seksuelle utfoldelse bør holde seg til disse begrepene, men at dette er den *bakgrunnen* den enkelte kvinnes handlinger må forstås ut fra.

– Men sier ikke Beauvoir og Irigaray da i grunnen det samme, nemlig at det finnes forskjell på kvinner og menn? Forskjellen mellom Beauvoir og Irigaray synes bare å være at de vurderer forskjellene motsatt: Mens Irigaray understreker verdien av forskjellen og av kvinners livspraksis, understreker Beauvoir verdien av likhet og av menns livspraksis, styrt av målrettet deltakelse i samfunnets tradisjonelt mannlige domener. Det blir vel like normativt?

– Nei. Beauvoir mener for det første at dersom kvinner ikke har adgang til deltakelse i samfunnets politiske og sosiale liv, er de undertrykte. Du sier jo selv at også en «forskjellsfeminist» mener at kvinner må ha rett til å delta i alle samfunnets aktiviteter. Beauvoir sier ikke at kvinner ikke kan like å være mor, for eksempel. Det er jo noe mange tror hun sier. For en radikal eksistensialist er poenget at vi tar *ansvar* for våre handlinger, men at dette bare er mulig dersom vi har *frihet* til å velge. For eksempel er det stor forskjell for Beauvoir på det å velge å få barn fordi det er noe «alle gjør», og det å velge det ut fra sin egen livssituasjon. Ingen handling har som sagt mening i seg selv, hvilket vil si at den samme handlingen kan være frigjørende eller undertrykkende avhengig av den situasjonen den opptre i. Det er for eksempel sant i Norge i dag at dersom en kvinne velger fritt å kaste seg inn i et konservativt, tradisjonelt kvinneliv, så bidrar hun blant annet til å forsterke andre kvinners undertrykkelse i mannssamfunnet. Dette er også noe hun må ta ansvar for. Det betyr ikke at denne kvinnen i dag er undertrykt, men at hun har valgt å hevde seg selv som konservativ.

– Mens jeg, på linje med forskjellsfeministene, altså påpeker at det kan finnes en annen form for kvinneundertrykkende konservatisme i Beauvoirs egen tenkning idet hun reproducerer patriarkatets kvinneforakt når hun beskriver tradisjonell kvinnelig livspraksis knyttet til reproduksjonen – kvinners kropp, seksualitet og moderskap – i ensidig negative termer som ekkelt, fremmedgjørende, begrensende og sykdomsfremkallende.

– Men det er jo sant! Husker du ikke kvinner på 60- og 70-tallet som følte at de nærmest var blitt kvalt over å måtte være hjemme med barn og ikke få utdanne seg til å gjøre noe annet enn å gå opp i denne hustru- og morsrollen? Det er jo en erfaring det er bryet verdt å sette navn på.

– Ja, men ikke som den eneste sanne, mulige eller politisk korrekte erfaringen av situasjonen.

– Beauvoir mener ikke noe annet. *Situasjonen* bestemmer meningen, men vi må i alle fall unngå å underkjenne den livserfaringen kvinner som følte seg innestengte i kjernefamilien på 60- og 70-tallet, ga uttrykk for. *Situasjonen* i dag er en annen. Det er lettere å ha yrkesmessige ambisjoner og være mor samtidig. La oss lese Beauvoir og andre feministe ut ifra deres historiske *situasjon*, og så vurdere hva som må endres ut fra vår egen.

Eksistensialisme som menneskets essens?

– Det må være viktig å diskutere mulige begrensninger ved tidligere strategier nettopp for å finne bedre veier videre. Våre valg av strategi er styrt av den forståelsen vi opererer ut ifra, som henger sammen med vårt perspektiv og våre verdier. Beauvoir har for eksempel blitt kritisert for å bygge sine teorier på en idealisert eksistensialistisk-humanistisk idé om mennesket som synes å ha essensialistisk status, ettersom den definerer menneskets utgangspunkt og mål universelt. Hvordan passer forestillingen om den kjønnede kroppen som eksistensiell situasjon overens med forestillingen om at vi ikke fødes som kvinner, men som kjønnsnøytrale mennesker?

– En kan i hvert fall ikke være både essensialist og eksistensialist samtidig, og Beauvoir sier jo at det er jenter, som nettopp fordi de har kvinnekropp, er de som utformes til å bli kvinner. Det finnes ikke noen idé om at man blir født som «et generelt menneske» hos Beauvoir. Vår eksistensbetingelse er å gå rundt i verden som kjønnede kropp. Det er hennes utgangspunkt.

– Så påstanden om at Beauvoir har en forestilling om at vi er ikke-kjønnede mennes-

ker før vi blir kvinner, er bare en feiltolkning av formuleringen om at vi ikke fødes som kvinner, men blir det? Det er med andre ord, slik du ser det, ikke noe grunnlag for å si at formuleringen skjuler en essensialistisk humanistisk forestilling om at man er «menneske» før man blir formet til «kvinne», og at det er denne «nøytrale», ikke-kjønnede og universale subjektiviteten, som for en forskjellsfeminist synes mannlig kodet, man skal strebe etter for å bli et «fritt» subjekt? Hva fødes vi i så fall som, hvis ikke som kvinne og ikke menneske?

– Dette er en helt absurd lesning av *Det annet kjønn*. Noen av de avgjørende setningene som motbeviser denne påstanden er hoppet over i den engelske utgaven. Men i innledningen står det for eksempel uttrykkelig at enhver som forsøker å heve seg over sitt kjønn, er i ond tro, og at «ingen kvinne uten selvbedrag kan hevde at hun plasserer seg hinsides sitt eget kjønn». Mannen er et kjønnets vesen, skriver hun likeledes mot slutten, og dersom kvinnen ikke også er et kjønnets vesen, så lemlester hun seg selv. Det vesentlige for Beauvoir er imidlertid at kjønn i seg selv ikke er bestemmende for hvilke verdier eller hvilke prosjekter du skal ha. Det er derimot en bakgrunn som jeg ikke er fri til å heve meg over. Denne «bakgrunnen» er en betingelse for mine valg, men ikke en deterministisk horisont. Den kan for eksempel ikke forutsi hvorvidt jeg skal være radikal eller konservativ. Dette er eksempler på hvor viktig det er å lese Beauvoir på nytt, og like grundig som vi har lest andre filosofer. For Beauvoir er enhver tekst en appell, et rop til den andres frihet, sier hun, men da må man også svare med å lese henne omsorgsfullt.

– Omsorg er ikke det samme som å stryke med hårene, og jeg har fortsatt en ubehagelig følelse av at Beauvoir forsøker å definere min frihet for meg, og at hun baserer den på en borgerlig humanistisk-eksistensialistisk filosofi som reproducerer tradisjonelle vestlige verdier som har blitt tillagt et

mannlig definert innhold markedsført gjennom tilsynelatende kjønnsnøytrale begreper som subjekt, vilje, handling og transcendens, og en ensidig idealisering av det politiske og økonomiske samfunnslivet, som har blitt adskilt fra intimsfæren.

– En kvinne som skriver i Frankrike i 1949 vil sikkert legge stor vekt på at kvinner skal delta i samfunnslivet. Det viktigste er likevel at enhver kvinne må ha nok konkret frihet til at hun kan ta ansvar for sine egne valg. Deretter vil vi kunne argumentere mot hverandre og være ulike friheter som møter hverandre i konflikt eller gjensidighet. Dette er noe helt annet enn å etablere en *situasjon* der kvinnen er «den andre», og mannen det eneste subjektet. Kvinner kommer sikkert aldri til å bli enige om hva som best fremmer kvinnekampen, men ut fra Beauvoir er det viktigste at du tilkjennes retten til å hevde det du mener som subjekt, likeledes som jeg tilkjennes retten til å argumentere imot deg etter beste evne.

– Likevel viste som sagt en del erfaringer med likestillingsfeminismen på 70-tallet at feministene, fordi de var underlagt en likestillingslogikk der kvinnefrigjøring var definert som likhet med mannen, hadde problemer med å akseptere kvinner som opptrådte «kvinnelig» og valgte tradisjonelle kvinneyrker og et feminint ytre osv., og man fikk inntrykk av at den ideologien de fulgte, som likner Beauvoirs, skjulte en form for kvinneforakt, og blant annet Irigaray og Cixous, og senere Elisabeth l'Orange Fürst og Karin Widerberg her hjemme, gjorde dette synlig.

– Det siste Beauvoir vil, er å legge ned noen ny norm for hvordan kvinner skal være, og enhver mening som du tillegger begrepet «kvinnelighet», vil virke begrensende og normerende.

– *Problemet er altså at jeg mener at Beauvoir likevel markedsfører en mannlig kodet norm på tross av sine hensikter.*

– For å overbevise meg om dette må du gå tilbake til teksten og vise hvordan du kommer fram til disse konklusjonene. Jeg har følt meg ganske undertrykt av det begrepet om «kvinnelighet» som Irigaray og Cixous kommer fram til. Jeg skal gjerne ha meg frabedt å bli fortalt at jeg ikke klarer å sette to logiske ord sammen fordi mine lepper bare kan tale sammen i et språk som menn ikke forstår, og hvis jeg taler på noen annen måte, så er jeg en mann, som Irigaray skal ha det til. Det som er det radikale potensialet i Beauvoirs tekst, er at det for henne finnes potensielt like mange måter å være kvinne på som det finnes kvinner.

Frihet, likhet og ...?

– *I en tusenårs-kronikk i Dagsavisen ved årsskiftet omformulerte du det underliggende franske, borgerlige revolusjonsslagordet «frihet, likhet og broderskap» i Det annet kjønn, til «frihet, likhet og solidaritet». Hva mente du med det, og er det ikke mulig at det altså tilslører en aldri så liten implisitt tilslutning til «broderskapet»?*

– «Solidariteten» viser nettopp til Beauvoirs gjensidighetsbegrep. Dette betyr at jeg må respektere din frihet og ikke ta meg den frihet å tro at jeg kan definere din frihet for deg. Det handler også om å samarbeide om et felles prosjekt, for eksempel ekte demokrati, og da må vi ha en forståelse av hverandre som subjekter. Vi kan ikke redusere hverandre til «den andre» og objekter. «Broderskapet» kunne vært et greit uttrykk for dette, dersom det ikke var forbeholdt menn. Det ligger et slags svar til Hegel i dette, som så ofte i *Det annet kjønn*. Det er jo han som skriver dette med at mennene er borgere og subjekter i forhold til hverandre, mens kvinnen bare sitter inne i familien og ikke er borger, men på en måte likevel er medlem av samfunnet, som en «samfunnets evige ironi». Beauvoirs polemikk er å få kvinnen til å bli oppfattet som et subjekt i samfunnet. Irigaray har sikkert rett i at

kvinnene antakelig taper noe på dette, på samme måte som det er tap forbundet med alle historiske endringer, men allikevel tror jeg ikke engang Irigaray mener at vi skal forbli i familiesfæren.

– *Nei, diskusjonen handler som sagt ikke om hvorvidt vi skal integreres i samfunnet eller ikke, men på hvilken måte.*

– Og det kan vi godt diskutere, men Beauvoir legger altså ikke fram noen norm for hvordan kvinnen skal være når hun først har kommet inn i samfunnet. Hennes mål er *gjensidighet*.

Etter mye strev har jeg kommet fram til følgende formel som jeg tror på: Under poststrukturalismen og med identitetspolitikken sa man ofte: «Speaking as a woman, I ...». Men dette er et generaliserende utsagn som forutsetter at den kvinnen som taler er representativ for alle kvinner. Dette har med rette blitt kritisert av mange teoretikere. Beauvoir har fått meg til å forstå at den riktige formuleringen må være: «Jeg snakker ikke som en kvinne, men *som den kvinnen jeg er*», hvilket får fatt i den dobbeltheten som jeg synes er så flott hos Beauvoir, nemlig forståelsen av at kvinnen er en *prosess* som stadig pågår, der *bakgrunn, situasjon, kvinnekropp* og spesifikke erfaringer over tid lager den historiske *sedimenteringen* vi kaller vår erfaring eller vår subjektivitet. Dette samspillet mellom det radikalt individuelle og det vi har til felles som mennesker, det hvert kjønn har til

felles som spesifikt kjønnede mennesker, og det allment samfunnsmessige som angår oss alle, er styrken i Beauvoirs forståelse av kvinner og kvinners situasjon, og ingen har framstilt dette bedre enn henne.

Wenche Larsen
frilans litteraturkritiker
Oslo

Litteratur

- Beauvoir, Simone 2000 *Det annet kjønn*, Oslo: Pax (orig. Éditions Gallimard 1949)
- Butler, Judith 1990 *Gender Trouble*, New York og London: Routledge
- Foucault, Michel 1976–84 *Histoire de la sexualité*, Paris: Gallimard
- Heinämaa, Sara 1999 Simone de Beauvoir's Phenomenology of Sexual Difference, *Hypatia* årg. 14, nr. 4, s. 114–132
- Heinämaa, Sara 1997 What is a Woman? Butler and Beauvoir on the Foundations of the Sexual Difference, *Hypatia* årg. 12, nr. 1, s. 20–39
- Irigaray, Luce 1993 *Je, tu, nous, Toward a Culture of Difference*, New York og London: Routledge (orig. Éditions Grasset & Fasquelle, Paris 1990)
- Irigaray, Luce 1977 *Ce Sexe qui n'en est pas un*, Paris: Editions de Minuit
- Kristeva, Julia 1974 *La révolution du langage poétique*, Paris: Edition du Seuil
- Moi, Toril 1999 Hundre år til: Om frihet og feminisme, Dagsavisen 28.12.99
- Moi, Toril 1998 *Hva er en kvinne?* Oslo: Gyldendal
- Moi, Toril 1985 *Sexual/Textual Politics*, New York og London: Methuen

Kvinner som normative aktører i konfliktsituasjoner

Ved Cathrine Holst

Anita Helland, Kari Karamé, Anita Kristensen og Inger Skjelsbæk:

Women and Armed Conflicts

Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI), Oslo 1999

NUPI-publikasjonen *Women and Armed Conflicts* (1999), finansiert av Utenriksdepartementet, består av tre rapporter: *Women and War: A Highly Complex Interrelation*, skrevet av Kari Karamé, *The Use of Sexual Violence in Times of War: A Review of the Scholarly Literature*, av Inger Skjelsbæk, og *Women in Peace Operations*, utarbeidet av Anita Helland og Anita Kristensen.

Fra ofre til aktører

I mye av den eksisterende forskningslitteraturen presenteres kvinner som ofre, som passive objekter, for væpnede konflikter: «Women are usually depicted as victims – as indeed they all too often are» (s. 4), som Karamé uttrykker det innledningsvis i rapporten sin. Kvinner er imidlertid også aktø-

rer, handlende subjekter, i konfliktsituasjoner; som militært personell og befal, som deltagere i paramilitære motstandsbevegelser, i fredsorganisasjoner og i sivilsamfunnet for øvrig, som «women behind the lines» (s. 23). Karamés intensjon er å gi en oversikt over omfanget av og mangfoldet i kvinners aktiviteter under væpnede konflikter, «to show the complexity of the interrelationship between women and war» (s. 4), ved å betrakte kvinner, som ikke bare noen som krig har konsekvenser for, men også som handlende subjekter («doers») i krigssituasjoner.

Karamés systematiske gjennomgang av kvinners «doings» i krigssituasjoner bidrar, svært overbevisende, til å dekonstruere enhver stereotyp oppfatning av «kvinnelivet» under væpnede konflikter. Gjennomgangen av de store variasjonene i arten og omfanget av kvinnelig militær deltagelse er illustrerende. I Israel er begge kjønn underlagt obligatorisk militær tjenesteplikt. I Libya deltar også begge kjønn i de militære styrkene, men tildeles systematisk ulike oppgaver i tråd med et tradisjonelt kjønnsrollemønster: «The pro-

tection of the borders was the men's responsibility, while the women took care of behind-the-lines activities, defending the home front» (s. 11). I USA er militærvesenet profesjonalisert, og i prinsippet åpent for søkere av begge kjønn, men også her finnes innslag av formalisert kjønnsstridssjonalisme: De som er skeptiske til kvinnelig militær deltagelse, «ranging from male military personnel to pacifist feminists», har fått gjennomslag for å legge restriksjoner på kvinners deltagelse i nærkamp, «they are not supposed to be exposed to close combat» (s. 12). I Norge er menn tjenestepliktige, mens kvinner har kunnet delta i militæret på frivillig basis siden 1976. Kvinneandelen i de norske militære styrkene i dag er på 4,8 %, langt lavere enn i for eksempel Canada og USA der andelen kvinner ligger på rundt 12 %. Disse forskjellene kan skyldes eksistensen av flere alternative arbeids- og utdanningsmuligheter for kvinner i Norge, men også at arbeidsvilkårene, særlig «the possibility of combining family life and career» (s. 16), i det norske militæret ikke oppleves som gode nok. I paramilitære motstandsbevegelser spiller kvinner ofte en mer aktiv rolle enn i de regulære militære styrkene: «The number of women bearing arms in paramilitary forces in wars on all continents is surprisingly high compared to that of the women within the regular forces» (s. 19), oppsummerer Karamé.

I en krigssituasjon utgjør kvinner, eldre og barn imidlertid fortsatt gjennomsnittlig 73 % av den såkalte sivilbefolkningen. Mange kvinners lodd under væpnede konflikter blir derfor ofte, der de ikke selv deltar i den militære eller paramilitære aktiviteten, å holde hjulene i gang i samfunnets sivile sfærer. Mens voksne menn er ute i kamp, må kvinnene, på ulike måter ulike steder i verden, ta ansvar for produksjon, administrasjon, transport og utdanning. I tillegg har kvinner vært, og er også fortsatt, sentrale aktører i ulike fredsbevegelser, både i pasifistiske anti-krigsgrupper, i arbeidet mot atomvåpen, og i freds-

grupper som engasjerer seg i forhold til spesifikke militære konflikter. Igjen blir bildet av mangfoldet av kvinnepraksiser i krigssituasjoner tydelig.

Seksualisering av krigsstrategier

Skjelsbæks rapport er en metodisk gjennomgang av eksisterende forskningslitteratur og en del tyngre journalistiske publikasjoner om bruken av seksualisert vold i krigssituasjoner; voldtekt, tvungen prostitusjon, sex-slaveri og kjønnslemlestelse. Rapporten er rystende lesning. Det er først i etterkant av massevoldtektene i Rwanda i 1994 og i det tidligere Jugoslavia fra 1992 til 1995 at seksualisert vold for alvor har blitt tematisert på den offentlige internasjonale agendaen. Skjelsbæk viser imidlertid hvordan ulike typer av seksualisert vold også har blitt brukt som krigsvåpen i borgerkriger og i frigjøringskriger i en rekke afrikanske stater, under kupp og i geriljakriger i Latin-Amerika, og i ulike konflikter mellom asiatiske stater i etterkrigstiden.

Skjelsbæk fastslår at den store utbredelsen og intensiteten i bruken av seksualisert vold i krigssituasjoner ikke kan bortforklares som tilfeldig irrasjonell voldsbruk. Seksualisert vold er dypt innvevd i kjønnede kulturmaktforhold, og inngår ofte relativt systematisk i krigsstrategiene. I de militære mannskulturene knyttes maskulinitet, «to be real men», til seksuell aggresjon, kvinne- og homoforakt:

Being a real man means, in this context, being able to suppress feelings of insecurity, gentleness and other characteristics which are commonly considered feminine. These processes make it easier for men to commit sexual violence in war situations. As an example, the majority of testimonies of raped women in Bosnia reveal that they were subject to gang rape. Group pressure makes it difficult for an individual soldier to refuse

rape, because this would reveal weakness. He would deviate from the militaristic heterosexual norm. (s. 62)

Seksualisert vold i krig inngår også ofte i aggressive programmer for etnisk rensing, og målet er å tilintetgjøre fiendens kultur og identitet:

Women are often seen as the biological bearers of a given culture and/or ethnic group. When women's procreative abilities have been manipulated either by forced pregnancy [gjennom voldtekt] or by making it impossible for girls to have children in the future [gjennom kjønnslemlestelse], the biological basis for a given nation is destroyed. (s. 63)

Kvinner gjør en forskjell

Den siste rapporten i *Women and Armed Conflicts*, signert Helland og Kristensen, er delvis en rent deskriptiv gjennomgang av kvinners deltagelse i FNs og NATOs fredsbevarende operasjoner, delvis en diskusjon av fordelene ved i større grad å innlemme kvinner i slike operasjoner. Kvinners deltagelse i FNs fredsbevarende operasjoner har økt betydelig i løpet av etterkrigstiden, først og fremst innenfor det sivile fredsbevarende FN-arbeidet: I 1993 var en tredjedel av det sivile personalet kvinner. Kvinner utgjør imidlertid fortsatt en beskjeden andel av det militære personellet; «from 1957–1989, 20 out of a total of approximately 20 000 military personell involved in peacekeeping were women» (s. 78). I 1993 utgjorde kvinnene 1,7 % av de militære kontingentene. I NATOs hittil eneste fredsbevarende operasjoner, IFOR (Implementation Force) og SFOR (Stabilisation Force) i Bosnia Hercegovina, har kvinner sittet i flere nøkkelposisjoner; «the IFOR/SFOR operations provide a benchmark for the performance of women in real time hostile environment» (s. 82). Og kvinner «make a difference», både for relasjonene og det sosiale livet in-

ternt i operasjonene, og for den eksterne gjennomføringen av operasjonene; «[...] women's participation brings new elements, values and perspectives to peace operations» (s. 82–83), med positive effekter både for ekstern implementering og for det interne arbeidsmiljøet. I likhet med Skjelsbæk og Karamé gjennomgår Helland og Kristensen et omfattende og illustrerende empirisk materiale i rapporten sin. NUPI-publikasjonen fremstår følgerig samlet sett som et solid stykke synliggjøringsforskning. Som forfatterne selv påpeker i forordet, har studiet av militære konflikter vært en mannsdominert forskningsaktivitet, som i liten grad har produsert systematisert kunnskap om kvinners erfaringer fra konfliktsituasjoner.

Giv akt som likestilling?

Den empiriske synliggjøringsambisjonen hos Karamé, Skjelsbæk, Helland og Kristensen, og det engasjerte forskningsmessige arbeidet i forlengelsen av denne ambisjonen, har jeg få innsigelser mot. Den normative rammen denne empiriske beskrivelsen foregår innenfor er mer problematisk. Det gjennomsyrende normative premisset i *Women and Armed Conflicts* er at kvinnelig militær deltagelse er et gode. Det er selvfølgelig ikke umulig å argumentere for at økt kvinnerekuttering til militære oppgaver faktisk er et gode. NUPI-forfatterne gjør da også det, til tider ganske overbevisende. I hovedsak argumenteres det liberal-demokratisk og likhetsfeministisk: Gjennom deltagelse i den offentlige sfære, i utdanning, yrkesliv og politisk liv – også i militær utdanning, i det militære yrkeslivet og i militærpolitiske beslutningsprosesser – får kvinner tilgang til økonomiske og sosiale goder, til politisk makt og innflytelse. Kvinners utelukkelse fra den militære arena reflekterer restene av en patriarkalsk kjønnskontrakt – kvinner posisjoneres som forvaltere av privatsfæren, menn forvalter offentlige anliggender – som er uforenelig

med moderne, postkonvensjonelle frihets- og likhetsidealer. Som NUPI-forfatterne påpeker, er den lave kvinnerepresentasjonen i militære aktiviteter særlig alvorlig i dagens situasjon der militær og sivil konfliktløsning stadig sjeldnere inngår i klart adskilte operasjoner; operasjonene tjener flere formål samtidig (s. 80), og inkluderer flere sivile komponenter (s. 79). Når kvinner ekskluderes fra den militære arenaen, ekskluderes de dermed også indirekte fra freds- og konfliktløsningsarbeid i videre forstand. Det finnes i tillegg kimer til en type forskjellsfeministisk argumentasjon for kvinnelig militær deltagelse i *Women and Armed Conflicts*. Særlig Helland og Kristensen er, som nevnt, opptatt av at kvinner kan bringe med seg andre perspektiver og væremåter inn i militæret, noe som kan være sunt for de sosiale relasjonene og bidra til å skape god atmosfære (s. 111).

Normativitet og fornuft

Problemet med denne NUPI-rapporten er følgelig for så vidt ikke mangelen på argumentasjon for det normative hovedpremisset i fremstillingen. Problemet er snarere den manglende tematiseringen av at også alternative normative standpunkter kan ha fornuftige begrunnelser. Særlig i Karamés rapport beskrives motstandere av økt kvinnerekuttering til militæret som en litt usympatisk koalisjon av pasifistiske essensialistiske moderskapsfeminister og kjønns-tradisjonalistiske generaler. Dette er å karikere både feministisk og ikke-feministisk ikkevoldsargumentasjon og antimilitaristisk teoretisering.

For det første er det godt mulig å anvende den moderne liberal-demokratiske tradisjonen som en ressurs også i resonnementer *mot* kvinnelig – og mannlig – deltagelse i militære operasjoner (at motstandere av kvinnelig militær deltagelse ikke nødvendigvis støtter mannlig militær deltagelse, er en eventualitet NUPI-forfatterne ikke bryr seg om å diskutere). Hannah Arendts utvik-

ling av et kommunikativ maktbegrep i *On Violence* (1969), Jürgen Habermas' diskurs-etikk, og også Seyla Benhabibs kommunikative etikk, er eksempler på liberal-demokratiske teoribidrag, med utgangspunkt i en visjon om å gi «equal opportunities for all citizens» (s. 16), for å sitere Karamé, som neppe uten videre vil kunne tas til inntekt for kvinnelig (og mannlig) militær deltagelse som et ubetinget gode. Som Benhabib skriver i *Autonomi och gemenskap. Kommunikativ etik, feminism och postmodernism* (1992), bør et sentralt mål for kritisk liberal teoretisering og «kollektiv fantasi» snarere være å utvikle ikke-militære institusjoner og konfliktløsningspraksiser:

Den kommunikativa etiken förväntar sig icke-våldsstrategier för konfliktlösning och oppmuntrar problemlösningsmetoder byggda på samverkan och förbund. Det är en fråga om politisk föreställningsförmåga och kollektiv fantasi att dra upp ritningarna för institutioner, praktiker och levnadssätt som främjar icke-våldsbaserade konfliktlösningsstrategier och förbundsbaseade problemlösningsmetoder. (Benhabib 1992, s. 71).

For det andre er forskjellsfeministisk skepsis til kvinnelig militærtjeneste ikke utelukkende knyttet til essensialistiske moderskapsmetaforer og enkle besvergelses om at «those who give life do not take life» (s. 26). I sin argumentasjon for økt kvinnelig deltagelse i FNs og NATOs fredsbevarende operasjoner, er Helland og Kristensen selv inne på alternative forskjellsfeministiske resonnementer: Kvinnelig deltagelse i slike operasjoner «is considered generally positive» (s. 111), fordi kvinner, gjennom sin hverdagssosialisering i vid forstand – og ikke kun i kraft av moderskapserfaringen – kan ha ervervet seg andre kulturelle orienteringer og perspektiver enn menn; de representerer «new elements, values and perspectives» (s. 83). I den tradisjonelle kvinnelige sosialisering, med sine mange pro-

blematiske sider, har normen om konfliktløsning uten bruk av fysisk vold utvilsomt stått sterkere enn i den tradisjonelle sosialiseringen av menn til «hegemonisk maskulinitet», for å sitere R.W. Connell i *Masculinities*. I søkenen etter alternativer til militær konfliktløsning, har den forskjellsfeministiske pasifismen, altså ikke helt uten fornuftige grunner, sett de relasjonelle mønstrene i ikkevoldelige kvinnekulturer som mulige kritiske ressurser – uten at de av den grunn har, eller har måttet, idealisere det kvinnelige i essensiell forstand. Etter å ha lest Skjelsbæks skarpe analyser av den til tider aggressivt sexistiske militære mannskulturen, er det kanskje også mulig å skjønne feminister som ikke uten videre ser kvinnelig deltagelse i militæret som en måte «to escape the social pattern of patriarchal hierarchy», (s. 23) som Karamé uttrykker det, og som derfor først og fremst velger å jobbe for å konstruere ikke-militære arenaer for konfliktløsning basert på andre kulturelle idealer.

Jeg ønsker ikke å bli forstått dit hen at forskningsrapporter som denne, der erkjennelsesinteressen er av empirisk systematiserende art, skal måtte presentere utførlige teoretiske diskusjoner av normative funda-

menter og kritiske alternativer. Men jeg synes forfatterne av *Women and Armed Conflicts* i det minste kunne spandert et par linjer på å synliggjøre at de tross alt er klar over at det å ta hele den liberale demokrati-tradisjonen til inntekt for det norske forsvars kvinnerekutteringskampanjer, og at det å stemple feministisk antimilitarisme som en essensialistisk, tilbakeskuende anakronisme, ikke er helt udiskutable operasjoner.

Cathrine Holst
stipendiat
Senter for vitenskapsteori
Universitetet i Bergen

Litteratur

- Arendt, Hannah 1969 *On Violence*, Florida: Harcourt Brace
 Benhabib, Seyla 1992 *Autonomi och gemenskap. Kommunikativ etik, feminism och postmodernism*, Gøteborg: Daidalos
 Connell, R.W. 1995 *Masculinities*, Cambridge: Polity Press
 Habermas, Jürgen 1995 *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*, Gøteborg: Daidalos

Kvinnor, kön och samhälle i norsk historia

Ved Ann-Katrin Hatje

Ida Blom og Sølvi Sogner (red.):
Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet
Cappelen Akademisk Forlag, Oslo 1999

De allmänna syftena med denna bok om könsperspektiv på norsk historia är att den ska kunna fungera som både hand-, fack- och debattbok och att den ska kunna användas i undervisningen från gymnasienivå till forskarutbildning. Förhoppningen är också att den ska finna sin väg till en historieintresserad allmänhet. Boken består av fem kronologiskt upplagda delar skrivna av framstående norska historiker med omfattande kvinnohistorisk forskning bakom sig: Del I omfattar perioden från vikingatid till reformationens införande och är skriven av Ingvild Øye. Del II omspanner också en lång tidsperiod, nämligen tre århundraden från 1500 till 1800, och har skrivits av Hilde Sandvik. Del III, som omfattar hela 1800-talet, ansvarar Gro Hagemann för. Del IV, som gäller perioden 1900–1950, ansvarar Kari Melby för. Den sista delen från 1950-talet till slutet av 1990-talet har Ida

Blom skrivit. Om denna periodindelning kan uppfattas som traditionell, så är detta inte fallet med bokens grundläggande perspektiv. Gemensamt för alla författarna är den teoretiska ståndpunkten att kön är en grundläggande, organiserande kategori som skär tvärs igenom klasser, nationer och etniska grupper. Kön är också enligt detta synsätt att uppfatta som en föränderlig kategori, som skapas och reproduceras genom historiska processer.

Jämfört med motsvarande böcker utgivna i Sverige¹ har denna bok betydligt större bredd och djup. Det beror främst på att den utgår från ett bredare könsperspektiv jämfört med många tidigare böcker av liknande slag. Dessa har haft ett snävare kvinnohistoriskt perspektiv. Vidare hänger det också samman med att författarna på ett tydligt sätt förhåller sig till både tidigare och senare forskning på sina områden.

Förutom en gemensam teoretisk utgångspunkt har författarna även enats om vissa teman och tematiseringar, som löper som råda trådar genom boken. Inom områdena demografi, ekonomi och makt behandlar de kvinnans reproduktiva uppgifter

som barnaföderska, hennes arbete i hushåll, hem och familj samt insatser på arbetsmarknaden och i politiken. Den sociala stratifieringen och klasskillnader mellan kvinnor tas också upp, liksom kvinnornas förhållande till den privata och offentliga sfären och den komplicerade interaktionen mellan dessa. Kvinnors utbildning berörs också, liksom deras självsyn såsom detta uttrycks i konstnärlig verksamhet, framför allt olika typer av författarskap. Av detta framgår att boken har en slagsida åt det kvinnohistoriska. Det beror givetvis på att den kvinnohistoriska forskningen kommit betydligt längre än den som problematiserar kön utifrån andra perspektiv såsom det manliga. Maskulinitets- och manlighetsforskningen befinner sig ännu i sin linda i Norden. I boken uppmärksammas dock denna forskning och de perspektiv den står för. Det gäller särskilt i den sista delen om vår samtid, d v s den del som Ida Blom ansvarar för. Där finns till skillnad från de andra delarna många hänvisningar till manlighetens förändringar. Att boken egentligen handlar om kvinnorna genom historien gör att en mer rättvisande titel hade varit «Med *kvinnor*- och könsperspektiv på norsk historia».

Även om alla författarna utgår från samma kvinno- och könshistoriska perspektiv och tematiseringar, så lägger de tyngdpunkten lite olika i sina framställningar. I de två första delarna som behandlar medeltid och tidigmodern tid ses kvinnans situation i hög grad ur ett maktperspektiv relaterat till mannen, t ex jämförs hennes rättsliga ställning med mannens. I del två kopplas i hög grad ekonomisk och befolkningsmässig utveckling samman. I del tre finns också ett fokus på ekonomiska strukturförändringar vid mitten av 1800-talet och den betydelse som kvinnorna hade i det sammanhanget. I del fyra ses kvinnor i hög grad som politiska aktörer för att tillvarata sina intressen som kvinnor och framför allt husmödrar. Även i del fem får det politiska stort utrymme, men handlar då om den nya kvinnorörelsen, kampen för jämställdhet och ökad

kvinnlig representation i beslutande samhällsorgan. Varje författare har i viss mån fått sätta sin egen prägel på sin del, vilket jag menar är lämpligt med tanke på den uppläggning som valts för boken. Att det kan leda till vissa upprepningar spelar mindre roll, enligt mitt sätt att se, eftersom olika frågor och perspektiv då kan belysas utifrån olika infallsvinklar. Så behandlas t ex kvinnornas kamp för politisk rösträtt i både del tre och fyra. Det sker i det förra fallet med det slutande 1800-talets borgerliga kvinnorörelse och i det senare fallet med det nationella nationsbyggandet som klangbotten. Däremot finns det perspektiv som egentligen är gemensamma för alla delarna och som anges i två huvudrubriker. Det är «Kvinner, kjønn og samfunn» (del I) och «Brudd og kontinuitet» (del V). Sammantaget anger dessa två rubriker centrala och övergripande perspektiv, som handlar om att lyfta fram och diskutera strukturella förändringar och hur dessa påverkat kvinnor och vice versa. I vad mån kan man här tala om kontinuitet eller brott? Detta är såvitt jag kan se, en gemensam och central frågeställning i boken. På många ställen i boken förs resonemang om detta (se t ex s 38–43, 86–90, 134, 139–141, 223–226, 230, 344). I rubriker som «Fra standssamfunn til klassesamfunn» och «Fra heltidshusmor til deltidshusmor» fångas för kvinnorna väsentliga förändringsprocesser in. Ändå kan jag sakna att det inte någonstans i boken förs ett *samlat* resonemang om brott och kontinuitet sett ur kvinno- och könsperspektiv. Kanske är det avsaknaden av ett sådant helhetsgrepp som gjort att 1900-talets båda världskrig inte setts ur dessa aspekter. (Däremot finns det ett intressant avsnitt om de norska kvinnornas förhållande till den nazistiska ockupationsmakten.) Kvinnornas insatser under första världskriget hade, åtminstone i Sverige, en stor betydelse för husmorsrörelsens genombrott efter kriget och för dess organisering under mellankrigstiden. Det hade därför varit intressant att beröra världskrigens betydelse för de norska kvinnornas politiska mobili-

sering och organisering under 1900-talet. I stort sett finner jag ändå boken vara förvånansvärt heltäckande, och den är mycket innehålls- och faktarik.

Boken ger en god överblick och sammanfattning av den norska kvinno- och könshistoriska forskningen och hur den förhåller sig till den internationella och nordiska forskningen på området. Den visar också på luckor i forskningen. Framför allt gäller det för äldre tider, där dessutom det bräckliga och spröda källäget i hög grad försvårar forskningen. Det specifikt norska i förhållande till framför allt de nordiska grannländerna framträder också, ibland tydligt, ibland mindre tydligt. Ett exempel på detta är kriminaliseringen av ogifta mödrar i Norden. I Norge straffades endast kvinnorna och inte männen till skillnad från andra länder (s 133). Ett annat exempel, som dock inte nämns som specifikt norskt, men som framstår som detta för en svensk läsare, är att flickskolorna avskaffades i Norge redan 1896 (s 198). I Sverige avskaffades de inte förrän på 1960-talet. Ett tredje exempel gäller vår samtid, och speglar en etnisk dimension, som gäller den samiska ursprungsbefolkningen i Norden. 14 samekvinnors hungersstrejk i samband med Alta-aktionen på 1970-talet för att tillvarata samiska intressen belyser ett etnopolitiskt förhållande knutet till kön, (s 333). Över huvud taget är boken som upplagd för framtida komparationer, inte minst mellan de nordiska länderna.

Bristen på och avsaknaden av forskning på många områden ger ibland författarna anledning till att formulera frågor och hypoteser, som pekar framåt mot ny forskning. Det gäller även sådan med «nya» könsperspektiv, där symbolers betydelse, etnicitet och manlighet behandlas. Bokens styrka är dock, som jag ser det, att den vilar på historievetenskaplig grund. Den kommer därför i många stycken att kunna fungera som en god hand- och faktabok i kvinno- och könshistoria. Den kommer också att kunna stimulera till ny

forskning. Mot denna bakgrund anser jag att boken i första hand vänder sig till lärare och studerande vid högskolor och universitet. Den kan med fördel användas i kursförberedande syfte av lärare som undervisar på grundutbildningen i historia, och den kan också ingå i forskarutbildningen i syfte att diskutera och problematisera olika forskningsteman. Däremot ställer jag mig tveksam till om boken kommer att få så många läsare utanför akademien, eller att den utan vidare kan användas på gymnasienivå. För detta behövs nog en mer tilltalande redigering och layout med fler illustrationer. Även de många hänvisningarna till annan forskning i den löpande texten (parenteser) kan uppfattas som störande för en läsekrets som inte är van att läsa vetenskapliga texter.

I slutet av boken finns en litteraturlista gemensam för samtliga fem delarna. Här hade det varit önskvärt att litteraturen för varje del redovisats separat. Förtjänstfullt är att det finns ett ämnes- och personregister längst bak i boken.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla bokens största förtjänst att ha satt in kvinnohistoria i både breda och djupa historiska sammanhang. I det avseendet kommer boken att kunna fungera som ett bra avstamp för vidare forskning. Den är också väl ägnad för komparativa studier mellan olika länder, inte minst de nordiska.

*Ann-Katrin Hatje
docent, universitetslektor
Institutionen för historiska studier
Umeå universitet*

Noter

1. Se t ex Handbok i svensk kvinnohistoria. Red Gunhild Kyle. Stockholm 1987; Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar. Utbildningsradion, Stockholm 1992; Ann-Sofie Ohlander & Ulla-Britt Strömberg, Tusen svenska kvinnoår. Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid. Stockholm 1996.

Ja til kritisk kunnskapspraksis!

Ved Hilde Bondevik

Ann Therese Lotherington og Turid Markussen (red.):

Kritisk kunnskapspraksis: Bidrag til feministisk vitenskapsteori
Spartacus, Oslo 1999

I dag er det ingen spesielt oppsiktsvekkende og radikal påstand å hevde at kjønn kan ha betydning i forbindelse med ansettelser i academia og i forbindelse med kunnskapsproduksjon. Det er dessuten ytterst få innenfor et akademisk univers som entydig og uten reservasjoner tilslutter seg de positive vitenskapsidealene. Likevel vekker det fremdeles til dels sterke og følelsesfylte reaksjoner når kjønn tematiseres i tilknytning til academia og kunnskapsproduksjon. Våren 2000 fikk vi for eksempel en ny debatt om kjønnskvolter og øremerking av stillinger til kvinner ved Universitetet i Oslo. Denne diskusjonen har selvsagt mange sider, men mitt poeng er at det virker som om det er noe ved forestillingene om selve «vitenskapens natur» som selv i dag framprovoserer de følelsesmessige reaksjonene i slike debatter. Det virker

som om mange fremdeles ikke vil ta innover seg at kunnskapen verken er helt kjønnsløs eller uten politiske implikasjoner.

Selv om det altså i dag er vanskelig å finne noen som for alvor vil forfekte det synspunkt at forskningen er objektiv og verdinøytral, er det likevel sjelden å se at forskeren eksplisitt reflekterer over sitt eget utgangspunkt og sin egen rolle i forskningen. I stedet havner mange i en av to grøfter: Enten fortsetter de som før – uten å problematisere selve kunnskapsproduksjonen – eller de henfaller til den totale relativismen.

Store deler av den feministiske kritikken av vitenskapen og feministisk vitenskapsteori tar derimot utgangspunkt i nettopp denne typen erkjennelse, og utfordringer, og har gjennom det både bidratt med viktig innsikt og vært et kritisk korrektiv til mer tradisjonell vitenskapsteori. Den feministiske vitenskapsteorien har derfor, på mange måter, et kontroversielt prosjekt og en innebygd ambivalens i seg, nemlig hvordan forene et politisk og moralsk ønske (de frigjørende ambisjonene) med normene for god vitenskap.

Man kan nok si at den feministiske vi-

tenskapskritikken i dag generelt søker å komme seg over fra påstanden om at kunnskap er posisjons- og perspektivrelativ, til å forsøke å si noe om *hvordan* dette preger kunnskapen som har blitt produsert og produseres, og følgene dette har. Spørsmålet er ikke om kjønn har betydning, men heller på hvilke måter og med hvilke konsekvenser.

Boka *Kritisk kunnskapspraksis: Bidrag til feministisk vitenskapsteori* tar utgangspunkt i slike problemstillinger. Og la det være sagt med en gang: Boka er et kjærkomment bidrag til feministisk vitenskapsteori i en norsk sammenheng: Den tilfører feltet noe nytt, samtidig som den unngår å havne i den totale relativismens grøft. Vi trenger en slik bok, og den burde absolutt være interessant for mange, også for de uten spesielle feministiske preferanser. Dette dels fordi boka formidler viktig kunnskap på en forholdsvis enkel og introduserende måte, dels fordi enkelte av bidragene makter å forene feministisk teori med praktisk og konkret forskervirksomhet. Jeg antar dessuten at mer tradisjonelt orienterte personer kanskje kan vende litt på egne fordommer i forhold til denne typen teori. Den feministiske vitenskapskritikken har nemlig kommet for å bli, og i en vitenskapsteoretisk sammenheng representerer den uten tvil noen av de mer interessante og nytenkende innspillene, også utover de feministiske ambisjonene.

Kritisk kunnskapspraksis er en antologi som er et konkret resultat av "Seminar i feministisk vitenskapsteori" som ble startet våren 1998 av Senter for kvinneforskning og kvinner i forskning ved Universitetet i Tromsø. Alle artiklene har altså blitt holdt som innlegg på seminaret, og de to redaktørene skriver at antologien i stor grad skyldes oppfordringer om nettopp publisering av de ulike innleggene. Som anmelder synes jeg derfor boka er litt uangripelig. Det som eventuelt kunne ha vært innvendinger og mangler – om enn ganske små – (som f.eks. savn av enkelte problemstillinger, tema og teoretiske kontekster og forut-

setninger, litt manglende helhet og kronglete rød tråd, o.l.) blir litt sært og urimelig i denne sammenhengen. Av plasshensyn er det dessuten umulig å gå analytisk inn i alle artiklene. Jeg vil derfor heller presentere boka på en mer generell måte.

Kritisk kunnskapspraksis tematiserer i hovedsak forholdet mellom teori, praksis og politikk, mellom likhet og forskjell og mellom det sosiale og det biologiske. Og bokas ulike forfattere stiller svært så sentrale spørsmål innen feministisk vitenskapsteori, som for eksempel: Hva er kunnskap? Hva er kjønn? Hvilken betydning har kjønn for kunnskapsproduksjon og hvordan manifesterer kjønn seg i forskning? Hva innebærer en søken etter ansvarlige ståsteder i kunnskapsproduksjonen? Hvilke konsekvenser har det kjønnes betydning i en videre kontekst?

I tillegg til redaktørenes fyldige introduksjon består *Kritisk kunnskapspraksis* av tolv ganske ulike artikler som er ordnet i de fem bøkene: «Faghistorie», «Kunnskapspolitiske utfordringer», «Konstruktivismen eller essensialisme», «Liberalismens kjennede forutsetninger» og «Forskjell i praksis».

Artiklene er skrevet av forskjellige forfattere, og de ulike bidragsyterne har til dels ganske ulik faglig og geografisk bakgrunn. Dette gjenspeiles stort sett i antologien på en positiv måte og knytter an til den feministiske kritikkens tverrfaglige forankring. Det er flest bidrag fra filosofer (Kjersti Fjørtoft, Anniken Greve, Linda Marie Rustad og Naomi Scheman). Andre fag som er representert, er arkeologi (Brit Solli), geografi (Anne Britt Flemmen og Haldis Valestrand), historie (Gro Hagemann), litteraturvitenskap (Lyn Innes), religionsvitenskap (Ingvild Flakserud), sosialantropologi (Siri Gerrard og Turid Markusen), sosiologi (Marit Hopeland Engebretsen) og statsvitenskap (Ann Therese Lotherington).

Noen av bidragene er imidlertid litt på siden av det man vanligvis forbinder med vitenskapsteori, for eksempel Innes' bidrag

om postkolonial litteratur, Flakseruds artikkel om feministisk teologi i en islamsk kontekst, Sollis tematisering av queer theory og norrøn mytologi og Fjørtofts moralfilosofiske bidrag. De nevnte artiklene har likevel sin rettmessige plass i antologien, blant annet fordi de har klare vitenskapsteoretiske implikasjoner og delvis også tematiserer «forskjeller» i konkret vitenskapsproduksjon.

I en norsk sammenheng eksisterer det en lang tradisjon for å arbeide vitenskapskritisk, men det er nok ingen entydig konsensus om hva feministisk teori er. Forholdet mellom vitenskapskritikk og vitenskapsteori er dessuten noe flytende. Vitenskapskritikk gir imidlertid ansatser til teori, og det vi kan kalle «feltet» feministisk vitenskapsteori har en viss integrasjon. Slik er det også i *Kritisk kunnskapspraksis*. Vi får ikke presentert en sammenhengende teori eller et enhetlig perspektiv, men heller et mangfold av ulike ståsteder og innfallsvinkler. I dette komplekse «meningsunivers» kan vi likevel se noen røde tråder, tråder som blant annet kan knyttes til felles spørsmål, tema og preferanser. Mange av bidragene står i en slags dialog med hverandre, og de berører hverandre på flere måter enn det som ofte er tilfelle i antologier. De fleste av bidragene kan dessuten knyttes til mer internasjonale debatter og problemstillinger innen feltet, også de som ganske konkret tar utgangspunkt i en norsk virkelighet og norske forhold. Mange av bidragene har også det til felles at de representerer forsøk på å overskride både de essensialistiske teoriene om kjønn og de litt ensidig sosialkonstruktivistiske posisjonene. Som en underliggende rød tråd ligger det også en etisk verdi som uten tvil har normative implikasjoner, nemlig: Kvinner bør anerkjennes som likeverdige og likestilte – om enn innbyrdes forskjellige i både abstrakt og empirisk forstand – i hverdagslivet og i kunnskapsproduksjonen. Og ikke minst finnes det tråder som kan samles under betegnelsen kritisk kunnskapspraksis.

Redaktørene knytter kritisk kunnskaps-

praksis eksplisitt til det å tenke seg en vitenskap som skal ta utgangspunkt i mangfold, og en vitenskap som ikke skal virke undertrykkende. Og «kritisk kunnskapspraksis» sikter til behovet for å bevisstgjøre kunnskapsprodusentene om de arbeidsmåtene de har, samt de betydningene av makt som er knyttet til disse. I dette ligger det blant annet et ønske om å forankre feministisk teori i konkret praktisk forskervirksomhet, og et ønske om å bidra til å utvikle kunnskapspraksiser som er mer mangfoldige, demokratiske og frigjørende enn det som er vanlig innen akademien.

Noe av det jeg synes er spesielt spennende med denne samlingen, er å se hvordan enkelte av bidragsyterne nettopp forankrer feministisk teori i egen forskervirksomhet, for eksempel Gerrard og Valestrand, Innes, Flakserud og Solli. Og selv om antologien ikke gir et klart svar på hva situering av kunnskap i praksis vil si, så inspirerer den til å tenke mer konkret gjennom hva kontekstualisering og situering av kunnskap er. Dette innebærer at de tradisjonelle skillene mellom det ontologiske og det epistemologiske utfordres, samt at det stilles store krav til forskerens ansvarlighet i forhold til egen forskerpraksis, noe som i seg selv er utfordrende. Så selv om antologien *Kritisk kunnskapspraksis* ikke framstår med et helhetlig perspektiv eller en sammenhengende teori, bærer den i seg et potensiale for feltet feministisk vitenskapsteori. Bidragene kan i hvert fall betraktes som byggesteiner for et videre arbeid med feministisk vitenskapsteori, der vitenskapsteori, metodologi og kunnskapspraksis forutsettes å henge nøye sammen.

Selv om jeg ikke vil framheve noen spesielle artikler, vil jeg likevel trekke fram redaktørenes introduksjon. Den gir en oversiktlig og god framstilling av de mer historiske linjene i kvinne- og kjønnsforskningen, samt sentrale problemstillinger innen feministisk vitenskapsteori. De ulike bidragene blir dessuten kort presentert og satt inn i en sammenheng, noe som fungerer bra. I en såpass fyldig introduksjon savner

jeg imidlertid litt om den feministiske vitenskapsteoriens teoretiske «inspirasjonskilder». Det kan se ut som om feministisk vitenskapsteori dukker opp av intet, at den mangler andre teoretiske forutsetninger. Hva med Thomas Kuhn og kritisk teori, for eksempel? Hermeneutikken blir nevnt, men forstås litt ensidig og unyansert, som om det ikke finnes hermeneutikere som mener at den «hermeneutiske erkjennelsen» har videre implikasjoner. Det politiske nedtones riktignok generelt innen hermeneutikken, og feministisk vitenskapsteori representerer en radikaliserende av den. Likevel er det posisjoner innen hermeneutikken som kan knyttes til blant annet frigjøring i politisk forstand. Som bosatt i Oslo, og med tilknytning til ulike kunnskapsmiljø der, er det dessuten tankevekkende å lese bidrag skrevet av personer med en annen geografisk forankring, spesielt synes jeg bidraget til Gerrard og Vallestrand var interessant og betimelig i så måte. De argumenterer blant annet for at det

samfunnsvitenskapelige kvinne- og kjønnsforskningsmiljøet i Tromsø på flere måter adskiller seg fra de andre miljøene, og i stor grad er blitt marginalisert, særlig av Oslo-miljøet. Og det til tross for at de kanskje i større grad enn andre har tatt innover seg Donna Haraways oppfordring om å kontekstualisere og situere kunnskap, samt forholdene seg refleksivt til den.

Kritisk kunnskapspraksis er altså en leseverdig bok og en viktig samling, både for dem som ønsker en viss fordypning i bestemte problemstillinger i feministisk teori og for dem som er nysgjerrige på hva feministisk vitenskapsteori er. Selv vil jeg nok vende tilbake til boka og enkelte av bidragene mange ganger.

Takk til Gro Hanne Aas som har hatt redaktøransvaret for denne bokomtalen.

Red.

Kvinneforskning beklager!

I nr. 1/2000 gjorde Kvinneforskning seg skyld i en utelatelse i en omtale av Elin Svennebys bok *Også kvinner Glaukon!* Omtalen var forfattet av Kari Elisabeth Børresen. I andre avsnitt av omtalen hadde noen ord falt ut av en setning, med resultat at meningen ikke kom frem. Riktig formulering skal være: «I idéhistorisk perspektiv er det viktig å understreke at Platons skapelsesmyte i *Timaios* har hatt langt større innflytelse. Her fremstilles kvinnekjønn som ontologisk mindreverdige ved at kvinner befinner seg mellom mennesker og dyr i kretsløpet av reinkarnasjoner.»

BIDRAGSYTERE

Karin Ask, forskar
Chr. Michelsens institutt
Pb 6033 Postterminalen, 5892 Bergen
Tlf.: 55 57 43 82
E-post: karina@amadeus.cmi.no

Hilde Bondevik, cand. philol.
universitetslærer og frilanser
Øvrevollveien 4A, 1358 Jar
Tlf.: 67 14 55 31
E-post: hildebon@online.no

Ingeborg Breines, direktør
Women and a Culture of Peace Programme
UNESCO, 7, place de Fontenoy
75352 Paris 07 SP, France
Tlf.: +33 1 45 68 12 12
E-post: i.breines@unesco.org

Kristin Halvorsen, M. A.
Institutt for anvendt språkvitenskap
NTNU, 7491 Trondheim
E-post: krihal@stud.ntnu.no

Ann-Katrin Hatje, docent, universitetslektor
Institutionen för historiska studier
Umeå universitet, 901 87 Umeå, Sverige
Tlf.: + 46 90 786 62 29
E-post: ann-katrin.hatje@historia.umu.se

Cathrine Holst, stipendiat
Senter for vitskapsteori
Universitetet i Bergen, 5020 Bergen
Tlf.: 55 58 27 05
E-post: cathrine.holst@skok.uib.no

Wenche Larsen
frilans litteraturkritiker, Oslo
E-post: wenchela@online.no

Inger Skjelsbæk, forsker
Institutt for fredsforskning (PRIO)
Fuglehauggata 11, 0260 Oslo
Tlf.: 22 54 77 15
E-post: inger@prio.no

Hilde Gunn Slottemo
doktorgradsstipendiat i historie
Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Institutt for tverrfaglige kulturstudier
NTNU, 7491 Trondheim
Tlf.: 73 59 13 88
E-post: hilde.gunn.slottemo@hf.ntnu.no

Eli Stamnes, doktorgradsstudent
Adran Gwleidyddiaeth Ryngwladol/
Department of International Politics
Prifysgol Cymru Aberystwyth/
University of Wales Aberystwyth, Penglais
Aberystwyth, Ceredigion SY23 3DA, UK
Tlf.: + 44 1970 627574
E-post: els96@aber.ac.uk

I dette nummer:

Eli Stamnes: Kvinner og sikkerhetsstudier. En studie av norsk bidrag i en FN-operasjon

Kristin Halvorsen: Maskuliniteter på blå resept?
Maskuliniteter og menns samtalepraksiser i filmen
The Full Monty

Hilde Gunn Slottemo: Menn og maskulinitet
– en oversikt over et forskningsfelt

Kommentar

Ingeborg Breines: «La oss dyrke freden!» Et
kjønnsperspektiv på UNESCOs/FNs
fredskulturinitiativ

Karin Ask: Solidaritet med afghanske kvinner – til hva
pris?

Inger Skjelsbæk: Kvinner og væpnede konflikter. To
forskjellige verdener?

Wenche Larsen: Frihet, likhet og ...? Det annet kjønn,
take two. En samtale med Torill Moi i anledning Bente
Christensens oversettelse av Simone de Beauvoir: *Det
annet kjønn*, Pax 2000

Kvinneforsknings nr. 2/00